



Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>



STATENS ARKIVER

Margit Mogensen

RIGSARKIVET HUSENE PÅ SLOTSHOLMEN



Rougns: Conje



STATENS ARKIVER

Margit Mogensen

RIGSARKIVET
HUSENE PÅ SLOTSHOLMEN

Billedredaktion: Margit Mogensen

Foto: Tage Ludvigsen

Mot.

Patron m.



Indhold

	Forord	05
01	Indledning	06
02	Arkivernes vej til Slotsholmen	09
03	Gehejmearkivbygningen	15
04	Rigsarkivets hovedbygning	39
05	Den Zuberske bygning	67
06	Provianthuset	73
07	Omkring havn og have	83
08	Nyt hus i Ørestad	89
	Gehejmearkivarer og rigsarkivarer	92
	Noter	92
	Kilder og litteratur	94
	Register	95

Indhold

	Forord.....	05
01	Indledning.....	06
02	Arkivernes vej til Slotsholmen.....	09
03	Gehejmearkivbygningen.....	15
04	Rigsarkivets hovedbygning.....	39
05	Den Zuberske bygning.....	67
06	Provianthuset.....	73
07	Omkring havn og have.....	83
08	Nyt hus i Ørestad.....	89
	Gehejmearkivarer og rigsarkivarer.....	92
	Noter.....	92
	Kilder og litteratur.....	94
	Register.....	95

Forord

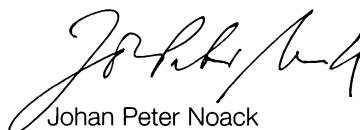
Enhver ledelse skal anvise retning og tempo. Det har sin egen fortryllelse, som rask væk lægger beslag på alle døgnets vågne timer. For Rigsarkivet har til denne opgave hørt, at der har skullet banes vej for et nybyggeri, som om få år vil skyde op i Ørestad. Det er et sandt privilegium at lægge så meget af sin sjæl i et konkret stykke fremtid.

Uden begreb om, hvad man kommer fra, formes ingen god fremtid. Fortrænges fortiden, dukker den op vrangvendt i en nutid, der famler sig frem. Der er brug for kritisk traditionsbevidsthed, som hviler på autentisk dokumentation. Generationer af arkivarer har ladet sig udfordre af denne civilisatoriske opgave. Ofte under trange kår.

Om få årtier vil erindringer om Rigsarkivet på Slotsholmen tørre ud. Det vil da ikke være enkelt at svare nye arkiv-

interesserede generationer. Det blev derfor besluttet, at der i tide skulle fremstilles en illustreret bog. Jeg håber, at den rummer oplysninger nok til de første byger af spørgsmål.

En stor tak retter jeg til arkivar, seniorforsker, ph.d. Margit Mogensen, som har forestået projektet, skrevet teksten og valgt billederne. Medarbejdere ved Publikumsafdelingen har undervejs ydet værdifuld hjælp med kilder og henvisninger. Cheffotograf Tage Ludvigsen takkes på det bedste for at have fastholdt partier af bygningernes indre og ydre i nye optagelser.



Johan Peter Noack
Rigsarkivar

01 Indledning

Rigsarkivet fra havsiden

(Foto: Tage Ludvigsen,
Rigsarkivet).

I denne bog er det hensigten i ord og ikke mindst i *billeder* at give et indtryk af de historiske bygninger på eller tæt ved Slotsholmen, hvor Rigsarkivet har haft til huse igennem flere hundrede år, huse som snart forlades. Fra Rigsarkivets samlinger vises kort og gamle fotografier, som sættes i relief af helt nye farveoptagelser fra både inde og ude.

Efter emnets natur er det ikke en helt ny historie, der fortælles. Det drejer sig oftest om kendte bygninger, som er grundigt og professionelt behandlet i både ældre og nyere arkitektur- og forvaltningshistoriske værker¹. I de fleste tilfælde er det bygninger, der har spillet en rolle i rigshistorien som magtens huse, og som sådanne har de for længst fået deres selvfølkelige plads i både Københavns og Danmarks historie.

Her har vi imidlertid ønsket at lade *arkivfunktionen* gennem mere end 400 år være ledetråden i præsentationen. Det betyder, at både de forsvundne huse og de, der stadig står i al deres soliditet, omtales. Det er valgt at beskrive husene og deres nærmeste omgivelser i den rækkefølge, hvori de for alvor har fået en funktion som arkivbygninger. De optræder derfor ikke i streng kronologisk orden. Der er også bygninger og steder, som nævnes i flere sammenhænge.

Lad os straks præsentere dem. Ser man på Resens oversigt over Slotsholmen fra 1674, får man et udmærket – om end

nok ikke i alle detaljer korrekt - overblik over Slotsholmen og nærmeste omgivelser. Det giver et begreb om husene og havnen, der siden blev til en have. Hovedtemaerne vil være:

- Det gamle Københavns Slot som "rigsarkiv" fra 1582.
- Frederik IV's Gehejmearkivbygning fra 1720.
- Frederik III's Biblioteksbygning fra 1673, der blev Rigsarkivets hovedbygning i 1910.
- Bibliotekets Zuberske bygning fra 1785, som Rigsarkivet overtog sammen med hovedbygningen.
- Provianthuset, der blev påbegyndt i 1603 og i lange perioder har haft arkivfunktion, men for Rigsarkivet især efter 1910.
- Krigshavnen, der blev til have – med pavilloner, som i de senere år er blevet brugt af Rigsarkivet.
- Udsigt til nyt arkiv i Ørestad.

Hvor det gamle Københavns Slot var engang, er nu det tredje Christiansborg Slot. Også andre steder er der igennem årene bygget nyt og til, men alligevel får man indtryk af kontinuitet, når man færdes på Slotsholmen. Kontinuiteten vil mange gange træde frem i det følgende, men sandelig også forandringen. Målet med denne lille bog er at vise begge dele.

Utilsigtede tab eller planlagte kassationer har mindsket arkivmasserne, men alligevel har opbevaring af centraladministrationens arkiver til alle tider givet pladsproblemer. Arkiver er



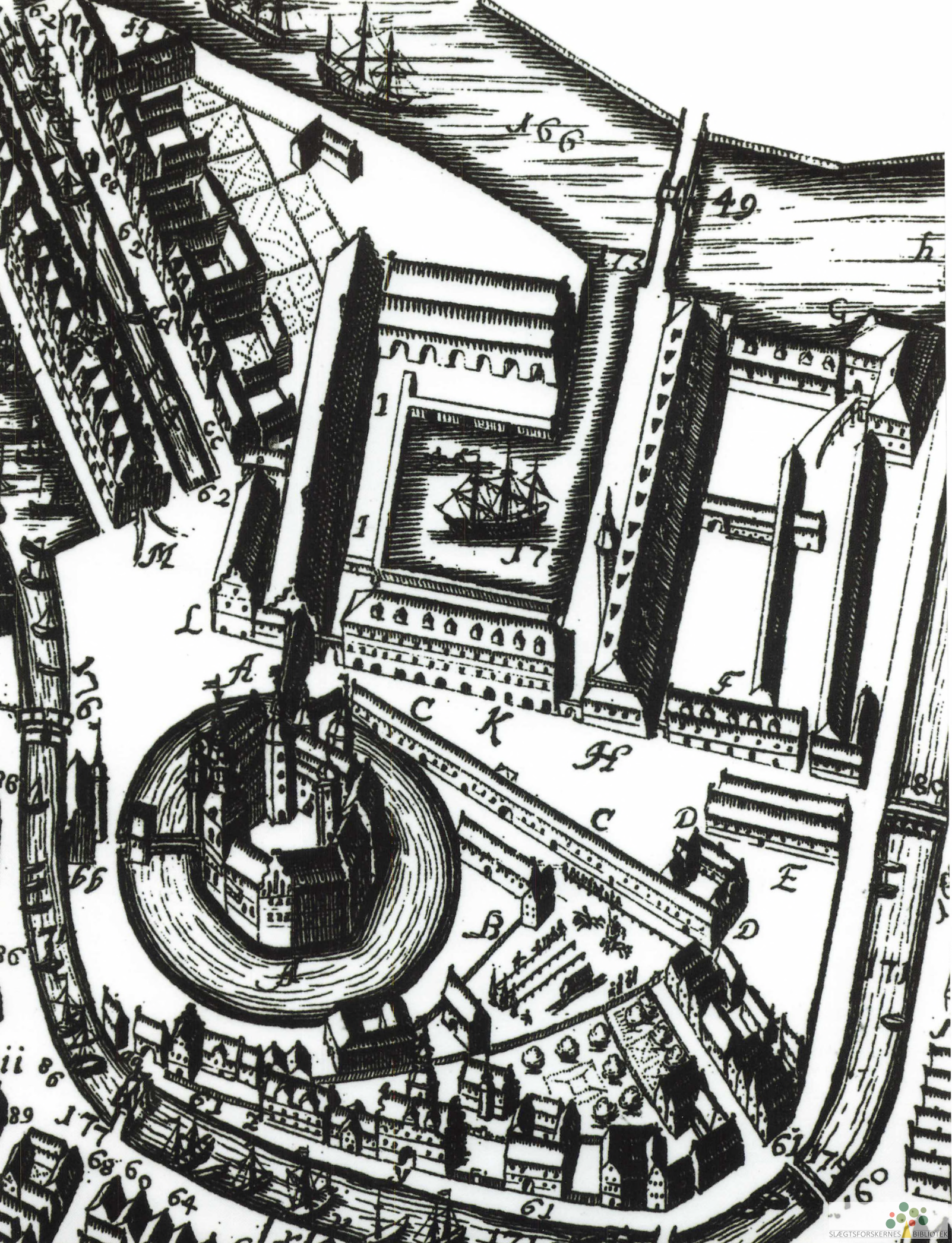
dynamiske. Væksten betød hurtigt, at Rigsarkivet bredte sig på Slotsholmen. Fra Københavns Slot gik strømmen – med en afstikker til Rosenborg Slot – til Gehejmearkivbygningen og delvis også til den samtidige Kancellibygning. Proviaanhuset blev en ventil allerede i 1800-tallet, men det var indflytningen i den ombyggede Biblioteksbygning og en større del af Proviaanhuset i 1910, som for en årrække omsider gav luft og plads. I 1890'erne blev også de tre landsarkiver bygget til at modtage den lokale forvaltnings arkiver. For de statslige arkiver, og dermed historieforskningen, var tiden for ca. hundrede år siden en ganske løfterig tid. Der var udsigt til ordentlige forhold for kulturarven på pergament og papir.

Tilstanden varede dog nok kortere, end man havde regnet med. Allerede midt i 1930'erne begyndte den lange periode med midlertidige og bestemt ikke altid hensigtsmæssige magasiner uden for Slotsholmen. Først var det i det gamle Søkvæsthus på Christianshavn, siden i forskellige lagerbygninger i andre bydele. Disse midlertidige lokaler var ofte besværlige, men de betød alligevel, at det, der skulle bevares af hensyn til den historiske forskning, i det store og hele også blev det.

De evindelige nødløsninger affødte naturligvis planer om nybygning, så arkiverne igen kunne opbevares samlet og hensigtsmæssigt i forhold til brugerne. Men tilløb til nybygning har haft det med at gå i stå. Fra begyndelsen af

1980'erne blev behovet for magasinplads dækket ved leje af en stor lagerbygning i Glostrup. Det gjorde det muligt at modtage arkivalier efter gældende bestemmelser, men både for Rigsarkivets brugere og medarbejdere har de mange og lange transporter til Slotsholmen været en ulempe. Heller ikke for arkivalierne har trafikken været ideel. For brugerne gav udvidelsen med læsesal i Proviaanhuset i 1990'erne luft, men først med beslutningen om en ny arkivbygning i Ørestad er den fremadrettede og hensigtsmæssige løsning på vej.

De forskellige huse uden for Slotsholmen hører med i billedet af Rigsarkivet, ikke mindst for de mange medarbejdere, der har taget deres tårn dér, men alligevel vil fjernmagasinerne kun blive sporadisk omtalt i denne bog. Her er det valgt at fokusere på Rigsarkivets rødder og vækst i de gamle bygninger, som også er kendt for deres danmarkshistoriske og arkitektoniske betydning. Arkivvæsenets historie er grundigt beskrevet andet steds.² Derfor er dette heller ikke en bog om love og regler for arkiverne, men de vigtigste vil blive nævnt, hvor de har sammenhæng med bygningerne og de mange forandringer, der er foretaget i tidens løb. Det er heller ikke en bog om Rigsarkivets ansatte, men i forbindelse med byggeri og arkivopgaver træder de af og til ind på scenen. Hovedsigtet er altså at vise bygningerne i deres "arkivrolle", som til tider har været både krævende og dramatisk.



166

49

1

17

M

L

A

C

K

H

F

C

D

E

B

D

ii 8

89

177

68

60

64

61

61

177

60

02 Arkivernes vej til Slotsholmen

Slotsholmen i 1674. Udsnit af Peder Resens Københavnskort.

Kortudsnittet er domineret af det gamle runde slot (A) og det nyere lineære anlæg omkring krigshavnen (mærket:173), som blev færdigt i begyndelsen af 1600-tallet. Det var i bygningerne nærmest Slottet, Biblioteksbygningen (K) og Provianthuset (J), at arkivalierne med tiden bredte sig. Ved passagen mellem disse to bygninger opførtes i 1715-20 en solid arkivbygning, Gehejmearkivet, som uden afbrydelse siden har været brugt til de centrale myndigheders arkiver. Det gamle Københavns Slots fundament findes under det nuværende Christiansborg, og den såkaldte Galejbygning ved havnemundingen er delvis intakt under den bygning, der i 1906 blev opført til Det Kongelige Bibliotek. De lange bygninger, Provianthuset (tv.) og Tøjhuset (th., mærket: H) samt den oprindelige bygning til Det Kongelige Bibliotek (K) står også. Biblioteksbygningen blev i 1909-10 ombygget til Rigsarkivet på en måde, så kun ydermurene er de oprindelige. (Gengivet fra Hanne Raabyemagle og Ole Feldbæk: Den røde bygning. 1996).

I middelalderen var rigets arkiv som regel på rejse sammen med kongen og hans følge.¹ Styret var nemlig ikke knyttet til en bestemt by eller slot. De dokumenter, som var beviser for magten, fulgte i brevkister med rundt sammen med skriverne. Det udviklede sig efterhånden til det kongelige kancelli. Meget er gået tabt, ved krige, indre uro i landet, sløseri eller brande. Ved branden i København 1728 brændte også Trinitatis Kirkes loft, og dermed Universitetsbibliotekets skatte af originale håndskrifter fra middelalderen. Hvad der trods alt stadig findes af originale dokumenter fra før ca. 1400 er oftest brudstykker af større arkivenheder, som nu er tabt. De gejstlige arkiver fra middelalderen er gennemgående bedre bevaret end centralmagtens og købstædernes. Sammenhængende rækker af arkivalier fra verdslige myndigheder findes først fra 15. århundrede, og kopibøger med de kongelige breve er først bevaret fra omkring 1500.²

Heldigvis havde man også fra verdslig side behov for at vide hvilke dokumenter, man havde. Det giver os indsigt i det, der nu er tabt, og i flere tilfælde også viden om, hvordan arkiverne blev behandlet og med tiden bragt i hus.

I løbet af 1300-tallet begyndte man at udarbejde fortegnelser over særlig vigtige dokumenter, navnlig adkomstbreve (skøder og jordebøger m.v.). Dette overblik kan opfattes som begyndelsen til et "rigsarkiv". I Valdemar Atterdags regeringstid (1340-75) tog "rigsarkivet" fysisk form. Der blev nemlig dannet arkiv i en hvælving i Gåsetårnet ved Vordingborg Slot, hvor kongen ofte opholdt sig. Fra 1370'erne blev også Folen, et fritstående tårn ved Kalundborg Slot, inddraget som arkiv. Da det tillige var krudttårn, var det næppe betryggende som arkiv, men åbenbart praktisk i forhold til regent og administration. Brevmængden – ikke mindst på papir – voksede i de følgende årtier, og især de nyere sager blev anbragt i Kalundborg. For den nordiske politik under Margrethe I og Erik af Pommern (1387-1439) var det mere centralt end Vordingborg.³ Hovedarkivet blev efterhånden i Kalundborg, og det endte med, at Vordingborg blev opgivet som arkiv. Under Kong Hans (1481-1513) lagde man mere og mere vægt på også at have et

historisk arkiv. I den periode synes en del fra Gåsetårnet at blive arkiveret i Kalundborg. En arkivregistrant fra 1551 viser, at arkivet fra Vordingborg da var overflyttet til Kalundborg.⁴ Men kongens og centraladministrationens arkiver var dog stadig ikke samlet på ét sted. København overgik i 1416 til kongen, og under Christoffer af Bayern (1440-48) blev København residensby. Det betød, at det var her, kansleren arbejdede, når kongen ikke var på rejse. Derfor blev der også dannet arkiv på Københavns Slot. Under Christian I (1448-81) blev arkiverne fra den løbende administration samlet i København, og ved kongens død i 1481 synes arkivet på Københavns Slot at have udgjort det aktuelle hovedarkiv for den verdslige centraladministration.⁵ Med tiden opstod der behov for at få samlet de historiske og aktuelle arkiver. For rigets embedsmænd har det forekommet upraktisk med den fysiske afstand til de ældre dokumenter, men det hører også med i billedet, at den officielle historieskrivning blomstrede op efter Reformationen i 1536. Der skulle skrives Danmarkshistorie i fortsættelse af Saxos "Gesta Danorum", og kongelige historiografer fra Hans Svaning (ca. 1500-1584) til Arild Huitfeldt (1546-1609) fik i deres arbejde også brug for de historiske dokumenter i Kalundborg.

Arkivernes samling på Slotsholmen 1582

Resultatet blev, at der fra kancelliet i København i maj 1582 gik besked til lensmanden på Kalundborg Slot. Han skulle sørge for, at de arkiver, som opbevaredes dér på stedet, kom forsvareligt til København i kister og skrin, og han skulle selv være til stede "når de optage beseglingerne på Folen".⁶ Arkiverne blev dermed i det væsentlige samlet i København, og det er det år, man siden har sat for Rigsarkivets grundlæggelse. Mange år endnu var der dog forskellige særarkiver rundt om i riget, bl.a. på Gottorp Slot. Hertil kom, at de to kancellier (Danske og Tyske Kancelli) opbevarede deres administrationsarkiver i et selvstændigt hus tæt ved slottet. Her var disse arkiver indtil den nye kancellibygning blev taget i brug i 1721. Det historiske arkiv på Københavns Slot fandtes i nogle hvælvinger i stueetagen i det gamle slotstårn mod syd, som dannede overgangen mellem slottets kirkefløj og kongefløj. Der blev



"Kong Valdemars jordebog"
fra ca. 1230, Rigsarkivet.

Jordebogen er smukt skrevet på pergament. Den indeholder bl.a. en opregning af kongens indtægter fra jordegods i hele riget. I 1629 fandtes håndskriftet hos rektor for Sorø Akademi, men senere i århundredet kom det til København, hvor det i 1694 blev solgt af private til en svensk samler, som i 1705 overlod det til det kongelige bibliotek i Stockholm. I forbindelse med en arkivudveksling med Sverige i 1929 kom jordebogen tilbage til Rigsarkivet, hvor de øvrige bevarede arkiver fra danske konger findes. Det nuværende bind om håndskriftet menes af være fra 1700-tallet. "Kong Valdemars jordebog" blev videnskabeligt udgivet i 1941-45 af filologen Svend Aakjær, som blev rigsarkivar i 1956. (Foto: Tage Ludvigsen, Rigsarkivet).

⁊ dīm. Petær mang f. iij. sol. ⁊ dīm. Joseph. x. sol.
Todethorp. i. lwool. v. aij. ⁊ dīm. Rex h̄t. vi. oz. sol. min.
 Kietil gamael. viij. sol. **B**runatofte. i. lwool. vi. aij.
 Rex h̄t. xij. oz. Hiclael alexand f. iij. sol. Thorkil
 ⁊ petær lucif. ij. oz. **S**pothorp. i. lwool. iij. ⁊ ij. oz.
 Epc h̄t. iij. aij. ij. sol. min. **E**igilthorp. i. aij. iij. aij.
 Dñl rex. ij. aij. ⁊ sol. dghi. aij. **S**tyrthorp. ij. lwool. iij.
 aij. Aky thruut f. x. oz. Withie oz. **B**odethorp. i. lwool.
 i. aij. Petær wuæ f. viij. sol. **O**millef. iij. lwool. viij. aij.
 aij. Gnem pæt f. x. sol. Styngær. ij. oz. Waghæn. ij. oz.
 Rex. iij. aij. ⁊. vi. oras. **S**tathagræ. iij. lwool. iij. aij.
 Gnem. vi. oz. martin. v. oz. **A**lgutthorp. i. lwool. ij.
 aij. Gnem aij. Petær ræf. iij. sol. Aki biom f. ij. oz.
Sundbit. viij. lwool. viij. aij. Rex h̄t. viij. oz. Ingimar
 bo f. viij. sol. **B**rothærthorp. i. lwool. iij. aij. Rex
 h̄t. aij. ⁊ sol. **L**undbit. v. lwool. x. aij. Rex h̄t. vi. aij.
 ⁊ dīm. ⁊ iij. sol. Petær ræf. ij. oz. **A**llangthorp.
 ij. lwool. viij. aij. Rex h̄t. hēdes iugwari dīm. aij.
Ormstthorp. iij. lwool. viij. aij. dghi. dīm. aij. Petær
 ræf. vi. oz. Aky thruut f. x. sol. Rex h̄t. ij. solidos.



**Københavns Slot,
stik af Johan Jacob Bruun.**

Udsnittet viser slot og omgivelser, som de menes at have set ud i 1698, men stikket er først blevet til midt i 1700-tallet. Til venstre rager Blåtårn op, og til højre ses den tidligst kendte bygning til kancelliets administration og arkiver. I slutningen af 1600-tallet var de fleste af de historiske arkiver på Rosenborg, men der har givetvis også været arkiver på slottet og i Biblioteksbygningen overfor. (Gengivet fra Hanne Raabyemagle og Ole Feldbæk: Den røde bygning. 1996).

udvidet med en ny hvælvning i 1589, og det har formentlig forbindelse med samlingen af de historiske arkiver på slottet i 1582.

Arkivet blev administreret af de vekslende kanslere, herunder Arild Huitfeldt, der blev kansler i 1586. Som historisk forfatter havde han fin sans for arkivernes indsamling og bevaring. Senere kneb det mere med omsorgen for arkiverne. På det gamle slot blev pladsen snart trang, og under Christian IV (1588-1648) blev mange af de gamle pergamentsbreve placeret i det nærliggende Tøjhus, hvor en del gik tabt som tændladninger til fyrværkeri. Så gik det bedre under Frederik III (1648-70), den første enevældige konge. Han var særdeles interesseret i sit store bibliotek, men også i arkivet, "Kongens Arkiv", som det nu kaldtes. Peter Schumacher (Griffenfeld) blev i 1663 udnævnt til kongens bibliotekar, og i 1664 fik han af kansleren også overdraget arkivet med den opgave at bringe det i bedre orden og forsøge at opspore forsvundne arkivalier. I løbet af 1664 blev der udarbejdet komplette registraturer over kancelliararkiverne.⁷

Med Griffenfelds fald i 1676 var det igen nedgangstider for arkivet. I 1676 udnævntes ganske vist den første egentlige gehejmearkivar ("rigsarkivar"), men han døde samme år, og stillingen blev først besat i 1700 med Frederik Rostgaard. I mellemtiden blev arkivet passet af såkaldte arkivsekretærer, kendte og lærde folk som Thomas Bartholin og Arne Magnussen, men bygningsmæssigt og arkivfagligt var der tilbagegang eller stilstand.⁸

Ca. 1684 blev arkivet pga. pladsmangel flyttet til Rosenborg Slots fugtige kældre. Det skete stands mæssigt i 24 lave egeskabe af den type, som herefter anvendtes i mange generationer og som fortsat er bevaret. Samtidig blev der udarbejdet en registratur, som skab for skab og hylde for hylde viser arkivets bestanddele.⁹

Når arkivalierne skulle benyttes af historiograferne og andre lærde, som fik særlig adgang hertil, blev sagerne bragt over til den nye Biblioteksbygning. Den stod færdig i 1673 og skulle senere blive ramme om Rigsarkivet. Først i 1721 kom det hele retur til Slotsholmen for at blive placeret i den nyopførte Gehejmearkivbygning, der præsenteres i det følgende.



03 Gehejmearkivbygningen

Detalje fra egeskab i Rigsarkivet.

Fra middelalderen havde man transporteret arkiver i kister, når kongen rejste rundt i landet og administrationen fulgte med. Brevkisterne levede videre i form af de lave egeskabe, som blev brugt på Slotsholmen fra 1600-tallet og frem til vore dage. Det var sådanne skabe soldaterne hankede op i, da de i 1720 transportererede de historiske arkiver tilbage fra eksilet på Rosenborg.
(Foto: Tage Ludvigsen, Rigsarkivet).

Den gamle kancellibygning ved Københavns Slot, ikke langt fra Blåtårn, blev hurtigt for lille, da administrationen fik voksevækst efter enevældens indførelse i efteråret 1660.¹ Allerede året efter blev en udvidelse sat i gang, hvilket ikke bedrede det rodede helhedsindtryk af slot og småbygninger.²

Det nye kollegiestyre indebar, at stadig mere papir blev spredt på slottets og tilbygningernes brandfarlige lofter. Hertil kom, at rigets gamle arkiv, som nævnt i det foregående, var gemt af vejen på Rosenborg. Situationen må have været ret utålelig, hvis man skulle have fat i andet end det aktuelle. Men først under den byggelystne Frederik IV (1699-1730) kom også administrationsbyggeriet i gang. Ved Højbro, ikke langt fra det gamle kancellihus, blev et nyt opført i 1708-10. Lidt rum har det vel givet til flere arkivskabe og kister, men man ved i øvrigt ikke meget om huset eller dets funktion, idet det kun stod ca. 10 år.³ En ny og langt flottere kancellibygning stod nemlig allerede i 1721 klar sydøst for slottet, på kanten af Slotsholmen tæt ved Christians IV's krigshavn, Provianthuset og Tøjhuset fra begyndelsen af 1600-tallet. "Den røde Bygning," som denne for sin tid moderne administrationsbygning er blevet kaldt frem til i dag, blev opført samtidig med Gehejmearkivbygningen, som kongens og rigets historiske arkiver nogenlunde ved samme tid rykkede ind i. Det var, hvad man forstod ved "Gehejmearkivet". De to byggekomplekser blev administreret som én byggesag. Det var givetvis rationelt på nogle måder, men det gjorde det også sværere at overskue regnskaberne, da der efterfølgende skulle foretages undersøgelser pga. formodede budgetoverskridelser. Alt endte dog godt.⁴

Gehejmearkivets opførelse

Selv om Store Nordiske Krig (1709-20) stadig krævede enorme summer, satte Frederik IV det store prestigebyggeri på Slotsholmen i gang i 1715. Man ved, at kongen netop omkring ved det tidspunkt tog sig godt betalt, når stillinger under Danske Kancellier skulle besættes.

Kongeloven 1665,
Rigsarkivet.

Frederik III's Kongelov fastlagde bestemmelser om arveret og enevælde i Danmark. Peter Schumacher, senere adlet som Griffenfeld, forfattede loven. Den originale lov findes i to eksemplarer: Kongens personlige, som nu opbevares på Rosenborg, og dette, som blev gemt i Gehejmearkivet. Kongeloven havde stor symbolsk betydning under enevælden, selv om den først blev offentliggjort på tryk i 1709. Her ses første blad fra Rigsarkivets håndskrevne eksemplar med blomster og fugle. Kongeloven er indlagt i en sølvkapsel med Frederik III's monogram.

Foto: Tage Ludvigsen, Rigsarkivet).

Byggeriet blev for en stor del finansieret af midler, der kom ind ved embedssalg.⁵ Den slags kunne en enevældig monark tillade sig!

Arkitekten, hofbygmester J. C. Ernst kom til at stå for opførelsen af såvel Kancellibygningen som Gehejmearkivet.⁶ Som byggegrund for Gehejmearkivet anvendte man en smal ledig grund mellem Frederik III's Biblioteksbygning og Christian IV's Provianthus. Mod vest blev der tale om nybyggeri, men huset skulle dog have gavl fælles med Biblioteksbygningen. Mod øst skaffede man sig derimod plads ved at inddrage 1½ fag af Provianthusets nordende, som på den måde blev en del af arkivbygningen. Her måtte imidlertid foretages opfyldning for at få stueplanet til at ligge i niveau med den tilstødende Kancellibygnings. I disse nordligste fag i Provianthusets stueetage lå oprindeligt det bageri, der bagte til flådens skibe. Det blev under bygningen af Gehejmearkivet flyttet mod syd til Christian IV's Galejhus, som lå parallelt med Biblioteksbygningen i den anden ende af havnen.

Da først planerne var udkastet, gik man hurtigt i gang med Slotsholmsbyggeriet, men bygningshistoriske undersøgelser har vist, at der blev foretaget flere ændringer undervejs. I betragtning af en række besværligheder, herunder en brand i Provianthuset i 1719, må man forundres over, at to så store byggerier kunne gennemføres i løbet af de ganske få år. Da undergrunden delvis var gammel strandbred, måtte der funderes med pæle under Gehejmearkivbygningens nye del, før man overhovedet kunne komme i gang med murerarbejdet. Det var heller ikke let at få skaffet så mange byggematerialer i en fart. Mursten i tusindvis blev sejlet til fra Flensborg og såmænd også fra gehejmearkivar og oversekretær Frederik Rostgaards gods Krogerup ved Humlebæk. Det var heller ikke uden problemer at koble sig til Provianthuset med de enormt tykke mure, hvor der ikke kom meget lys ind. Formodentlig var det både for at skaffe mere lys og rum, at man indvendig skar halvdelen af de 2,5 meter tykke mure i Provianthusgavlen bort, da den blev omdannet til en del af Gehejmearkivbygningens facade.

Indflytning i Gehejmearkivbygningen

Indflytningen i den nye bygning skete i foråret 1720. Matroser fra flåden bar 40 egeskabe med arkivalier tilbage fra Rosenborg. At det har været oplevet som betydningsfuldt at få alle egeskabene ud af Rosenborgs kælder og tilbage til Slotsholmen, får man et levende indtryk af ved det lejlighedsdigt, som den litterære gehejmearkivar Rostgaard forfattede til minde om begivenheden:⁷

En skat, imod hvilken guld og sølv kan lidet veje
Har Rosenborg Slot haft hidindtil i eje.
Af frygt for ildens magt den dybt i jorden lå
Men nu med fugtighed snart undergå.
Thi lod Hans Majestæt et prægtigt hus opbygge,
Hvor hans Gehejmearkiv kan stå i største trygge.
Did hen fra Rosenborg det flyttet blev i går
Ved mig, som det har gemt i tyve år.

Hvordan tog det prægtige hus sig så ud ude og inde? Gehejmearkivbygningen – både det nybyggede og det, der var enden af Provianthuset – havde valmtag, så det bedre kunne opfattes som en helhed, også set udefra. Harmoni i forhold til omgivelserne var også tilstræbt derved, at husdybden var den samme som den tilstødende biblioteksbygning. Fra slotssiden var der en port ind til Provianthuset og havnen. Herfra var der adgang til

Gehejmearkivets tre etager ad en stor egetræstrappe med en kraftig mur i midten. Trappen forbandt både den nybyggede del af huset og den del, der var indrettet i Provianthuset (de såkaldte partikulærhvælv). Da disse sæt af hvælv ikke var helt i samme niveau, blev det en trappe med flere lidt ejendommelige reposer. Der blev også brugt solidt egetræ til vinduer, porte og døre. Af hensyn til brandfare blev der anvendt meget jern. Hvælvene blev forstærket med jernankre, og der kom indvendig jernskodder for vinduerne samt adskillige jerndøre.

Hvælvene i de to husdele var udformet ret forskelligt. I de helt nybyggede gehejmearkivetager valgtes almindelige krydshvælv, hvorimod partikulærhvælvene fik én meget tyk pille i midten. Også på anden måde blev der forskel på de to bygningshalvdele. I de såkaldte gehejmearkiv-hvælv blev der lagt sorte og hvide marmorfliser på gulvet, men tegl i partikulærhvælvene.⁸ Marmorfliserne blev leveret fra den nærliggende Materialgård og kan udmærket være genbrug fra andet byggeri.

Det var vel ingen stilistisk pragtbygning, bygmester Ernst havde leveret, og set i forhold til den rokoko, der snart kom på mode, har den nok hurtigt set lidt gammeldags ud. Men som *arkiv* var bygningen efter tidens målestok uden tvivl prægtig, og bare det at man lod bygge et selvstændigt kvalitetshus til det historiske arkiv var også efter international standard avanceret.

Brandfaren

Hvor trygt stod arkiverne så? Ved Københavns brand i 1728 gik det hårdt ud over Universitetsbibliotekets samlinger på Trinitatis Kirkes loft, men Slotsholmen og dermed de nye og gamle bygninger her var uden for direkte fare. Heller ikke Københavns brand i 1795 var helt tæt på, men da det første Christiansborg Slot, bygget af E. D. Häusser 1733-45 for Christian VI, brændte 26.-27. februar 1794, skønnede man, at også arkiverne i Gehejmearkivbygningen var i fare. Gennem løngangsbygningen til Slottet var der en direkte vej for ilden, hvis vinden gik i den forkerte retning. Grim Jonsen Thorkelin, som var blevet udnævnt til gehejmearkivar i 1791, sørgede derfor for, at et hold matroser fra Holmen i al hast fyldte kongehusarkivet, udenrigstjenestens sager og andre vigtige dokumenter i sække, som de dels bragte til Gammelholm, dels flyttede ned i Gehejmearkivets stueetage, der på det tidspunkt stod delvis tom.⁹ Heldigvis bar vinden i den rigtige retning. Arkivalierne blev ikke brand- eller vandskadet, men nogle skader kom der på arkivalierne ved hårdhændet behandling, og bagefter forestod et større ordningsarbejde.

Ved englændernes bombardement 1807 var der igen udsigt til overhængende brandfare, og igen besluttede Thorkelin at evakuere det meste af arkivet. Med Danske Kancellis accept fik han det bragt i sikkerhed i en hvælvning under Helligåndskirken. Brandbomberne ramte heldigvis ikke i nærheden af Slotsholmen, og arkivalierne kom hjem til et uskadt hus.

Forandringer i tiden frem til 1848

I begyndelsen af 1800-tallet havde Gehejmearkivbygningen gennemgået en række ændringer i forhold til det hus, Frederik Rostgaard og arkivet rykkede ind i 1720.¹⁰ Det kan fx nævnes, at der kom en anden type vinduer i huset, formentlig i anden halvdel af 1700-tallet, og valmtaget blev udskiftet med et sadeltag. I stueetagen var der i 1827 blevet indrettet en bolig til portner eller arkivbud, som man kaldte det. Nogen luksuslejlighed var det ikke, der skal bl.a. have været temmelig fugtigt.¹¹

I løbet af 1700-tallet begyndte pladsproblemer at melde sig. Det havde bl.a. sammenhæng

Udsnit af projekttegning til Kancellibygnings og Gehejmearkivbygningens 1. sal. 1715. Rigsarkivets kort- og tegningssamling. Rentekammeret.

Arkitekten J. C. Ernst blev først udnævnt til hofbygmester i 1715. Derfor skyldes tegningerne muligvis hans forgænger W. F. von Platen og dennes medhjælper Christoph Marselis. Øverst ses Gehejmearkivet. Her er både de fra grunden byggede hvælv, og det stykke af Proviant-huset, der kom til at indgå i den nye arkivbygning. Der var projekteret to trapper, men i det færdige byggeri endte det med kun én trappe, dér hvor der også i dag er trappe. Den anden trappe, som på tegningen kaldes kongetrappen, skulle lette adgangen til den Stormske gård (Slotsholmsgade 8), hvor kongens hustru til venstre hånd, Anna Sophie Reventlow, var blevet installeret i 1714. Der blev faktisk begyndt på denne trappe, men den blev ikke fuldført. De nærmere omstændigheder omkring disse ændringer kendes ikke. Det antages, at de tegninger, der i praksis er bygget efter, er gået tabt. (Foto: Tage Ludvigsen, Rigsarkivet).

Bibliothek

Geheime

Archiv

der Ge
Archiv

heimen
Treppe

Vestibule

Gallerie

Ihro
Maj.

Königliche
Treppe

Geheim
Conseil

Ihre Königl.
Majestät.

Premier
Ministre

Vorgemach
des
Conseils

Secr.
Secr.
Holl. Schen.
Cassisten

Gen. R.
und
Obersecret.

Indfødsretsloven af 15. januar 1776, Rigsarkivet.

Ved Christiansborg Slots brand i 1794 var arkiverne i Gehejmearkivet i alvorlig fare. Gehejmearkivaren fik i hast bragt de største klenodier i sikkerhed, men desværre betød det uorden og visse skader på arkivalierne. På Indfødsretsloven blev seglet knust, men stumperne bevaret. Den dengang ret nye lov var et led i den nationale bølge efter Struensees dom og henrettelse i 1772. Efter Indfødsretsloven kunne kun personer med dansk indfødsret beklæde offentlige embeder. Billedet viser sidste side af loven med kongens underskrift og det knuste segl.
(Foto: Tage Ludvigsen, Rigsarkivet).

med, at samlingen af arkiverne i København fortsatte. Således kom de hertugelige arkiver fra Gottorp Slot i 1730'erne til Gehejmearkivet. Arkivet fik ganske langsomt også en mere udadvendt funktion. Flere historikere og andre lærde søgte i oplysningstiden adgang til at benytte arkivet. Det havde utvivlsomt også forbindelse med, at det fra historikeren Hans Gram i 1731 overtog gehejmearkivarstillingen blev kutyme, at det var en videnskabelig og historisk kyndig person, der ledede arkivet. Arbejdet med registrering og udgivelse af kilder blev sat i system og intensiveret. Det varede dog stadig længe, før brugerne kom mere i fokus. Arkivet var først og fremmest en arbejdsplads for gehejmearkivaren og hans få medhjælpere, og det afspejles også i den måde, man indrettede sig på. Det vides, at Thorkelin i 1790'erne lod foretage en opdeling af det øverste hvælv, så der både blev plads til et lille kontor, arkivskabe og en forstue, adskilt fra resten af rummet med et gitter.¹²

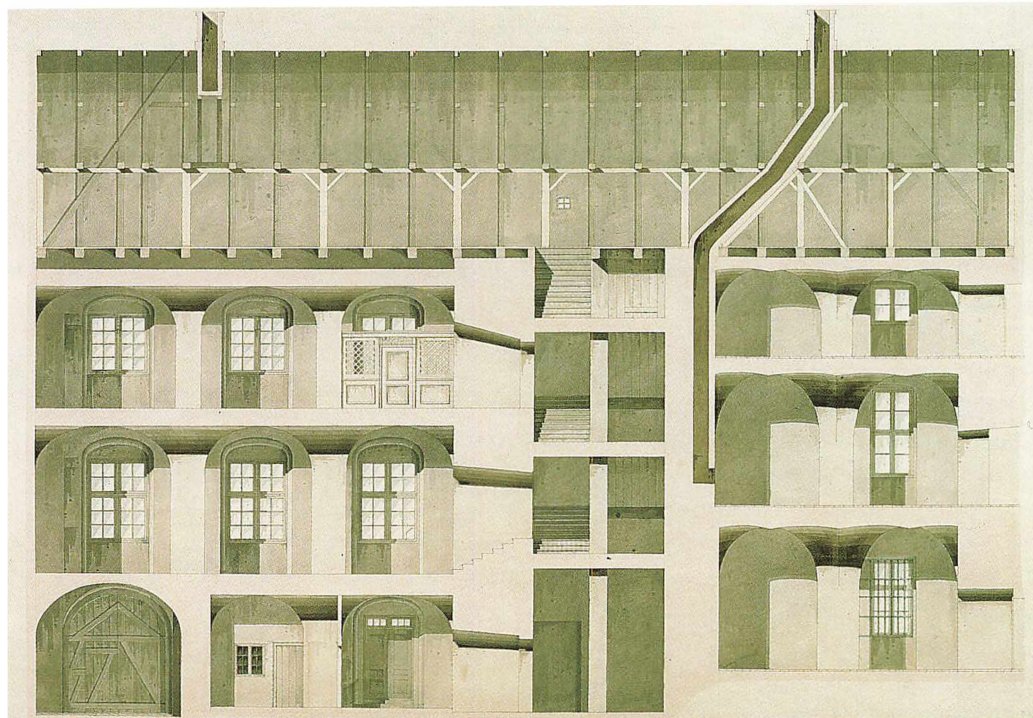
Egentlig *læsesal* til de få forskere, der benyttede arkivet, fandtes oprindeligt ikke, men efter 1848 ændrede kravene sig hurtigt i retning af lidt mere åbenhed og bekvemmelighed for de besøgende. I det netop nævnte hvælv på 2. sal blev der indrettet en læsestue eller "Archiv-Contoir," som også var arbejdsplads for arkivets personale.¹³ Åbningstiden var på alle søgnedage kl. 11-13, men da personalet var der fra 10-14, lod man i reglen de besøgende sidde, hvis de ønskede mere tid.¹⁴ Den korte åbningstid skal ses i sammenhæng med, at der af hensyn til brandfaren ikke kunne tillades nogen form for levende lys i huset.

Efter enevældens ophør

Indførelse af det ministerielle system i 1848 og forandringerne i centraladministrationen i de følgende år mærkedes også hurtigt på anden måde: Der blev *mangel på magasinplads*. Selv om der i tidens løb var blevet kasseret hårdt både i ældre og nyere arkiver, og selv om der efter freden i Kiel 1814 var påbegyndt arkivoverførsler til Norge, så voksede arkivbestanden mærkbart efter 1848. Fra de nye ministerier ønskede man hurtigt at afgive, hvad man havde liggende af sager fra den ældre enevælde, og der blev i 1851 aftalt en afleveringsgrænse ved ca. 1750. Nogle ministerier ville dog også af med nyere sager fra enevælden.¹⁵ Det var en udvikling, der ikke passede C. F. Wegener, som blev gehejmearkivar i 1848 og som beklædte stillingen helt til 1882. Det endte så med, at man til at modtage både ældre og nyere sager, der lå hos ministerierne, i 1861 oprettede det såkaldte Kongerigets Arkiv som en selvstændig arkivenhed under Indenrigsministeriet.¹⁶

Gehejmearkivbygningen rakte langt fra til de nye afleveringer. I årene 1861-64 fik man derfor rådighed over noget af stueetagen i Provianthuset, som Søetatens da var på vej ud af. Det var det område, der i arkivsammenhænge altid blev benævnt Christian IV's hvælv; det rakte helt frem til trappen midt i bygningen (den Rosenbergske trappe fra 1770'erne). Men der var stadig ikke plads nok. Ganske vist var der som følge af freden i Wien efter 1864 begyndt afleveringer til Preussen i 1870'erne, men hele tiden pressede ministerierne på for at aflevere store mængder af journalsager. Mod slutningen af århundredet fik man så yderligere magasinplads på Provianthusets loftetager.

Ordingen med de to "rigsarkiver" var en nødløsning, men først da Wegener blev afskediget i nåde som 80 årig i 1882, blev Gehejmearkivet og Kongerigets Arkiv slået sammen under en fælles chef. Ny gehejmearkivar blev A. D. Jørgensen, som i forvejen var ansat i Kongerigets Arkiv. Hans titel var fra 1889 rigsarkivar. Ved Lov om oprettelse af et Rigsarkiv 30. marts 1889 (egentlig en lønningsslov for arkivets embedsmænd) nedlagdes nemlig Gehejmearkivet, og et rigsarkiv med opgaver over for både publikum og administrationen var en realitet. Under dette *hovedarkiv*, som Rigsarkivet blev betegnet, oprettedes de tre nye Provinsarkiver (fra 1907



Længdesnit af Gehejmearkivet ca. 1840. Statens civile bygningsadministration, De Rosenbergske mapper, Rigsarkivet.

Snittet viser de forskellige hvælvingskonstruktioner på hver side af trappen. På 2. sal, i de såkaldte gehejmearkivhvælvinger, ses lidt af den interimistiske opdeling af rummet. Det var her gehejmearkivaren, de få medarbejdere og besøgende forskere måtte finde sig til rette. (Foto: Tage Ludvigsen, Rigsarkivet).

Landsarkiver). De skulle tage imod lokaladministrationens arkiver og gøre dem tilgængelige for offentligheden i de nybyggede arkiver i København, Odense og Viborg. Rigsarkivet blev fra 1889 delt i to afdelinger: 1. afdeling fik ansvar for arbejdet med arkiverne fra før 1848 og 2. afdeling for det løbende administrationsvendte arbejde og for arkiverne efter 1848. I realiteten blev Kongerigets Arkiv til den nye 2. afdeling. Kongehusets arkiv hørte fortsat direkte under rigsarkivaren.

Fra slotsbrand til udvidelser i 1909-10

Bygningsmæssigt viste de nye tider sig allerede inden arkivloven 1889. Den gamle læsesal i hvælvingen på 2. sal blev i 1884 afløst af en nyindrettet læsesal lige nedenunder.¹⁷ Ved indretningen af denne sidste læsesal i Gehejmearkivbygningen blev det tavlede marmorgulv desværre erstattet med trægulv.¹⁸ Hvælvingen på 2. sal blev nu rigsarkivar A. D. Jørgensens arbejdsområde. Her stod også egeskabe med de yngre dele af Kongehusarkivet, som kun gehejmearkivaren/rigsarkivaren i sin egenskab af Kongehusets arkivar havde adgang til.

Der blev også foretaget andre bygningsmæssige ændringer efter 1884. Årsagen hertil var ikke mindst, at brandfaren igen havde været overhængende. Den 3. oktober 1884 brændte også det andet Christiansborg, C. F. Hansens. Som ved den forrige slotsbrand i 1794 var katastrofen en mulighed i 1884. A. D. Jørgensen har i et brev til den norske rigsarkivar givet et meget levende billede af situationen.

"De kan tænke, at vi har oplevet urolige timer, da det et øjeblik så ud, som om ilden kunne nå os. Vor værste fjende var næsten den panik, som betog vore nærmeste naboer over imod slottet, de kastede alt ud af vinduerne og løb forvirrede imellem hverandre. Ingen tænkte på arkivet, alle på musæerne. Dog må jeg undtage ob[erst]l[øjtnant] Blom, der strax var mig behjælpelig med at få samlet soldater. I en 2-3 timer så vi på det, da jeg nødig vilde begynde

Gehejmearkivtrappen i Rigsarkivet.

Den oprindelige trappe blev på gehejmearkivar A. D. Jørgensens initiativ udskiftet med en mindre brandfarlig trappe af beton og granit i 1884-85. Trappen har vist sig slidstærk. I begyndelsen af 1990'erne blev trapperummet sat enkelt og smukt i stand. (Foto: Tage Ludvigsen, Rigsarkivet).



en udflytning, og vinden bar fra; heden var ikke større end, at vi kunde holde hænderne på ruderne. Da der imidlertid indtrådte nogen forandring heri, ligesom andre omstændigheder stillede sagen noget værre end fra først af, fik hensynet til det store ansvar for al fremtid overhånd, og vi tømte de to vigtigste hvælvinger. Det medtog to timer, men to uger vil ikke være tilstrækkelige til at bringe det i sin ydre orden igen. Enkelte bebrejder mig nu min forsigtighed, men hellere til spot for de samtidige end en forbandelse for de seneste slægter.”¹⁹

Det siger sig selv, at hele brandsikkerhedsspørgsmålet blev meget påtrængende efter den oktoberaften. Det havde også under branden vist sig, at vandledningen i gulvet under Christian IV's hvælving i Provianthuset lækkede, så arkivets folk midt under branden for en sikkerhedsskyld måtte bære vand i spande til bygningens loft. A. D. Jørgensen indberettede straks herom, og få dage efter var der bevilling til at få skaderne udbedret.²⁰ I selve Gehejmearkivbygningen blev branden den direkte årsag til, at den oprindelige trappe af egetræ i 1884-85 blev udskiftet med den nuværende bredere og noget enklere trappe i granit og jernbeton.²¹ Samtidig blev alle udvendige vinduer af træ erstattet af jernvinduer, og der kom flere jernskodder og dobbelte jerndøre. En oprindelig dør til Biblioteksbygningen blev nu muret til.²²

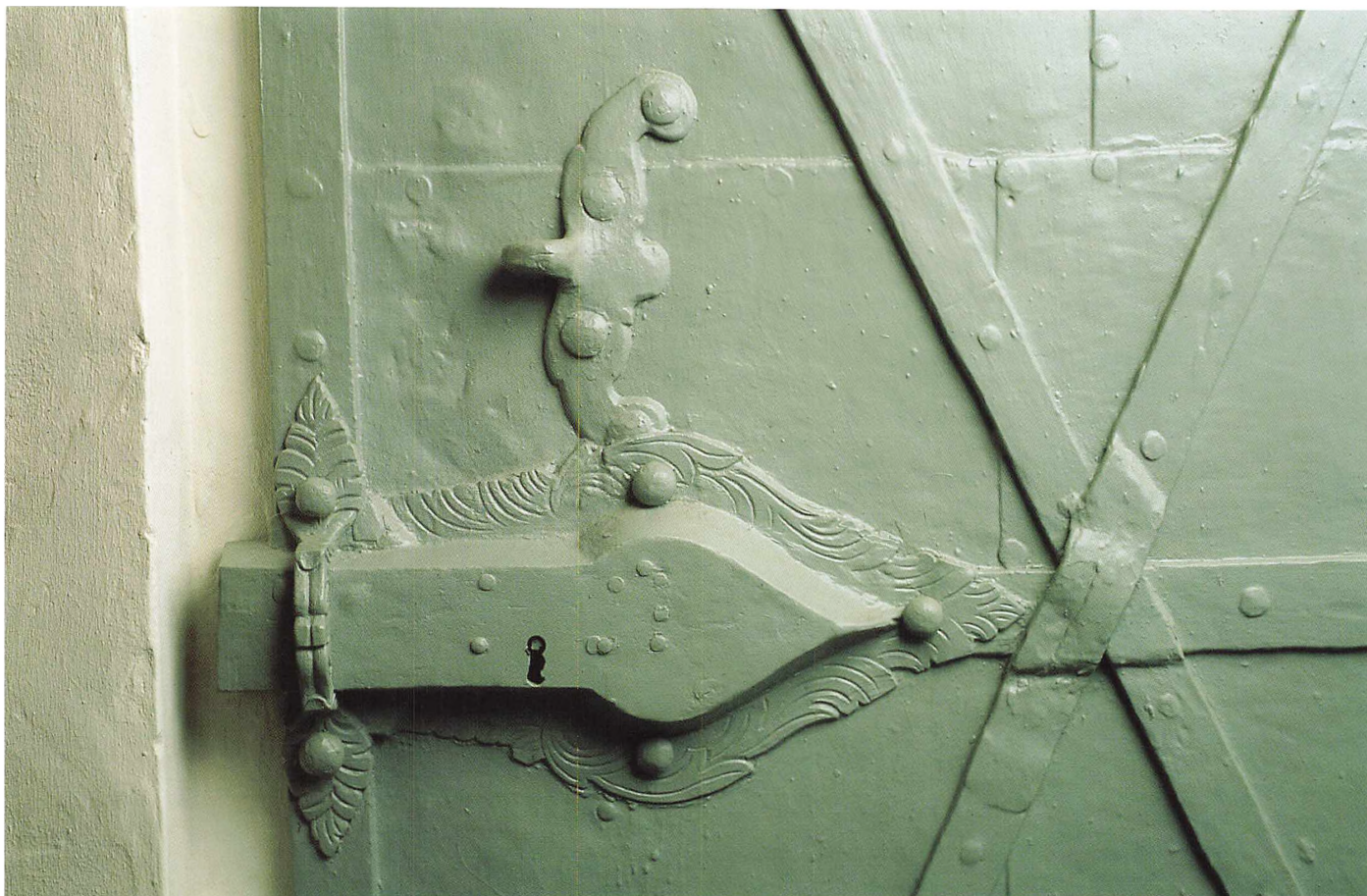
I 1904-05 blev der installeret *elektrisk lys* i Gehejmearkivbygningen. Indtil da havde man frygtet for "kunstigt lys", som man sagde, netop pga. den ikke helt usandsynlige mulighed for kortslutning og dermed brandfare. Men V. A. Secher, der blev rigsarkivar i 1903, argumenterede over for Kultusministeriet med, at elektrisk lys ville tilfredsstille publikum og effektivisere arkivets arbejde. Bevillingen gik igennem, oven i købet "med største beredvillighed". På gehejmearkivtrappen kom der lys både ved indgangen til læsesalen og Christians IV's hvælving i Provianthuset. På selve læsesalen flottede man sig med fem "blus" over hvert af de fire borde. For at sikre sig mod brand blev alle ledninger lagt i messingrør; på læsesalen blev de af æstetiske grund indfældet i væggene.²³ Samtidig med at man lagde elektricitet ind i Gehejmearkivbygningen blev der i Rigsarkivet og Kultusministeriet arbejdet på kraft med udvidelses- og byggeplaner for Rigsarkivet. Siden 1877 havde der været planer om, at Rigsarkivet (Gehejmearkivet) skulle overtage den gamle biblioteksbygning, når Det Kongelige Bibliotek fik nyt hus. Dette byggeri havde stået på siden 1897, men i 1904 var der stadig intet besluttet om Rigsarkivets udvidelse. På finanslovene 1904-05 og 1905-06 var der dog optaget en bevilling til indretning af mere arkivplads i en af Tøjhusets bygninger, nemlig den, der rummede kanonreparationsværkstedet og bolig for rustmesteren. Bygningen lå parallelt med Provianthuset, dér hvor man i dag har udsyn over Bibliotekshaven. Det var dog kun tænkt som en midlertidig løsning, for Secher satsede fra starten på at rykke Rigsarkivet mod vest til Biblioteksbygningen eller dens grund. For at ministerierne kunne få bedre plads var man til sinds at forlade diverse arkivlokaler i Kancellibygningen, når blot man fik god erstatningsplads. Secher var sikker på, at de nu overfyldte hvælvinger kunne tage sig smukkere ud som kontorer for administrationen. Med Kultusministeriets godkendelse lod han derfor foretage opmålinger og beregninger, som godtgjorde, at en løsning af Rigsarkivets pladsproblemer med hel eller delvis genbrug af Biblioteksbygningen var bedre end udvidelse i Provianthuset.

Byggesagen gik dog i stå i efteråret 1905. Den blev nemlig kædet sammen med genopførelsen af Christiansborg Slot, og i 1905 var det endnu ikke endelig afklaret, om det blev arkitekt Thorvald Jørgensens projekt for et nyt Christiansborg, der skulle realiseres. Om det gik bølgerne højt både i Rigsdagen og pressen. Det hele blev også kompliceret af, at den kongelige bygningsinspektør Andreas Clemmensen stærkt frarådede at bruge kanonværkstedetsbygningen, som var dårligt bygget, skadet af rystelser og derfor ubrugelig som arkiv. Desuden lagde bygnings-

Gehejmearkivet
og Biblioteksbygningen,
Rigsarkivets senere
hovedbygning set fra
Rigsdagsgården før 1909.

Gehejmearkivet, den smalle bygning til venstre, stod i det ydre stort set i den oprindelige form. Indtrykket er et meget enkelt hus, mere til nytte end til pynt. I 1928 blev løngangsbygningen til Christiansborg gennembrudt. Derved opstod den nuværende passage til Christiansborg Slotsplads i hjørnet ved Gehejmearkivbygningen. (Rigsarkivets Fotosamling).





inspektøren over for Ministeriet for Offentlige Arbejder, der skulle stå for byggeriet i praksis, ikke skjul på, at den skitse til ombygning af Biblioteksbygningen, som Secher havde ladet udforme ved arkitekterne Th. Lange og Ludvig Andersen, ikke bekom ham. Den indebar, at alt andet end murene ved Biblioteksbygningen skulle fjernes, samt at der blev indsat langt flere vinduer end der var. Bygningsinspektøren talte lige ud om mishandling og satte sin lid til, at regering og rigsdag ville vide bedre!²⁴

Som bekendt endte det med, at Rigsarkivet overtog Biblioteksbygningen, der efter voldsom polemik mellem arkitekterne og Secher blev hårdt ombygget til Rigsarkivets brug. Debatten og byggesagen vil vi vende tilbage til i afsnittet om Biblioteksbygningen.

Gehejmearkivbygningen efter ombygningen

Byggesagen medførte også indgreb i Gehejmearkivbygningen. Disse omtales nedenfor sammen med de justeringer, der er sket igennem 1900-tallet. Den vigtigste og mest synlige ændring ved ombygningen i 1909 var, at huset blev forhøjet med en etage, som flugtede med Biblioteksbygningens øverste etage. Det blev gjort nænsomt hvad angår stenene, men navnlig mod Slotspladsen kan man tydeligt se tilføjelsen. Der kom også en ny tagkonstruktion med beton under tegltaget. Taget var tilpasset og flugtede med taget på den ombyggede Biblioteksbygning, der da blev Rigsarkivets hovedbygning. Til begge sider fik Gehejmearkivet kvist med et stort vindue.

En jerndør fra gehejmearkivhvelvingen på 2. sal førte nu ud til den nye vindeltrappe i hovedbygningen, så der blev praktisk forbindelse mellem de to huse. Her genbrugte man formodentlig en af de gamle jerndøre fra 1715-20.²⁵ Fra 2. afdelings "Store kontor" (den tidligere læsesal) blev der gennemgang til den nye publikumsvestibule i hovedbygningen. Det var her man efter slotsbranden i 1884 havde muret en oprindelig gennemgang til.

Detalje af jerndør i Gehejmearkivbygningen.

Ved ombygningen 1909-10 blev Gehejmearkivbygningen og Biblioteksbygningen, nu Rigsarkivets hovedbygning, genforenet, bl.a. ved en dør fra hvelvingen på 2. sal. Her genbrugte man formodentlig en af de gamle jerndøre fra 1715-20. Gennemgangen på dette sted blev lukket i begyndelsen af 1990'erne, men døren med de kønne ornamentter blev siddende. (Foto: Tage Ludvigsen, Rigsarkivet).



Rigsarkivets
konserveringsværksted,
december 1958.

Nyt konserveringsværksted blev indrettet i den tidligere udstillingssal i Gehejmearkivbygningen i 1955. De nye lokaler og mere personale gjorde det muligt at intensivere konserveringen af både papir og segl. Billedet viser konserveratorassistent Gerda Friis i gang med konservering af protokoller. (Rigsarkivets Fotosamling).

Med beliggenhed tæt ved ministerierne, blev Gehejmearkivbygningen også efter 1910 især brugt i samspillet med administrationen. Det var dog også i denne bygning, at de første forsøg med udstilling af arkivalier blev gjort, og det var her teknikken først rykkede ind med værktøjer og senere IT-drift.

Udstillingssal

Gehejmearkivbygningens nye tagetage fik indlagt ristegulv, hvorved der blev magasin i to etager som i Rigsarkivets hovedbygning. På den nye 4. etage var der øst for trappen magasin (Slotspladsmagasinet) og mod vest to lokaler, hvoraf det største, der havde hele bygningens bredde, blev indrettet som Rigsarkivets udstillingssal beregnet til at rumme en permanent udstilling af forskellige vigtige danmarkshistoriske dokumenter.²⁶ Tanken var ikke ny. Faktisk havde A. D. Jørgensen allerede i 1887 forestillet sig, at man, såfremt man udvidede i Biblioteksbygningen skulle vise "dokumenter af fremragende historisk betydning" i den store bibliotekssal.²⁷ Biblioteksbygningen fik man, men salen forsvandt, og udstillingeksperimentet måtte afprøves i et mere beskedent interiør.

De besøgende kom til udstillingssalen ad den nye vindeltrappe i hovedbygningen, mens man internt kunne benytte den nye forlængelse af gehejmearkivtrappen. Nogen formidlingsmæssig succes blev udstillingen vistnok ikke. Harald Jørgensen nævner således i sin erindringsbog om Rigsarkivet, hvordan udstillingen i 1930'erne tog sig temmelig pauver ud og kun nu og da blev besøgt af nogle skoleklasser.²⁸ Dokumenterne var udstillet i opretstående solide montrer, der var anbragt oven på skabe, som rummede Rigsarkivets kortsamling. Udstillingen blev af sikkerhedsmæssige grunde nedtaget og evakueret under den tyske besættelse. Efter krigen blev den i en kort periode geninstalleret i udstillingssalen, men snart efter var der brug for pladsen til andet formål. I revideret udgave blev den permanente udstilling, som også blev kaldt Rigsarkivets historiske museum, genopsat i foredragssalen i den Zuberske fløj i 1951.²⁹



Ekspeditionslokalet for udlån til ministerierne, "Buret" før 1938.

Det karakteristiske trådnat gør det forståeligt, hvorfra hvælvingen i Gehejmearkivbygningen fik sit navn. Til højre ses netkurven til "pøs". I arkivjargon betyder det sager, der blev tilbageleveret til Rigsarkivet efter at have været udlånt til ministerierne. Herren i det noble dress er arkivbetjent Johannes Gyrstinger, som blev ansat i Rigsarkivet i 1922 – med en baggrund som barber. (Rigsarkivets Fotosamling).

Værksteder og IT

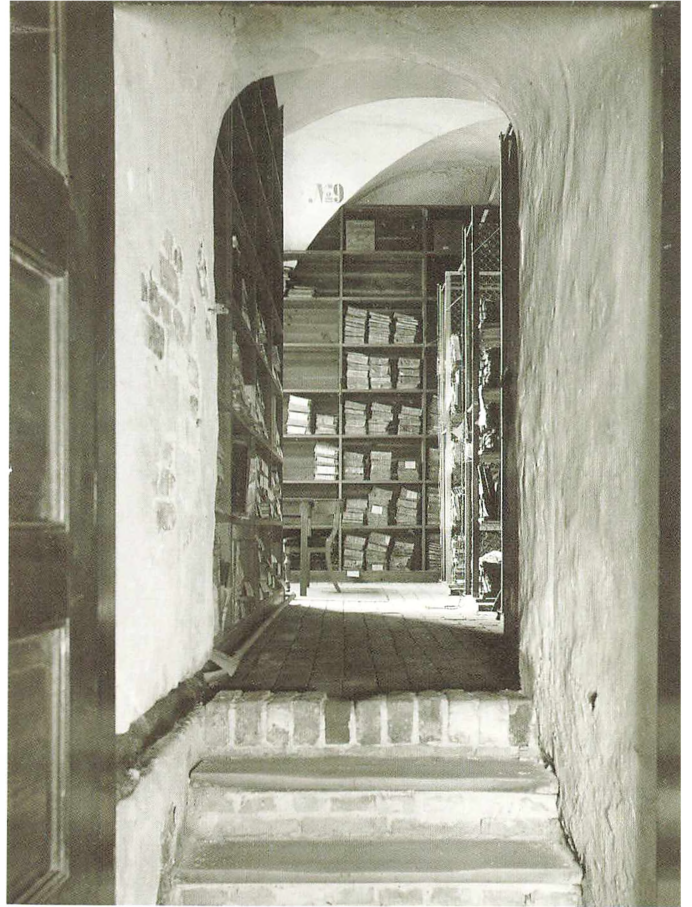
I 1940 blev der indrettet et lille fotografisk atelier i det mindste af rummene på 4. sal vest for trappen.³⁰ Der var dog allerede i 1939 påbegyndt fotografering et andet sted i huset. Under indtryk af krigsudbruddet i 1939 begyndte man bl.a. at sikkerhedsfotografere de håndskrevne arkivregistraturer. Det foregik i 2. afdelings vaskerum, som fandtes ved Store kontor på 1. sal, nærmest Duetårnet.³¹

I 1947 blev fotoatelieret udvidet ved inddragelse af en del af den tidligere udstillingssal, og på etagen blev der også indrettet et mikrofilmmagasin. I 1955 blev mere af pladsen brugt dels til fotoatelier, dels til et nyt konserveringsværksted. Ved ombygningen i 1910 blev der sat plads af til bogbinderiværksted tæt ved udstillingssalen, men snart blev arkivernes bogbinderivirksomhed samlet på Landsarkivet på Jagtvejen i København.³²

Ved ombygninger af Gehejmearkivbygningen i 1990'erne, efter at konserveringen var samlet i Landsarkivet, blev det tidligere konserveringsværksted i Rigsarkivet indrettet til kontorer for ledelsen af Rigsarkivets og Landsarkivets forestående udflytning til ny bygning i Ørestad.

Rigsarkivet begyndte i løbet af 1960'erne at foretage en række trykkeriopgaver internt, og maskinparken blev gradvist forøget. Trykkeri- og kopieringsværkstedet havde indtil 1965 til huse i Slotspladsmagasinet. Derefter blev trykkeriet indrettet på Provianthusets loft. Der var det, indtil første fase af Provianthusets ombygning begyndte omkring 1990. Trykkeriet blev da flyttet tilbage til Gehejmearkivbygningen, men nu til lokaler i tagetagens østlige ende.

Trykkeriet blev nogle år senere nedlagt, og hele tagetagen blev nyindrettet til Statens Arkivers IT-afdeling. Allerede i 1980'erne blev der i Slotspladsmagasinet fraskilt plads til edb-maskinstue, og i forbindelse med indretning af læsesal i Provianthuset i 1992-93 blev yderligere en del af



Indgangen fra gehejmearkivtrappen til "nederste hvælving", den senere Kongehushvælving, før ombygningen i begyndelsen af 1940'erne.

Den støvede og stopfyldte hvælving havde faste reoler, der gik helt op i hvælvingens kappe. I hvælvingen stod de sidste rester af Gottorp-arkivet og det slesvig-holsten-lauenborgske kancellis arkiv, hvoraf det meste i 1937 blev afleveret til Statsarkivet i Kiel. Arkivpakkerne var på gammeldags facon stablet på hylderne. Stolen ved det lille bord var en såkaldt græsk stol af den slags, der var blevet anskaffet til læsesalen i 1910. (Rigsarkivets Fotosamling).

Kongehushvælvingen, den tidligere "nederste hvælving", med rigsarkivar Axel Linvald i forgrunden, 1951.

Mens arkiverne var evakueret under den tyske besættelse, blev hvælvingen istandsat. De gamle hylder blev fjernet og erstattet af et udvalg af egeskabe til at rumme bl.a. Kongehusarkivet. Hvælvingen var altid aflåst, og kun efter særlig godkendelse kunne betroet personale foretage ekspeditioner på rigsarkivarens vegne. Døren i forgrunden findes endnu. Hvælvingen blev i begyndelsen af 1990'erne ombygget til nærmagasin for læsesalen i Provianthuset. (Rigsarkivets Fotosamling).

Slotspladsmagasinet afgivet til gangareal for ekspedition til læsesalen. Samtidig indrettedes ud mod Slotspladsen et par kontorer for edb-driftmedarbejdere.

Buret

Indtil 1910 havde Rigsarkivet også rådet over 2. sals hvælvingen til venstre for gehejmearkivtrappen, altså det øverste af de oprindelige "partikulærhvælv" nærmest Kancellibygningen. Men Christiansborgs arkitekt Thorvald Jørgensen gav allerede i 1907 ved et møde med rigsarkivar Secher udtryk for, at han ønskede løngangen til Christiansborg placeret på 2. sal. Secher gik ved den lejlighed ind på, at Rigsarkivet derfor måtte ud af hvælvingen på denne etage.³³ Hvælvingen blev ved ombygningen i 1909 afgivet til ministerierne, og der blev fra denne hvælving skabt en ny gennemgang fra ministerialbygningen til Christiansborg Slot. Den gennemgang, der fra gammel tid havde været til slottet fra hvælvingen på 1. sal, blev blændet, og nogle lokaler, som Rigsarkivet havde brugt i løngangsbygningen, blev afgivet. Forbindelsesvejen til Christiansborg på denne etage blev dog først tilmuret ved en ombygning i 1938.

At hvælvingen på 1. sal i generationer er blevet kaldt "*Buret*" skyldes, at der her allerede midt i 1800-tallet var blevet opsat en form for net eller let væg, som delte hvælvingen op, så gennemgangen fra ministerierne kunne foregå adskilt fra arkivfunktionerne.³⁴

Også efter at trådnettet blev fjernet og rummet blev totalrenoveret i 1938, fulgte navnet med, og Rigsarkivets udlån til centraladministrationen kaldes fortsat "burtjeneste", uagtet at ekspeditionerne siden ombygningen i Provianthuset i begyndelsen af 1990'erne er foregået derfra, nærmere bestemt et hjørne af den gamle Christian IV's hvælving, tæt ved bygningens Duetårn.

Hvælvingen, Buret, måtte både i 1959 og 1968 istandsættes pga. revner og sætningsskader. Skaderne i slutningen af 1960'erne havde sammenhæng med opførelsen af den nye ministerialbygning for enden af Slotsholmsgade ("Tjæreborg") og den grundvandssænkning, der skete i den forbindelse. Egetømmeret, der var brugt til fundering i 1715, tørrede ud. I 1992-93 blev hvælvingen omdannet til nærmagasin for læsesalen i Provianthuset samt værksted for kopiering og senere scanning af kort og andet i storformat. Rummets karakter er dog bevaret, og der er igen lagt tegl på gulvet – efter forskellige perioders foretrukne gulvbelægninger – senest var det nålefil.

Kongehushvælvingen

Hvælvingen under Buret blev oprindeligt blot kaldt "nederste hvælving", og der er næppe gjort noget radikalt ved den ved byggeriet i 1909. Da 2. verdenskrig brød ud i september 1939, blev en del af de mest værdifulde arkivalier evakueret, bl.a. fra Gehejmearkivbygningen. I første omgang til kælderens under Frederiksborg Slotskirke og i 1942 overflyttet til Esrom Kloster, som Rigsarkivet og Nationalmuseet fik mulighed for at benytte som depotmagasin.

Udflytningen gav mulighed for at foretage omfattende istandsættelse både af "nederste hvælving" og hvælvingen på 2. sal (gehejmearkivhvælv), hvor Kongehusets nyere arkiver før evakueringen stod i egeskabe i en særlig aflåst del. Da arkiverne kom tilbage til Slotsholmen i 1945, valgtes man at placere de nyere kongehusarkiver i egeskabe i den nu sikrede og istandsatte "nederste hvælving". Den kom herefter til at hedde *Kongehushvælvingen*.

Istandsættelsen, ved kgl. bygningsinspektør Mogens Clemmensen, indebærer fjernelse af alle de



Rigsarkivar Johan Peter Noack (tv.) og sekretariatsleder Michael H. Gelting besigtiger udgravning og udsugning af gulvet i Kongehushvælvingen, februar 1993.

Da Kongehushvælvingens gulv blev fjernet i forbindelse med ombygningerne forud for indretning af læsesal i Provianthuset, så man ned i en "underverden", der havde været lukket siden Gehejmarkivet blev bygget. På vejen ned til det oprindelige gulvniveau dukkede gamle port- og døråbninger i Provianthusets ydermur op. Man fandt også spor af den oprindelig projekterede trappe til løngang for kongen, et gammelt pillefundament og andre murrester. Murene blev fjernet, men i det nye gulv er det med de gamle mursten markeret, hvor i rummet de forskellige murdele har stået. (Foto: Tage Ludvigsen, Rigsarkivet).

gamle hylder, så der blev plads til egeskabene, og gulv og hvælv blev repareret. Den største forandring var dog, at den oprindelige indgangsdør fra den nederste del af gehejmarkivtrappen blev muret til – dog bevaret intakt indefra – og erstattet af en ny indgang fra trappens næste repos. Rummet blev herefter regnet for et af Rigsarkivets bedst sikrede. Det blev elektronisk sikret allerede i 1965. Ud over Kongehusarkivet placeredes her arkivalier af særlig sensitiv art.

Da sætningsskaderne i Buret blev udbedret i 1969, måtte man også i gang i Kongehushvælvingen. Mens det stod på, blev egeskabene forsejlet, og der blev støbt beton omkring pillen i midten for at stabilisere den. Reparationen lykkedes lige straks, men gulvet blev ved at være ujævnt, og i slutningen af 1980'erne var der igen faretruende sætningsskader, det blev bl.a. svært at lukke døren til hvælvingen. I 1992 gik man på ny i gang i hvælvingen, men da var det som led i Provianthusets ombygning og indretning af ny læsesal til Rigsarkivet. Med stort besvær blev betonen fjernet igen i 1993, da det i forbindelse med indretning af Rigsarkivets nye læsesal i Provianthuset blev besluttet at frilægge det stykke af Provianthuset, der var blevet opfyldt i forbindelse med opførelsen af Gehejmarkivbygningen i 1715-20. Det ville give mere nærmagasinsplads for den nye læsesal. De bygningshistoriske undersøgelser viste, at der i bunden af Provianthuset fandtes en gammel, forlængst tilmuret dør, som kunne bruges som en forbindelse mellem den nye læsesal og nærmagasinet. Derved undgik man også at foretage nye gennembrydninger i det gamle hus. Denne oprindelige døråbning blev reableret.

Ved ombygningen er alle væggenes spor af fortid blev bevaret, men beskyttet af kalk. Det nu meget høje hvælv er delt i 2 etager med et aluminiumsristegulv med indbygget "trapestige" til bunden af Provianthuset. Ristegulvet findes, hvor Kongehushvælvingens gulv var indtil udgravningen, så døren til gehejmarkivtrappen, der blev sat i ved restaureringen under krigen, fungerer stadig.

Rigsarkivets frokoststue i den tidligere Egeskabshvælvning, set fra den oprindelige indgang fra gehejmarkivtrappen.

Efter ombygning i 1990'erne kan man virkelig se hvælvkonstruktionen og det tavlede marmorgulv, der stammer fra husets opførelse 1715-20. (Foto: Tage Ludvigsen, Rigsarkivet).





Fra hvælvingen på 2. sal i Gehejmarkivbygningen, den såkaldte Egeskabshvælving, som senere blev Rigsarkivets frokoststue.

Ved dette vindue til havnesiden i faget nærmest gehejmarkivtrappen havde rigsarkivar A. D. Jørgensen i slutningen af 1800-tallet sin arbejdsplads. Også dengang stod der egeskabe med arkivalier i rummet, men senere kom der flere. Det gode lys fra sydøst har altid givet rummet en særlig stemning.
(Foto: Tage Ludvigsen, Rigsarkivet).

Egeskabshvælvingen

Hvælvingen på 2. sal i Gehejmarkivbygningen blev allerede i 1790'erne delt op med nogle skillevægge, og da A. D. Jørgensen blev gehejmarkivar, fik han fraskilt 3 fag mod syd, regnet fra Duetårnet, til de nyere kongehusarkiver. Det var samtidig hans arbejdsplads. I 1930'erne var det stadig rummet til kongehussagerne. Desuden var der en lille forstue, som bl.a. blev brugt til forsøg med seglkonservering og lidt bogbinderivirksomhed. Fra forstuen var der også adgang til det, man dengang kaldte "egeskabshvælvingen", nemlig et areal i hvælvingen, som var tætpakket med egeskabe.³⁵

I forbindelse med krigsekvakueringen blev hvælvingen ryddet, og de gamle interimistiske skillevægge blev fjernet. Da rummet blev taget i brug igen i maj 1945 var de nyere dele af kongehusarkivet som nævnt flyttet til "nederste hvælving", den "nye" kongehushvælving (se s. 31). Nu blev der i hvælvingen på 2. sal i stedet opstillet egeskabe til middelaldersamlingen, de ældre kongehusarkiver, traktater og andre klenodier i Rigsarkivet.

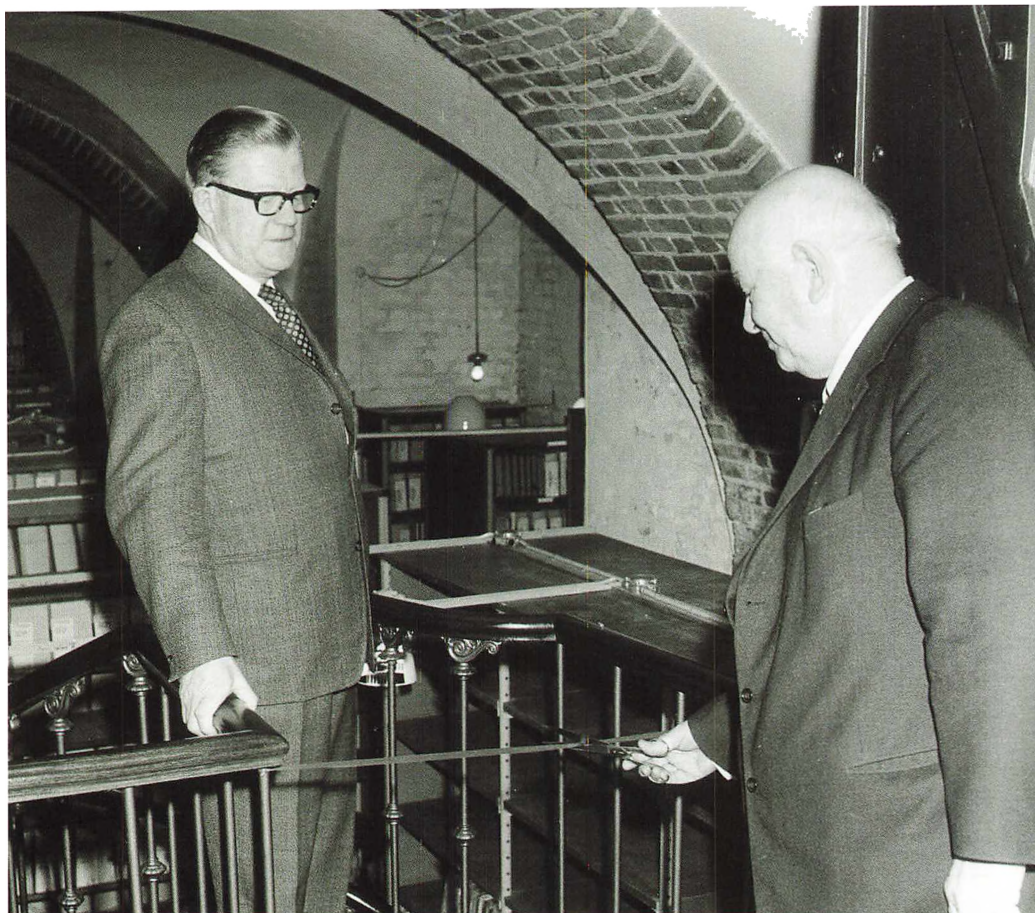
Fra da af blev *hele* dette hvælv til *Egeskabshvælvingen*. Der stod også egeskabe andre steder i Rigsarkivet, men det var her, de gamle skabe kunne ses i al deres vælde. Rummet blev Rigsarkivets pragtrum i gammel stil, og det blev flere gange brugt som illustration i blade og aviser som et danmarkshistorisk blikfang.

Omkring 1980 påbegyndtes en revision af hele middelaldersamlingen og i den forbindelse gik man over til at opbevare de gamle dokumenter i moderne stålskabe, som blev opstillet i Rigsarkivets hovedbygning. Efterhånden som egeskabene blev tømt for arkivalier, blev hvælvingen stadig hyppigere brugt som mødelokale og ramme om interne sammenkomster. Ved ombygningen først i 1990'erne blev den omdannet til en smuk og enkel frokoststue for Rigsarkivets personale. Ved istandsættelsen blev en del af egeskabene stående af æstetiske og akustiske grunde. Indgangen fra vindeltrappen i Rigsarkivets hovedbygning blev sløjfet, men den gamle jerndør, der blev isat her i 1909, blev bevaret. Efter istandsættelsen sker indgangen fra hovedbygningen via en ny lav trappe fra etage 3A (den gamle "Kunstammeretage"), mens adgangsforholdene fra Gehejmarkivbygningen er uændret efter ombygningen.

Store kontor

Rigsarkivets 2. afdeling, som opstod med arkivloven 1889, holdt sig tæt på centraladministrationen med kontorer i Gehejmarkivbygningen. Ekspeditionen til ministerierne via Buret i den gamle "partikulærhvælving" er nævnt. Læsesalen fra 1884 på 1. sal i "gehejmarkivhvælvingen" blev ved ombygningen i 1909 delt op, så der blev 3 kontorer ud imod Rigsdagsgården. Nærmest den nye vindeltrappe og publikumsvestibule i hovedbygningen var afdelingens overarkivarkontor. Det var endnu i 1930'erne nærmest i klunkestil, og et særkende ved rummet var et indmuret og aflåst stålskab til afdelingens lager af blæk, arkivsnor og registratursedler!³⁶ Det midterste kontor, "arkivarkontoret," brugtes af de to arkivarer, som havde været længst i tjenesten. Kontoret nærmest gehejmarkivtrappen kaldtes "Norske kontor", fordi der her blev arbejdet med afskrivning af dokumenter til det norske rigsarkiv. Det var før dokumentfotografering var tilstrækkeligt udviklet til at være et alternativ til afskrifterne. Lige over for dette kontor blev der i midten af 1960'erne dannet et nyt kontor, Duetårnskontoret, ved opsætning af skillevæg til *Store kontor*. Der havde på det sted før været vaskerum for afdelingen.

Ved ombygningen i 1. halvdel af 1990'erne flyttede den tidligere 2. afdeling, nu Bevarings- og Kassationsafdelingen, ud af Gehejmarkivbygningen. Det gamle Store kontor med vinduer til



Genåbning af forbindelsen mellem gehejmearkivtrappen og Christian IV's hvælvning i Provianthuset 9. juni 1972.

Da Hærens Arkiv i 1972 blev en afdeling i Rigsarkivet, blev adgangen fra gehejmearkivtrappens 1. repos til Christian IV's hvælvning højtideligt genåbnet af rigsarkivar Johan Hvidtfeldt. Det er hærarkivaren, oberst E. Weigaard Jørgensen, der tager imod på jernvindetrappen. Den blev opsat i forbindelse med fusionen, idet en ældre trappe for længst var fjernet. Den "nye" kunstfærdige trappe havde nederst en jernknop, som kunne få alvorlige konsekvenser for den, der lidt uopmærksomt ville op ad trappen. Trappens kælenavn blev derfor "buk eller suk"!
(Foto: Jørgen Nielsen, Rigsarkivets Fotosamling).

havesiden blev, fraset et gennemgangsareal, indrettet til kontor for arkivchefen for Publikumsafdelingen. I Duetårnskontoret blev der samtidig indsat en "bogelevator" til brug for ekspeditioner fra hovedbygningens magasiner til læsesalen i Provianthuset. De oprindelige 2. afdelingskontorer blev sat i stand til brug for Publikumsafdelingens medarbejdere. Det tidligere overarkivarkontor for 2. afdeling blev dog kontor for Rigsarkivets leder af bygningsdriften.

Krypten

Ved ombygningerne i begyndelsen af 1990'erne blev det almindeligt at kalde stueetagen i Gehejmearkivbygningen vest for trappen for "krypten". Her havde der siden 1827 været portnerbolig, men naturligvis med en række ændringer i tidens løb. Lejligheden bestod af tre værelser med hvælvede lofter; toiletet var der i et rum i den tykke mur ud til porten og køkkenet midt i lejligheden. I 1928 ændrede man på "planløsningen". Der blev indrettet nyt køkken, hvor der oprindeligt havde været indgang til Gehejmearkivet. Til erstatning for den gamle indgang ved forbindelsesbygningen til Christiansborg blev der nu indgang inde under forbindelsesbygningen, idet man da skabte gennemgang fra Rigsdagsgården til Slotspladsen (nu Rigsdagsgården 5).³⁷

Som led i sikringsforanstaltningerne ved krigsudbruddet i 1939 blev der opstillet sandsække i fordybninger under vinduerne i hele stueetagen i Gehejmearkivbygningen, og man må tro også i det beboede område. I øvrigt blev boligen moderniseret 1959-60. Bl.a. blev toilettet fjernet fra porten, og der blev badeværelse i lejlighedens sydlige hjørne tæt ved gehejmearkivtrappen. Ved ombygningen i forbindelse med indretning af læsesal i Provianthuset blev der her en lille trappe ned til gulvniveau i Provianthuset.

Da tjenesteboligen blev ledig i 1970, blev den inddraget til kontorer. I første omgang for 2. afdelingssektion for privatarkiver, som i 1972 blev en selvstændig afdeling, Rigsarkivets 4. afdeling. Denne afdeling flyttede dog allerede i efteråret 1973 ind i den østre pavillon i Bibliotekshaven,

**Arkivchef Birgit Løgstrups kontor
i Gehejmearkivbygningen.**

Ved ombygning i begyndelsen af 1990'erne blev der indrettet kontor til chefen for Publikumsafdelingen i det tidligere Store kontor, som siden 1910 havde været ramme om det administrationsvendte arbejde. Chefkontoret er, hvor der 1884-1909 var læsesal. Standuret på væggen til højre stammer fra Rigsarkivets læsesal i hovedbygningen.
(Foto: Tage Ludvigsen, Rigsarkivet).



som senest havde været benyttet af Danmarks Statistik.³⁸ Omtrent samtidig kom Hærens Arkiv under Rigsarkivet som en ny 3. afdeling, der overtog lokalerne i den tidligere portnerbolig. Her havde afdelingen i en årrække egen lille læsestue, som de besøgende kom til via indgangen i Rigsdagsgården 5. Indtil da havde Hærens Arkiv haft kontorer og læsestue i tværbygningen mellem Provianthuset og Kancellibygningen. Derimod havde en del af de militære arkivalier siden 1912 været meget tæt ved Rigsarkivet, nemlig i Christian IV's hvælving i Provianthusets stueetage, som Rigsarkivet rømmede ved ombygningen i 1909-10.

Ved ombygningerne forud for indretning af Rigsarkivets læsesal i Provianthuset i 1993 flyttede Forsvarets Arkiver – den tidligere 3. afdeling, senere sektion under Bevarings- og Kassationsafdelingen – ud af stuetagen i Gehejmearkivbygningen til lokaler i Rigsarkivets hovedbygning. Ved den lejlighed blev hele den oprindelige portnerlejlighed gennemsaneret og nyopdelt til 4 kontorer til brug for Publikumsafdelingen. Det er gode og ret lyse rum, som i grunden ikke fortjener den gravkammeragtige betegnelse!



04 Rigsarkivets hovedbygning

Biblioteksbygningens facade 1749.
Maleri af Johs. Rach og H. H. Eegberg,
Nationalmuseet.

På prospektet ses tv. Gehejmearkivet og sammenbygget med dette, Biblioteksbygningen, som mange år efter blev til Rigsarkivet. Nederst lyser portene til arsenalet, ovenover ses de store vinduer til bibliotekets sal og øverst vinduerne til Kunst-kammeret. Maleriets kvalitet ligger i arkitekturdetaljerne, gadelivet og farverne, som regnes for at være ret troværdige. Det ser ud til, at Biblioteksbygningen var pudset udvendig, som den også er på senere billeder. Muligvis har i hvert fald hovedfacaden mod slottet oprindelig stået med røde sten, idet man ved, at der blev leveret en større mængde røde hollandske facadesten til byggeriet. (Foto: Nationalmuseet).

I foråret 1665 gik 30 soldater i gang med at grave ud til fundamentet til det, der skulle blive rammen om både Frederik III's store bibliotek, kunst-kammer og kanoner! Der kendes mange detaljer om byggeriet lige fra det øl, soldaterne fik, til de mursten, der blev indhøvet fra de kongelige slotte i Kalundborg og Vordingborg, der dengang lå mere eller mindre i ruiner.¹

Huset blev anlagt på Slotsholmen midt imellem det store Tøjhus, begyndt 1598, og Provianthuset, begyndt 1603. På den grund var der ca. 1550 blevet bygget en tøjhusbygning (dvs. arsenal) i bindingsværk, men det og andre mindre bygninger i området var tidligere i 1600-tallet forsvundet eller flyttet. Der var altså ledig plads, da soldaterne tog fat i 1665. Byggeriet tog sin tid. Den 29 meter høje bygning stod først færdig i 1673, tre år efter Frederik III's død, og først i 1680 var indflytningen med bl.a. de 20.000 prægtige bind afsluttet.²

Det var her, Rigsarkivet i 1910 rykkede ind efter en meget omfattende og særdeles omstridt ombygning. Her drejer det sig primært om den tid, bygningen har rummet Rigsarkivet. Men som baggrund for de mange diskussioner om bygningens kvaliteter og udnyttelse, skal hovedtrækene af bygningens ældre historie fra bibliotekstiden også nævnes.

Forhistorie og opførelse

Danske konger før Frederik III samlede også bøger, men i hans epoke blev bøger og lærde samlinger i stigende grad statussymbol. Det blev en del af enevældens magtudtryk at beherske og stille lærdom til skue. Det hørte også med til fyrstekulturen at eje samlinger af kunst og rariteter, som opdelttes i forskellige "kamre" efter materialer og udformning. Det dannede tilsammen et Kunst-kammer, som afspejlede tidens verdensbillede, hvor både naturens mærkværdigheder, kunsthåndværk og maleri havde sin plads. De danske konger dyrkede naturligvis også den form for fyrstekultur, og allerede i 1650 havde Frederik III grundlagt et kunst-kammer på Københavns Slot.³ Både de kongelige kunstsamlinger og bogsamlinger voksede hurtigt efter 1660.

Trods landets dårlige økonomi efter svenskekrigene erhvervede kongen flere lærdes samlinger.⁴

Det var således ikke blot arkivplads, det kneb med på Københavns Slot, men også plads til samlinger af enhver slags, og en bibliotekssal med tilbehør, som de kendtes fra udlandet, var på tegnebrættet. Der kendes et udkast til biblioteksbyggeri, som ikke blev til noget, men som formentlig alligevel har dannet udgangspunkt for "Det Store Kongelige Biblioteks" nye bygning.⁵ De tegninger eller skitser, der faktisk blev bygget efter, er typisk nok ikke bevaret, men den bygning, der blev resultatet, blev i tidens løb beskrevet, og den blev opmålt, afbildet og vurderet, da man ivrigt diskuterede dens skæbne før og efter bibliotekets udflytning. Forfattere og kunstnere omkring forrige århundredskifte havde den fordel, at de kunne studere den, som den stod, før den blev raseret ved ombygningen til arkivformål. Man ved derfor temmelig nøje, hvordan bygningen så ud og blev brugt.

Arkitekt for Biblioteksbygningen var kgl. bygmester Albert Matthiesen, og tilsynsførende var Frederik III's generalprokurør Peter Scavenius, der i 1664, efter at byggeriet var i gang, solgte kongen sit eget bibliotek på flere tusinde bind. Han har haft sine grunde til at holde godt øje med byggeriet! Bygmester Matthiesen var skolet i den hollandske klassicisme, og det sås på den færdige bygning, uanset at han døde i 1668. I overensstemmelse med udkastet fik bygningen tre etager. I stueetagen blev der som supplement til det bestående Tøjhus indrettet arsenal med 11 buede porte med små firkantede vinduer imellem. Loftet her var båret af stenpiller.

På 1. sal, den vigtigste og højeste i alt renæssance- og barokbyggeri, blev der indrettet en storslået bogsal.⁶ Her var det Thomas Wallgensteen, der stod for dekorationerne. Han var Matthiesens efterfølger som bygmester. Salen fik dimension og udstyr, som det kendtes fra udenlandske magtfulde personers biblioteker. På 2. sal blev Kunstammeret indrettet. Kunstammeretagen var oprindeligt tænkt som ét stort rum, men fik imidlertid et smalt billedgalleri til slotssiden og til havnesiden flere dybere rum. Af hensyn til husets konstruktion måtte gulvet på denne etage ikke blive for tungt, så man lagde trægulv i stedet for marmor. På taget kom der norsk kobber, med to rækker små kviste – ligesom på Provianthuset – og for enderne allegoriske figurer, skåret i træ og bemalt. Nærmest Tøjhuset knejsede krigsguden Mars og i den anden ende gudinden Minerva som beskytter af kunst og videnskab. Figurene er for længst væk, kvistene også, men efter mange år med blå teglsten – siden 1826⁷ – kom der igen kobber på taget, da der omkring 1980 måtte et nyt til.

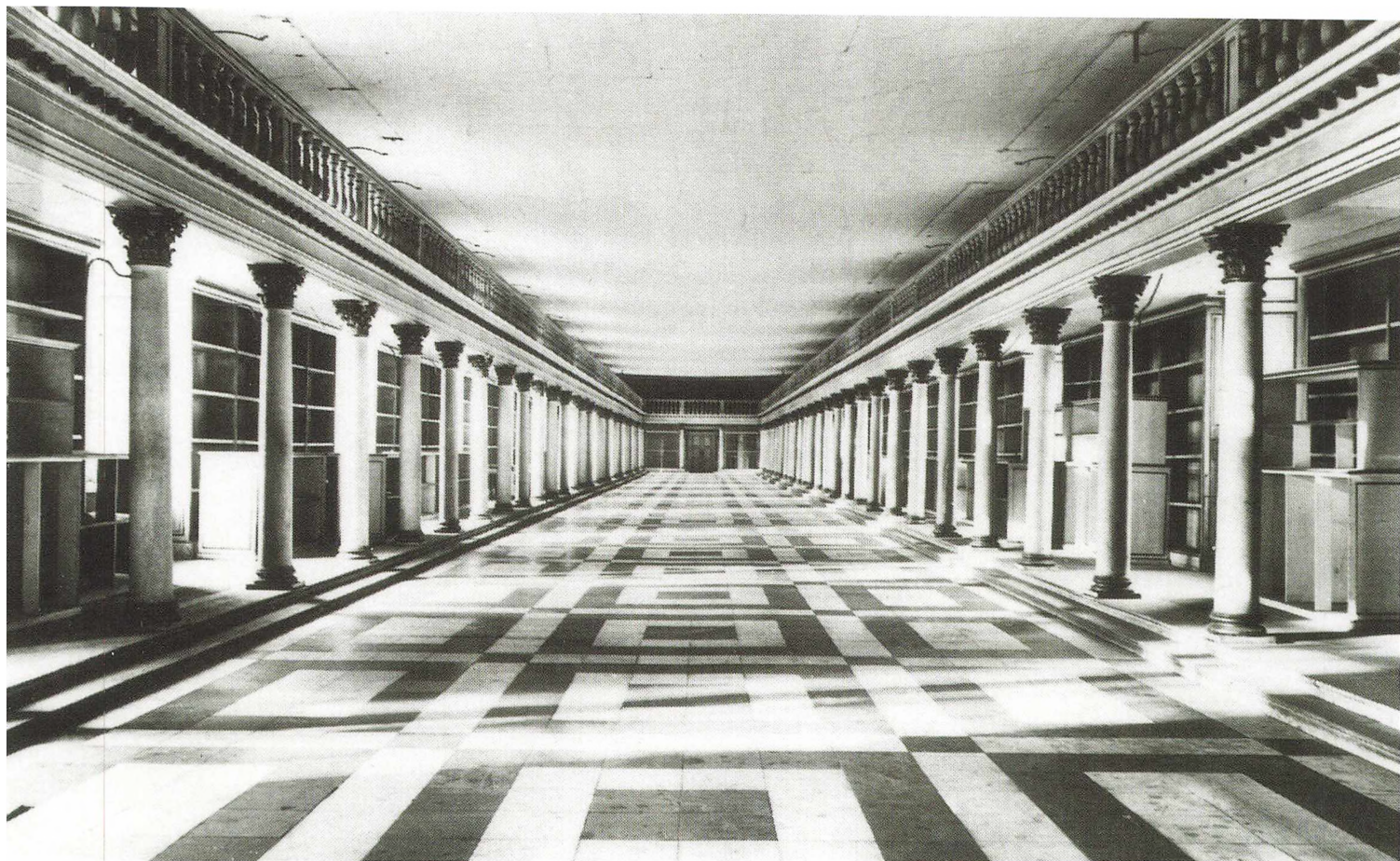
Oprindeligt var indgangene i bygningens gavle, men de blev senere flyttet til slotssiden. Mod øst var der via løngang til Provianthuset (fra 1720 til Gehejmearkivet) forbindelse til slottet og mod vest en port til Tøjhuset. Ved anlæggelsen af Christian VI's Christiansborg i 1730'erne kom der også mod nord en løngang til slottet. Det var især den, der skabte risiko for biblioteket ved slotsbranden i 1884, idet biblioteket da også havde lokaler der. Det var også den løngang, der skyggede så tilpas for indgangen til Biblioteksbygningen, at det i 1802 var muligt for en tyv at slippe uset bort med de berømte guldhorn fra Kunstammeret på 2. sal.⁸

Udvidelser i bibliotekstiden

Ligesom arkivet fik biblioteket ret hurtigt pladsproblemer. Bestanden af bøger voksede kraftigt i løbet af 1700-tallet, og mod slutningen af 1700-tallet var bestanden mangedoblet siden Frederik III's tid. Navnlig voksede den danske og nordiske afdeling, som man i tidens nye nationale ånd lagde stor vægt på. Pladsproblemerne havde også at gøre med, at samlingerne

**Bibliotekssalen i 1906,
da Det Kongelige Bibliotek
var flyttet ud.**

Den 80 meter lange, 11 meter brede og 6 meter høje sal blev i 1910 omdannet til læsesal og magasin for Rigsarkivet. Hele vejen rundt var der søjler, i alt 66, som bar et galleri, hvortil der i hvert hjørne af salen var trapper. Langs væggene var gulvet hævet et par trin op, og på det niveau blev søjlerne placeret. Søjlerne var oprindeligt malet grøn marmorerede og rød marmorerede, så de illuderede ædle stenarter. På galleriet var balustrerne blåsorte. Gulvet bestod af sort-hvide marmorfliser lagt i et fint rektangulært mønster, der fremhævede det perspektiviske. Der var forholdsvis få vinduer i salen, hvorved der blev så meget desto mere plads til bogreoler. (Gengivet fra Det Kongelige Bibliotek – et hus på Slotsholmen. Kbh. 1993).



blev mere brugt end før. Der kom flere forskere, og især efter at biblioteket blev gjort offentligt tilgængeligt i 1793.

Inden da var man begyndt at gøre noget ved pladsproblemet. Det skete ved opførelsen af en tilbygning mod vest på grunden op imod Tøjhuset. Bygningen fra ca. 1785 er tegnet af arkitekten C. J. Zuber. Den blev netop anvendt til den nordiske samling. Tilbygningen blev i urørt stand overtaget af Rigsarkivet i 1908 (se s. 68). I forbindelse med åbningen for offentligheden i 1793 blev der inddraget et stykke af den vestlige ende af Kunstammeretagen til læsesal, og på 1. salen blev bibliotekets kabinet i samme ende omdannet til udlånskontor, som gæsterne kom til via den gamle vindeltrappe.⁹ Disse publikumsfaciliteter blev indirekte muliggjort ved den udvidelse, man kort forinden havde fået med den Zuberske fløj.

I 1820'erne flyttede Kunstammeret ud af 2. salen, og biblioteket fik rådighed over hele etagen. Det oprindelige kunstammersystem var blevet gammeldags og samlingerne blev bl.a. fordelt til Rosenborg, det nuværende Nationalmuseum og Universitetets Zoologiske Museum. Malerierne blev flyttet til Christiansborg som Den Kongelige Malerisamling, der blev kernen i vore dages Statens Museum for Kunst.

Biblioteket lod alt rydde, da Kunstammeret havde forladt bygningen. Arkitekten J. H. Koch indrettede etagen efter bibliotekets aktuelle behov. Læsesalen, som allerede var på etagen, blev udvidet, og desuden blev der indrettet 3 bibliotekssale med gallerier til bl.a. håndskriftsamling, kort- og billedsamlinger. Salene var i den nyklassicistiske stil, som den Zuber havde anvendt i tilbygningen fra 1780'erne, men Kochs stil var enklere og lettere. Farveholdningen var hvidt og guld som i den Zuberske tilbygning.¹⁰

I 1862 fik Det Kongelige Bibliotek også rådighed over stueetagen, det tidligere arsenal, som

nu blev tæt pakket med bogreoler. Det var samtidig med, at Gehejmearkivet kæmpede for plads, og fik overdraget Christian IV's hvælvning samt loftplads i Provianthuset. For begge institutioner, og for andre statslige myndigheder på og omkring Slotsholmen, var det lappeløsninger. Det Kongelige Biblioteks overbibliotekar Christian Bruun rejste første gang spørgsmålet om en ny bygning for biblioteket i 1867, og snart begyndte Biblioteksbygningen at indgå i Gehejmearkivets stadige forestillinger om mere, og især mindre brandfarlig, plads. Pladsspørgsmålet for de offentlige institutioner blev dog først sat på dagsordenen med nedsættelse af en kommissionen i 1879. Den afgav betænkning i 1883, men hverken for arkiv eller bibliotek førte det umiddelbart til udvidelser.¹¹ Også i denne sammenhæng satte provisorietiden sine spor, tingene gik i stå.

En ny kommission blev imidlertid nedsat i 1892, og det førte omsider til loven af 1897 om opførelse af en helt ny bygning til Det Kongelige Bibliotek. Den blev efter mange forhandlinger placeret på grunden tæt ved havnen langs den daværende Christiansgade (Christians Brygge). Den nye biblioteksbygning blev tegnet af arkitekten Hans J. Holm, og den var klar til indflytning i 1906.

Flytningen af bøger fra den gamle biblioteksbygning til den nye skete ved nogle elektriske skinnevogne på en interimistisk højbro, som gik tværs over det opfyldte havneterræn. Der var forbindelse fra 1. salen i den gamle bygning til den store forhal i den nye. Arbejdet blev udført af militæret under bibliotekets ledelse.¹²

Rigsarkivets byggeudspil 1904-07

Rigsarkivar V. A. Secher var i 1904 gået i brechen for at udnytte den gamle biblioteksbygning, der snart blev forladt. Samtidig havde han forestillet sig Tøjhusets kanonreparationsværksted, som lå parallelt med Provianthuset, udnyttet til Rigsarkiv. Han havde ladet arkitekt Th. Lange opmåle bygningerne og derefter selv skitseret, hvordan bygningerne kunne udnyttes af Rigsarkivet. Biblioteksbygningen skulle ryddes totalt, men ydermurene skulle være ramme om et nyt Rigsarkiv. Det ville kunne betale sig i stedet for at bygge helt nyt.¹³ Som nævnt (se s. 24) faldt projektet i 1905 på usikkerheden om Christiansborgbyggeriet – dvs. om det blev arkitekt Thorvald Jørgensens projekt eller et andet af de tre, der havde vundet førstepræmie ved arkitektkonkurrencen i 1904. En medvirkende grund til, at det hele gik i stå var også, at både den kgl. bygningsinspektør og andre arkitekter i 1905 langede hårdt ud efter den vandalisme, som de allerede da så i Sechers planer. Desuden havde det vist sig, at kanonværkstedetsbygningen var så skadet, at det ikke kunne betale sig at ombygge den. Heri var Secher dog uenig. Nok var bygningen ude af lod, men han argumenterede med, at det var der jo også andre bygninger, der var, fx det skæve tårn i Pisa!¹⁴

Ministerierne (Kultusministeriet og Ministeriet for Offentlige Arbejder) stillede Rigsarkivets byggesag i stå pga. af Christiansborgsagen, men anviste samtidig Rigsarkivet midlertidig plads i Biblioteksbygningen.¹⁵ Når Det Kongelige Bibliotek efter planen ville være ude i september 1906, måtte man skam gerne stille nogle arkivalier ind! Der stod dog intet om penge til indretning for Rigsarkivet. Secher afviste nærmest tilbuddet, idet han kaldte bygningen med de enorme mængder af tomme træreoler for et "brændehus".¹⁶ Dog kunne dens nederste etage og det såkaldte konsejlsværelse på 1. sal – den senere vestibule i Rigsarkivet – komme på tale, da der her var mulighed for brandsikring og retablering af den oprindelige gennemgang til Gehejmearkivbygningen.

Den ekstrordinære bevilling, som Secher bad om til brandsikring og omflytninger, udeblev.

Den gamle vindeltrappe
til Bibliotekets udlånskantor
på 1. sal, ca. 1900.

I hver ende af bygningen var der en ret snæver vindeltrappe af egetræ, placeret mod havnesiden. Først ved en ombygning i 1948-49 blev den brandfarlige trappe udskiftet. Bemærk "forbudt-skiltet" ved foden af trappen. Hyliden nedenunder tyder på, at det var herrernes uundværlige cigarer, forbuddet gjaldt.
(Foto i Det Kongelige Bibliotek).



Det er forbudt
at indtræde uden tilladelse



Intet skete, og Secher gik sin natur tro systematisk videre med sin egen plan, som gik ud på at beholde Rigsarkivet på Slotsholmen i den ombyggede og sikrede biblioteksbygning samt andre bygninger tæt ved. Men det skulle *ikke* være med Provianthuset som hoveddomicil. Det lå ham stærkt på sinde at modbevise, hvad A. D. Jørgensen havde foreslået i den retning. Selv under den forudsætning at Generalstaben og de andre myndigheder, der anvendte den gang, flyttede ud, måtte Secher konkludere, at huset ville være ubrugeligt som hovedsæde for Rigsarkivet. Kontorer og administration ville det slet ikke være egnet til, og det var hans bestemte opfattelse, at der foruden brandfare med det gamle tømmer ville være et evigt problem med for lidt lys.¹⁷ For at give ordene vægt satte Secher igen arkitekt Th. Lange på en tegneopgave. Han skulle opmåle Provianthuset, hvilket ikke tidligere var sket.

Der var altså ikke andet at gøre, end at tage 1904-projektet op igen, og da det i vinteren 1906 syntes at være afklaret, at det *blev* Thorvald Jørgensens Christiansborg, der skulle bygges, var det om at holde gryden i kog for Rigsarkivets byggesag. Kultusministeriet opfordrede til, at der arbejdedes videre, og Secher var ikke sen til at lade sine arkitektforbindelser, Th. Lange og Ludvig Andersen, gå i gang med at revidere projektet fra 1904. Begge arkitekter havde bistået såvel Hans J. Holm, arkitekten for den nye biblioteksbygning, som Martin Nyrop, der havde bygget Landsarkivet på Jagtvejen, hvor Secher var chef 1897-1903. Ingen af dem hørte dog til i forreste række. Th. Lange var ganske ubeskrevet, mens Ludvig Andersen (1861-1927), der var udgået fra Kunstakademiet i 1890, dog havde ansvar for forskellige nye bygninger i brokvartererne i København.¹⁸

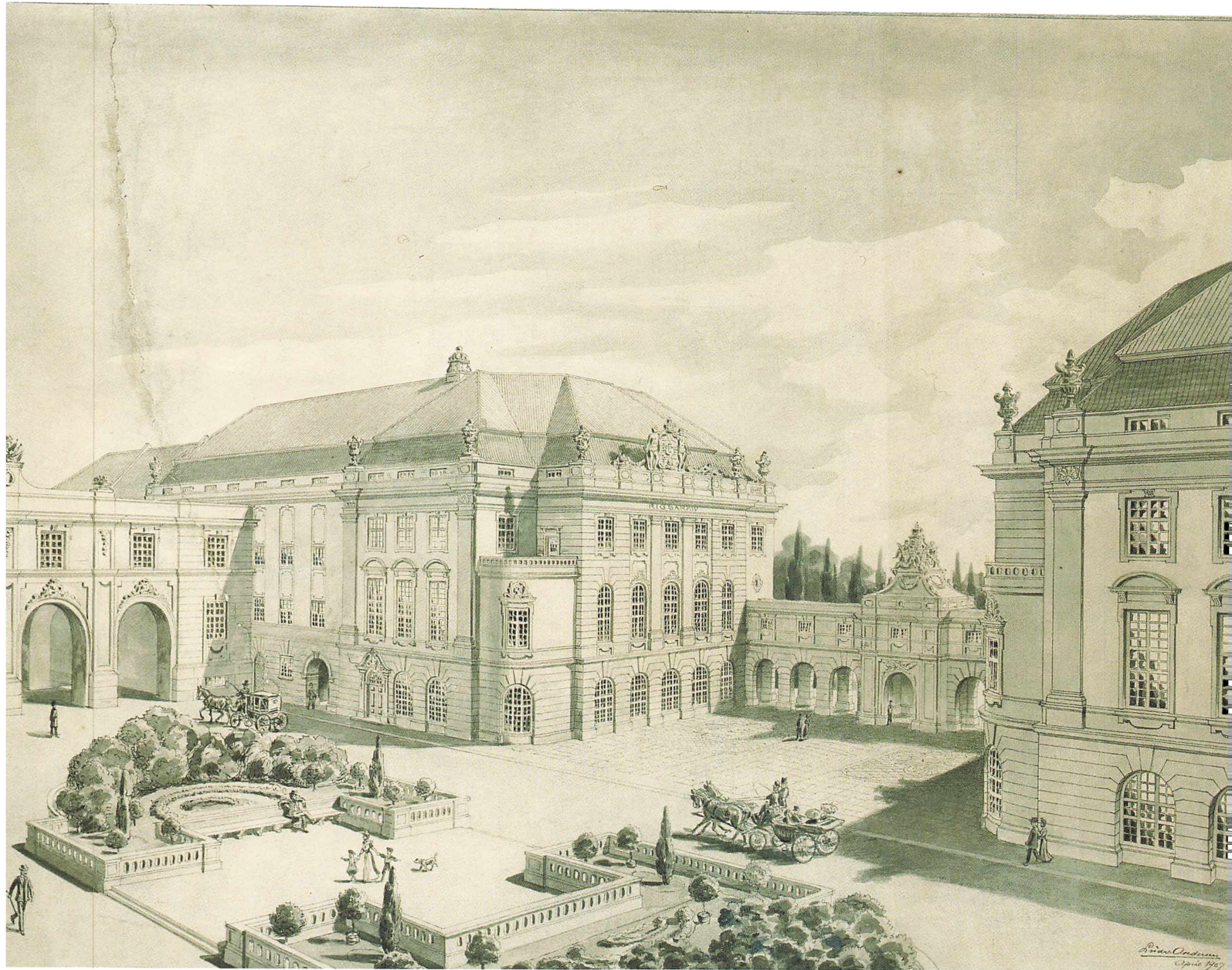
Mens man ventede på arkitekternes nye projekt, forsvarede rigsarkivaren med fynd og klem Rigsarkivets ret til at få del i bygningerne på Slotsholmen. Efter hans mening glemte man i debatten arkiverne til fordel for bøgerne, og han skrev 5. april 1906 i *Nationaltidende* et harmdirrende indlæg, hvor han stillede arkitekter og andre debattører det retoriske spørgsmål, om Rigsarkivet overhovedet måtte være på Slotsholmen. Indlægget blev også bragt i *Meddelelser fra Rigsarkivet 1901-05*.

14. maj 1906 kunne Secher præsentere Kultusministeriet for endnu et projekt til ombygning af Biblioteksbygningen, og denne gang i kombination med en helt ny bygning på kanonværkstedets grund.¹⁹ Men det nød heller ikke fremme, og for byggesagen blev resten af 1906 tomgang. Intet var besluttet, da bøgerne blev flyttet ud af huset i efteråret 1906, men til gengæld var Christiansborg-byggeriet bragt ud af dødvandet. Thorvald Jørgensens projekt var blevet valgt, hvilket betød, at der nu måtte tages hensyn til denne arkitekts sympati for ideen om én stor plads foran Christiansborg med direkte udsigt mod den nye biblioteksbygning. På ny blev Th. Lange og Ludvig Andersen sat på arbejde af Secher.

En anden følge af at der kom skred i Christiansborgsagen var, at der igen blev taget fat på sagen om lokaler på Slotsholmen. Ministeriet for Offentlige Arbejder nedsatte et udvalg til på ny at se på det gamle lokaleproblem.²⁰ I foråret 1907 blev det bestemt, at udvalget også skulle arbejde med Rigsarkivets byggesag. Rigsarkivar Secher kom med i udvalget, men det er symptomatisk, at det først skete, da Rigsarkivets samlede personale havde sendt et langt brev til Kultusministeriet om de forfærdelige arbejdsforhold, de i årevis havde måttet tåle i form af mørke, kulde og støv samt stadig fare for liv og helbred. Secher supplerede en måned senere med en liste over dødsårsagerne for personalet igennem de foregående år! Udvalget afgav betænkning 5. september 1907, og det endte med, at forslaget til lov, som udvalget havde skabt basis for, primært kom til at dreje sig om plads til Rigsarkivet.²¹

Forslag til nyt Rigsarkiv ved arkitekten Ludvig Andersen, april 1907. Rigsarkivets kort- og tegningssamling.

Arkitekten tegnede facaderne, og rigsarkivaren dirigerede indretningen i flere ikke realiserede udkast til et nyt Rigsarkiv på Slotsholmen. I dette projekt indgik både Gehejmearkivbygningen og lidt af Biblioteksbygningens mure, men kendetegnet var ellers to store pavilloner med en ca. 25 meter lang løngang imellem. Alt var formummet i svulstig barokstil, som skulle passe til det nye Christiansborg. De høje tage skulle give ekstra brandsikret magasinplads. Rigsarkivar Secher var på dette punkt inspireret fra besøg i Statsarkivet i Wien, og det nye universitetsbibliotek i Lund. I den østre pavillon skulle der være læsesal på 2. sal og på 3. sal rigsarkivarkontor, administration og konserveringsværksteder. Den vestre pavillon nærmest Tøjhuset var udset til magasiner, og der var tænkt på udvidelsesmuligheder ned imod den nye biblioteksbygning. Det pompøse projekt blev forkastet af Rigsdagen – hermed også det fine grønne anlæg midt i Rigsdagsgården. (Foto: Tage Ludvigsen, Rigsarkivet).





Magasin i Rigsarkivets hovedbygning.

I magasinerne skulle der være praktisk og så lyst som muligt. Man havde rigelig erfaring med mørke og upraktiske magasiner. Som i andre af tidens nye biblioteks- og arkivbygninger blev der derfor i 1910 indlagt ristegulve og opsat reoler med flytbare hylder; de har holdt sig gennem alle årene. (Foto: Tage Ludvigsen, Rigsarkivet).

Pavillonprojektet

I april 1907 forelå endnu et projekt for et nyt Rigsarkiv. Det blev behandlet og accepteret af det ovennævnte udvalg, og det var bilag til lovforslaget. Arkitekt Ludvig Andersens tegninger var også i den sammenhæng ledsaget af Sechers kommentarer, så ingen kunne være i tvivl om arbejdsdelingen.²² Facaderne var Andersens værk, mens det var Secher selv, der med teknisk bistand af Lange, var mand for hele indretningen. Den vigtigste forandring i forhold til projektet fra 1906 var, at man i 1907 opererede med en gennembrydning af Biblioteksbygningen, således at man fra Christiansborgs hovedtrappe fik udsigten sikret.

Til beroligelse for dem der var opsat på at bevare det gamle biblioteksmiljø, bemærkede Secher, at Nationalmuseet allerede havde bedt om nogle af de forgyldte søjler fra Biblioteksbygningen til en eventuel ny museumsbygning, og selv havde han foreslået arkitekterne at genbruge "det gamle snedkerarbejde" i Rigsarkivets nye bygning. Han sluttede med, at der i snart 200 år ikke var bygget for Rigsarkivet og mente, at det nu var på tide. Budgettet lød på 650.000 kr. Til sammenligning kan nævnes, at man til Det Kongelige Bibliotek havde et budget på 1,5 mio.²³

Modtagelsen af pavillonprojektet blev barsk. Secher havde allerede i maj 1907 hidkaldt Thorvald Jørgensen for at se på de nye tegninger, men de to herrer kommunikerede dårligt, og det eneste, de kunne enes om var, at der ikke var grund til at foreslå en arkitektkonkurrence udskrevet. Den slags havde Jørgensen åbenbart fået nok af på det tidspunkt. Iflg. Sechers referat var Jørgensen sikker på, at den arkitekt, Secher havde valgt, ikke magtede opgaven; i stedet foreslog han sin egen svoger, arkitekten Johs. Magdahl-Nielsen. Rigsarkivaren og slotsarkitekten skiltes uden forståelse.²⁴ Det prægede avisdebatten i efteråret 1907, da loven kom til behandling i Rigsdagen.

Under førstebehandlingen i Folketinget havde især højremanden, professor H. O. G. Ellinger, der udover at være fysiker også havde en uddannelse som bygningsingeniør, udtalt sig stærkt kritisk mod det fremlagte byggeprojektet. I Berlingske Tidende havde Thorvald Jørgensen 27. november 1907 et indlæg, hvori han ankede over, at man stadig ikke havde fået en samlet plan for Slotsholmens bebyggelse, og hvad angik Rigsarkivprojektet var det rent diletterant, dvs. Sechers værk. Man måtte have medfølelse med den arkitekt, der havde fået den utaknemmelige opgave blot at tegne en facade til det, en lægmand havde dikteret, mente han.²⁵

Et par dag efter offentliggjorde Foreningen til Gamle Bygningers Bevaring en protest over, at man ikke først havde forelagt projektet for slotsarkitekten og Kunstakademiet, og i øvrigt savnede man argumenter for at ødelægge den gamle bibliotekssal. Under overskriften "Arkitekterne og Rigsarkivet" svarede Secher igen i en hel føljeton i Berlingske Tidende i slutningen af 1907. Essensen i Sechers indlæg var, at arkitekterne – de fine og akademiske – overhovedet ikke havde forstand på de praktiske behov og intet vidste om arkiver. Offentligheden fik også kendskab til det møde, han havde haft i maj 1907 med Thorvald Jørgensen, samt at han selv ikke var meget for gennembrydningen af Biblioteksbygningen. Den model var indført for at imødekomme ideerne om det store udsyn, som netop arkitekterne og æstetikerne havde talt for. Han var dødtræt af den evige optagethed af facader og pynt: "Jeg og mine kolleger i Rigsarkivet beder indstændig Regering og Rigsdag om dog engang at befri os for disse facadebygninger, hvor alt kommer an på udstyrelsen og inventarets større eller mindre forskruethed og affekterethed, og som bereder daglig fortrædelighed og ærgrelser over, at der for de urimelig mange penge, som er ofrede, kunne være skaffet langt bedre arbejdsvilkår".

Loven af 1908 om bygninger for Rigsarkivet

Polemikken fortsatte i vinteren og foråret 1908, da loven blev færdigbehandlet i Folketinget og Landstinget. Rigsdagsudvalgene kunne enes om, at Rigsarkivet behøvede plads, men ikke om hvor og hvordan. Flertallet i Folketingets udvalg accepterede den ultimative ombygning af Biblioteksbygningen, hvor alt inventar blev ofret. For at skaffe udsyn til pladsen bagved – altså den senere have – foreslog man gennembrydning af nederste etage af Biblioteksbygningen på et stykke midtfor. Dermed var pavillonmodellen fra 1907 i realiteten opgivet.²⁶

I januar 1908 forelå en revision af projektet med hensyntagen til de indvendinger, der var kommet frem under lovforslagets behandling i Folketinget. Til Landstingets udvalg udarbejdede Ludvig Andersen reviderede facadetegninger.²⁷ Her var facadens midtermarkering væk, og bygningens oprindelige enkle karakter var i højre grad bevaret, ligesom Gehejmearkivbygningen fremtrådte som selvstændig bygning i dens hidtidige stil. I Landstingsudvalget talte flertallet imod en større åben plads helt ned til den nye biblioteksbygning. Aksen fra Christiansborgs midte til det nye biblioteksbygning var nemlig forskudt, så man alligevel ikke ville opnå det rette syn. Der var imidlertid stadig uenighed om Sechers og Ludvig Andersens facadeudkast med fordobling af vinduesantallet. Landstingsudvalget foreslog følgelig, at det blev optaget i loven, at der skulle nedsættes et rådgivende ekspertudvalg. Det skulle inden byggeriet blev iværksat vurdere tegningerne ud fra en *kunstnerisk* vinkel. Landstinget betingede sig desuden, at Christiansborgs bygmester, Thorvald Jørgensen, som Secher havde dystet så skarpt med, kom med i udvalget.²⁸

“Lov om opførelse og omdannelse af bygninger for Rigsarkivet samt tilvejebringelse af forøgede lokaler på Slotsholmen til brug for ministerierne m.v.” fik Frederik VIII's underskrift 27. maj 1908. Paragraf 1 stk. 1 fastsatte, at Rigsarkivet skulle have indrettet plads i den nordlige del af Proviaanhuset, Gehejmearkivbygningen og Det Store Kongelige Biblioteks tidligere bygning, mens den Zuberske bygning ikke skulle røres. Bestemmelsen om revurdering af tegningernes kunstneriske udtryk kom med i loven, ja den åbnede endog mulighed for, at der kunne skaffes nye tegninger gennem en konkurrence.

Det samlede byggeri, hvori også indgik erstatningsbygninger for Artilleriet og Generalstaben m.fl. var prissat til 1,325 mio. I dette beløb indgik ikke udgifter til inventar.²⁹

Facadeudvalget

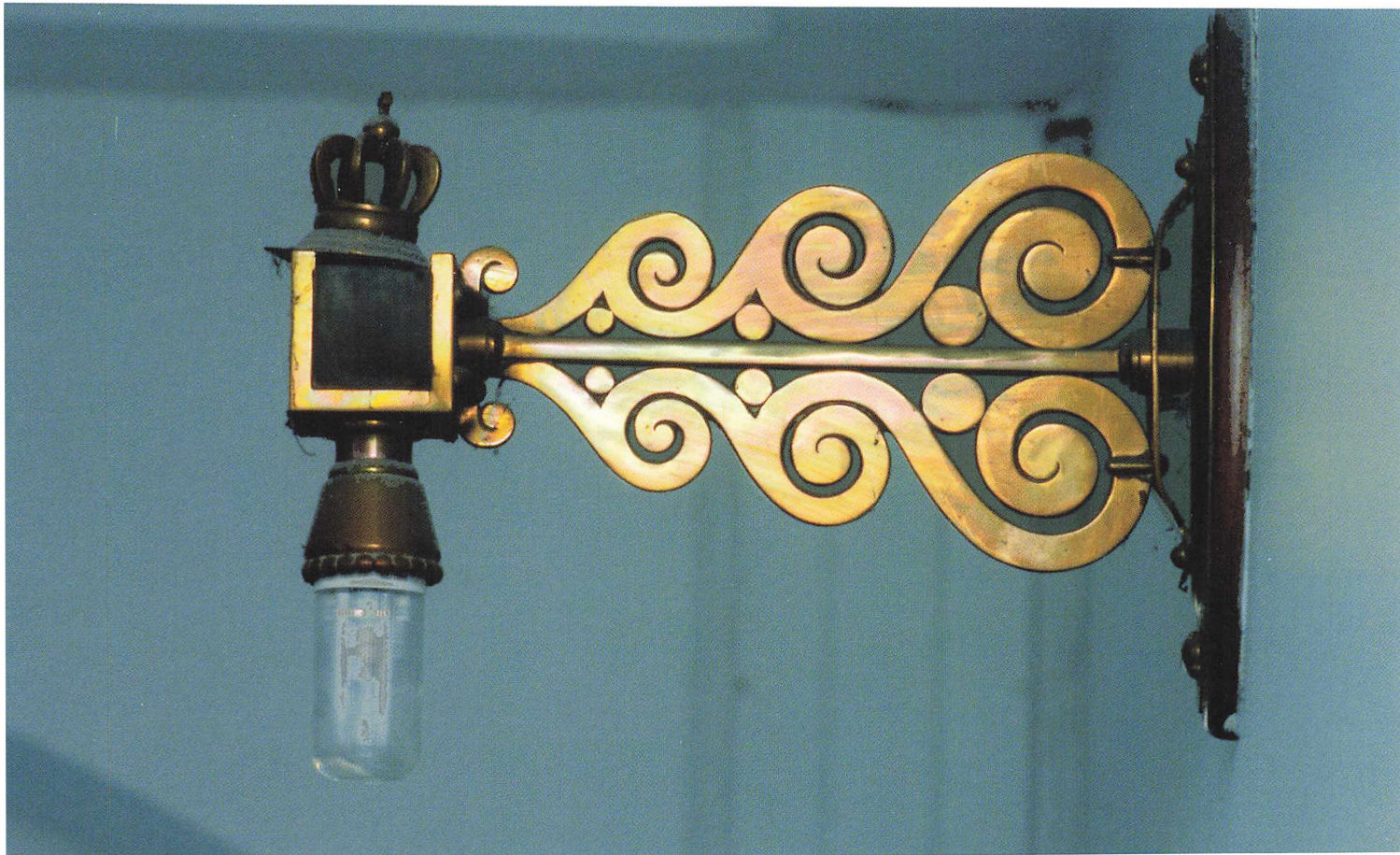
Det lå klart, at man ikke bare kunne gå i gang med byggeriet da loven var vedtaget. Først skulle det såkaldte facadeudvalg tage stilling til æstetikken. Det har sikkert ærgret Secher gevaldigt med denne forsinkende faktor. Men der blev faktisk handlet hurtigt nu. Allerede samme dag som loven om ombygning til Rigsarkivet var underskrevet udpegede Ministeriet for Offentlige Arbejder udvalgets medlemmer. Ministeriets departementschef, generaldirektør Fr. Nordlien blev formand, og Secher blev medlem for at sikre, at den praktiske indretning ikke blev glemt for det kunstneriske, som udvalgets arkitekter skulle koncentrere sig om. Det var akademiprofessorerne H. C. E. Wenck, Vilh. Klein og Martin Nyrop. Desuden kom arkitekterne V. Nyebølle og Thorvald Jørgensen med i udvalget.³⁰

På udvalgets første møde 18. juni 1908 behandlede man Ludvig Andersens facadeudkast fra samme år. Hovedproblemet var sikring af tilstrækkeligt med dagslys både i læsesal og magasiner og dermed antallet af vinduer i facaden mod Christiansborg. Konkurrence om nye tegninger, som loven gav mulighed for, synes udvalget slet ikke at have beskæftiget sig. Man slog sig omsider til tåls med den af Secher valgte arkitekt.

Væglampe fra 1910
ved vindeltrappen
i Rigsarkivets hovedbygning.

Lampen er tegnet af arkitekten
Ludvig Andersen og i lighed
med de øvrige nye lamper til
Rigsarkivet udført af gørtler-
mester C. Hansen i Pilestræde.
Alle lamperne havde en krone
på toppen.

(Foto: Tage Ludvigsen,
Rigsarkivet).



I løbet af sommeren 1908 undersøgte udvalget forskelligt vedrørende bygningens konstruktion, og der blev foretaget forsøg omkring lysforholdene. I august 1908 blev der i Biblioteksbygningen udhugget to nye vinduesåbninger mod syd og fraskilt plads, hvor Rigsarkivets nye læsesal skulle indrettes. Desuden blev der foretaget prøveopstillinger af reoler både i Biblioteksbygningen og i det nybyggede Landsarkiv på Jagtvejen, alt sammen for at finde ud af, hvordan dagslyset kunne udnyttes bedst muligt, og i sidste ende for at finde ud af, om det, som Secher hævdede, var nødvendigt med fordobling af vinduerne i begge sider af bygningen.

Udvalget afgav betænkning 17. december 1908, men det var ikke noget enigt udvalg, og det er ikke skjult, at bølgerne havde gået højt undervejs. Det viste sig ikke overraskende vanskeligt at afgrænse det kunstneriske fra den praktiske indretning. Secher fastholdt, at antallet af vinduer ikke kun var arkitekternes sag. Han fandt det ikke bevist, at det gav lys nok med ekstravinduer mod syd, og han havde ikke megen tillid til, at man kunne satse på elektrisk lys som kompensation for dagslys. "Fra Rigsarkivets læsesal haves allerede nu en del eksempler på, at folk hellere arbejde i halvmørke end tænde de elektriske lamper, hvis lys deres øjne ikke tåle," blev han citeret for i betænkningen.

Det endte med, at udvalget i det store og hele indstillede, at et tegningsudkast fra juli 1908 blev realiseret, men dog med udeladelse af en del pynt på facaden samt det kompromis, at der først blev taget endelig stilling til vinduesantallet på 1. og 2. sal, når man havde opført sydsiden *med* det dobbelte antal vinduer.

25. januar 1909 gav ministeren (J. Jensen-Sønderup) rigsarkivaren besked om, at ombygningen skulle ske i overensstemmelse med flertallets indstilling. Man kunne gå i gang med byggeriet på sydsiden, men før der blev taget fat på nordsiden forventede man rigsarkivarens indberetning om lyssituationen. Secher havde dermed næsten vundet slaget om lyset.

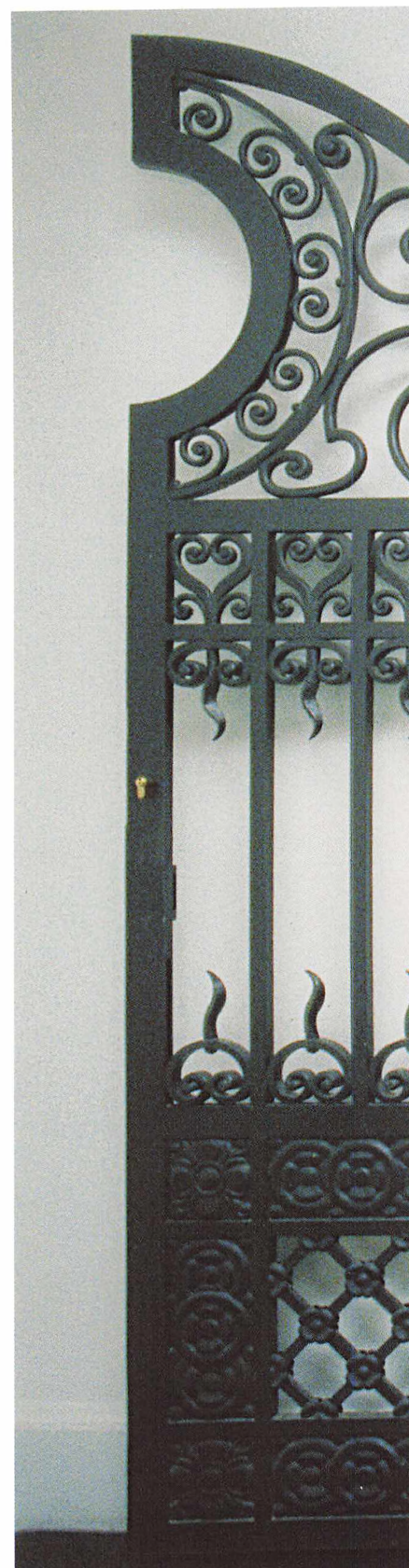
Jerngitterdøren til vindeltrappen
fra 1910 med Frederik VIII's
monogram.

Denne indvendige dør blev en del af sikkerheden i det "nye" Rigsarkiv, men den havde også symbolsk betydning som den egentlige indgang. Det var herfra opstigningen til læsesal og ledelse begyndte. Både trappe og dør er tegnet af arkitekten Ludvig Andersen.
(Foto: Tage Ludvigsen, Rigsarkivet).

Den store ombygning 1909-10

Rigsarkivaren gik straks efter klarmeldingen i gang med en tidsplan for byggeriet. Arbejdet skulle udbydes, og 1. marts 1909 var det meningen, at nedbrydningen skulle begynde. Murerne skulle rykke ind både i Biblioteksbygningen og Gehejmearkivbygningen til maj. Hvis planen holdt, skulle man allerede i november være klar til at sætte reoler op i magasinerne. Læsesalen skulle gøres færdig i løbet af vinteren 1909-10, og både den og kontorerne skulle være klar til aflevering 1. april 1910. For 1910 forelå en detaljeret plan for udflytningen fra Kancellibygningen og Provianthuset; sidstnævnte sted var man dog afhængig af, hvor hurtigt de øvrige brugere rykkede ud, men alt i alt skulle det hele være rømmet til oktober 1910. Men det gik ikke efter planerne. Sagen var den, at der udover rigsarkivaren i begyndelsen ikke synes at have været nogen, der følte sig ansvarlig for at bringe det hele godt fra start, og slet ikke efter en fast plan. Det virker som om en vis træthed efter "slaget" havde bredt sig. Af Sechers notater fremgår det, at man i virkeligheden først kom fysisk i gang med arbejdet i slutningen af juni 1909. Efter hans mening havde både håndværkernes formænd, arkitekten Ludvig Andersen og hans konduktør været langsomme og usystematiske. Det endte med, at Ministeriet for Offentlige Arbejder i september 1909 officielt udpegede Secher og Thorvald Jørgensen som tilsynsførende for byggeriet.³¹ Igen blev de to herrer bragt sammen!

I efteråret 1909 synes det at gå bedre. Med ydermurene var man nået så langt, at det blev nødvendigt at få sagen med vinduesantallet mod nord afklaret. Secher var bekendt med, at der fra forskerside var klaget over, at der var for lidt lys på læsesalen i Det Kongelige Biblioteks nye bygning; man savnede direkte dagslys. Han bad derfor delvis den samme kreds (bl.a. historikerne Kr. Erslev og Aage Friis) vurdere lysforholdene, som de tegnede sig i efteråret 1909 på den kommende arkivlæsesal, hvor der da kun var ekstravinduer mod syd. Kort før jul 1909 stod det klart, at man fra den side ikke havde tiltro til det elektriske lys, men ønskede godt dagslys til arbejde med arkivalier.³² Dermed var sagen afgjort – gennembyrdning-





**Detalje fra vindeltrappen
i Rigsarkivets hovedbygning
fra 1910.**

De stiliserede blomster var typiske for den skønvirkestil, som blev anvendt i alle nytegnede interiørdetaljer. Det lille frodige element har altid klædt bygningen. (Foto: Tage Ludvigsen, Rigsarkivet).

en til det dobbelte antal vinduer også til Christiansborgsiden blev påbegyndt i begyndelsen af 1910.

I maj 1910 var læsesalen på 1. sal næsten færdig, og i vestibulen manglede kun lægning af marmorgulvet. Den åbne hal gennem bygningens stueetage var også stærkt på vej. Der manglede dog endnu granittrapperne og indmuring af smedejernsporte til den åbne hal (senere i regelen kaldt "buegangene"). Smedene manglede også en hel del af de indskudte ristegulve rundt om i huset, men al betonen imellem etagerne var klar, og man var godt i gang med at færdiggøre vinduerne, dvs. også de nye, som kampen havde stået om. Endelig var det moderne centralvarme- og ventilationssystem samt elevatorerne ved at være på plads.³³

Hovedombygningen betød, at Biblioteksbygningen blev bygget op fra grunden med beton og jern. Inventaret fra bibliotekssalene var blevet fordelt til andre statsinstitutioner. Den store sals marmorgulvliser gik til Christiansborg Slot, hvor de blev genbrugt som gulv i repræsentationslokalerne. De korintiske søjler fra samme sal blev givet til Nationalmuseet, hvor de blev anvendt i museets foredragssal, nu festsal. Endelig fik Museet på Koldinghus gelændere og søjler fra den bibliotekssal, arkitekten J. A. Koch i 1820'erne indrettede i det tidligere Kunstammer.³⁴

Det nye brandsikrede tag fik to rækker flade tagvinduer, så det kunne udnyttes fuldt ud til to magasinetager. Facaderne fik et gammelt cementpudslag afhugget, så murstenene kunne ses – måske mere end nogensinde. Bygningen blev udstyret med granitsokkel og et gennemgående sandstensbånd som adskillelse mellem stue og 1. sal. Stort set stod kun de ydre mure tilbage, og det i stærkt ændret form. I stueetagen blev der udhugget små firkantede vinduer mellem de oprindelige ovale portåbninger. De gamle vinduer fik segmentfrontoner på 1. sal og trekantfrontoner på 2.sal. De nye vinduer imellem de oprindelige fik derimod ingen pynt.

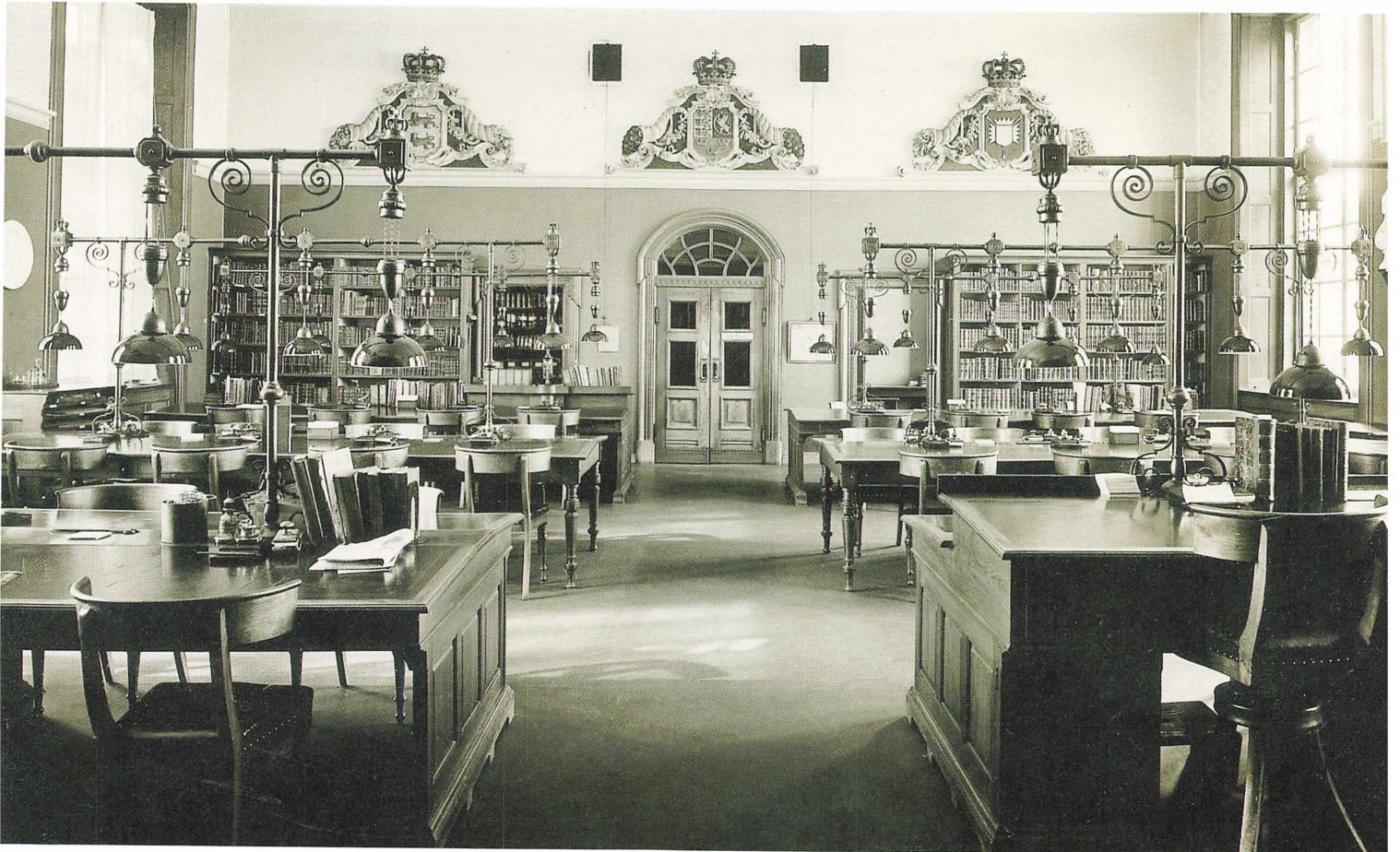
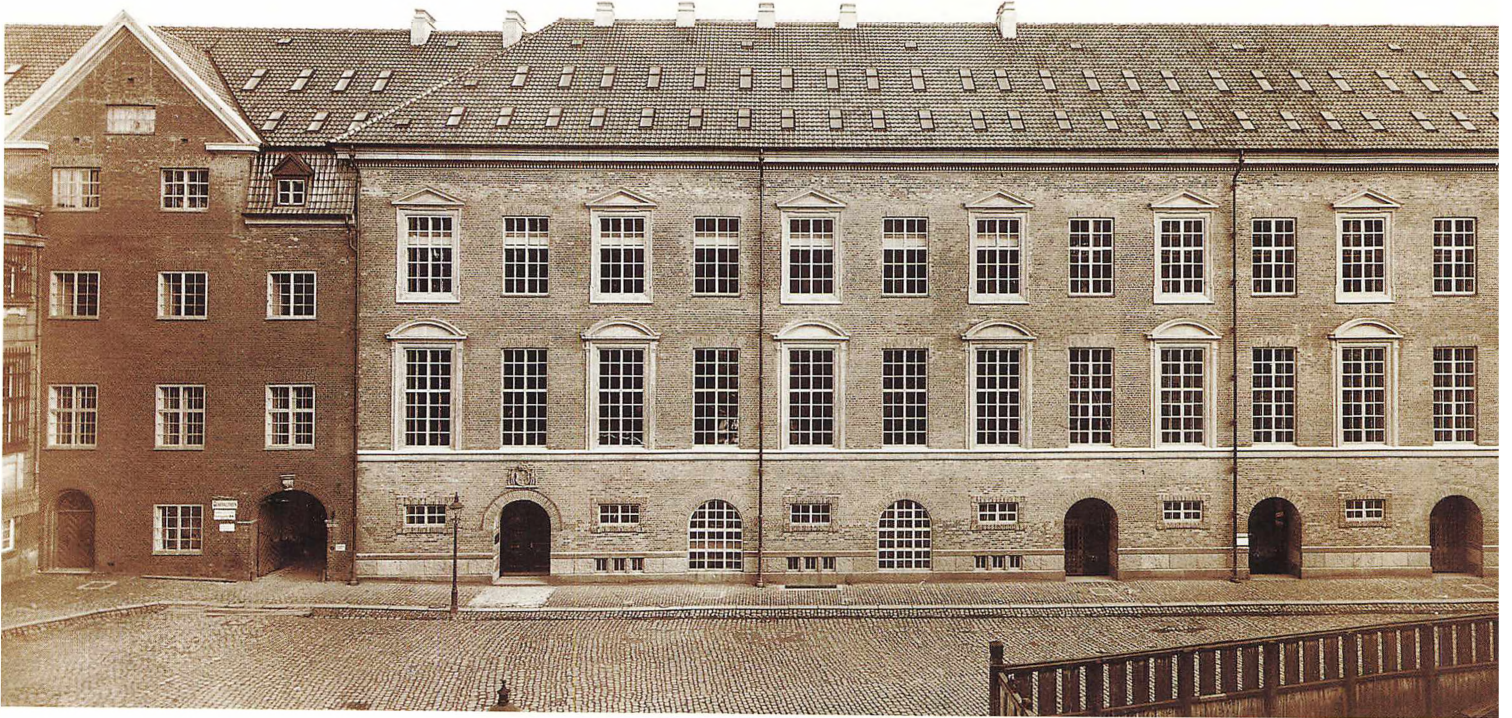


Indvendig blev der indskudt ristegulve, hvor der skulle være magasiner. Derved blev de oprindelige etager udnyttet dobbelt, og ristegulvene sikrede desuden optimal udnyttelse af lyset.

Indretningen i 1910-12

I stuetagen var der, udover magasiner, i den østre ende ved hovedindgangen indrettet portnerbolig og frokoststue. I kælderen nedenunder var der toiletter og cykelkælder, det sidste var ganske moderne for sin tid. Nyt var også vindeltrappen, tegnet af Ludvig Andersen i en karakteristisk floral skønvirkestil, som han også anvendte til lamper og andet inventar. Trappen ender øverst i et karakteristisk halvkugleformet "tag", hvorfra man har et svimlende udsyn ned igennem tre etager.

Vindeltrappen kom man til efter fra hovedindgangen at have bevæget sig nogle skridt op ad en bred stentrappe i forhallen. Bevægede man sig fra jerngitterporten, med Frederik VIII's monogram, en etage op, var der indgang til vestibulen. Den var indrettet i det tidligere kabinet i det gamle bibliotek – og dermed Griffenfjelds fængsel for et døgn i 1676. Senere havde gehejmekonsejlet holdt møder her, og i sidste omgang blev det tegnestue under Rigsarkivets byggeri. Gik man fra vestibulen til venstre, kom man til læsesalen, til højre til 2. afdelings "Store kontor" og dermed ind i Gehejmearkivbygningen. Lidt højere oppe ad trappen var på venstre side jerdøren til Egeskabshvælvingen i Gehejmearkivbygningen og nogle trin herefter kom man til den etage, der engang var Kunstammeret. På døren har der siden 1909 stået "Rigsarkivar". Indenfor var der forkontor til rigsarkivarens kontor. Fra forkontoret kunne man også komme til en nyindrettet mindre foredragssal med vinduer til nordsiden. Til samme side, men nærmere magasinafsnittet, var Rigsarkivets håndbibliotek opstillet, og overfor var der kontorer til det dengang fåtallige sekretariatspersonale. Fortsatte man til tops ad trappen, kom man til højre til Gehejmearkivets nye etage, hvor der oprindeligt var udstillingssal og senere blev fotoatelier og konserveringsværksted. Til venstre kom man ud i magasinetaen med ristegulv; først kom



Rigsarkivet set fra Tøjhusgade og Rigsdagsgården ca. 1912.

Efter ombygningen af Biblioteksbygningen og Gehejmearkivbygningen forsvandt det uskønne cementpuds fra facaden. Ingen savnede det. Debatten var derimod heftig forud for indsættelsen af dobbelt vinduesantal af hensyn til lyset. Stakittet i forgrunden skyldes, at Christiansborg på det tidspunkt var en byggeplads. (Rigsarkivets Fotosamling).

Rigsarkivets læsesal set fra indgangen ca. 1912.

Over de seks store borde var der 30 kunstfærdigt ophængte hejse-lamper. De var tegnet specielt til Rigsarkivet af arkitekten Ludvig Andersen. De blev udført af gørtlermester C. Hansen og installeret af det dengang førende københavnerfirma i elinstallationer, Cornelius Knudsen. Stolene var såkaldt græske stole af egetræ, betrukket med boffellæder. Den type havde man allerede brugt i den gamle læsesal i de sidste foregående 15 år. Ud til midterarealet i salen var der høje udgaver af stole, som passede til de læsepulte, hvor vagthavende arkivar og andre af arkivets medarbejdere sad med deres forskellige ordningsarbejder. I bunden af salen var døren til magasinet. Til venstre for denne var registraturværselet, til højre et samtaleværsele, hvor der stod skabe til seglsamlingen. Døre, paneler og vinduesrammer var i mørkt træ, og væggene var til godt over dørhøjde malet i en mørk farve. På reoler og afsatser var der buste, som man brugte det dengang. På billedet ses til højre en buste af Dronning Louise (1817-98). Den og andre af husets buste har i nyere tid haft fast plads i vindueskarmene i foredragssalen i den Zuberke bygning. (Rigsarkivets Fotosamling).

man dog til et lavt magasin, senere kaldt "hofarkiverne", lige oven over rigsarkivarkontoret og sekretariatet.

Hele færdiggørelsen af indretningen tog lang tid, og først i efteråret 1912 var alt så meget på plads, at man begyndte at vise det frem for gæster.³⁵ Rigsarkivar Secher har selv kunnet fortælle om *alt* i huset, for han havde fulgt hele indretningen i detaljer. Det går igen i flere af hans skrivelser under byggeriet, at han gik ind for enkle, praktiske og billige løsninger, som var til at vedligeholde i det daglige. Rigsarkivet skulle ikke udstyres med luksusinventar som fx Statsbibloteket i Århus eller Det Kongelige Biblioteks nye bygning. Han gik også ind for genbrug fra det gamle arkiv, hvor det lod sig gøre.³⁶

Der er foretaget en lang række ændringer af indretningen i det store hus siden 1910, ikke mindst med hensyn til tekniske installationer, såsom telefonsystem og el. Der er også sket adskillige opdelinger til kontorer, et behov der er vokset støt gennem årene. Ligesom i Gehejmearkivbygningen er en oprindelig portnerbolig blevet ombygget til kontorer.³⁷ Rummene og deres indretning giver på mange måder gode tidsbilleder. Som eksempel vil vi i det følgende se indenfor i nogle få af de vigtige rum, der blev indrettet i 1910 og følge forandringerne. Det drejer sig om læsesalen, magasinerne og rigsarkivarkontoret.

Læsesalen

I nyere tid har læsesalen været et særdeles centralt rum både for et bibliotek og arkiv. Det er den indvendige åbning mod offentligheden, men efter gammel tradition stadig også arbejdsrum for en del af personalet. Det er derfor heller ikke underligt, at det især var det rum, rigsarkivar Secher og hans arkitekt var optaget af ved ombygningen i 1909-10. Selv om Secher så langt fra gik ind for pragt, så blev den nye læsesal dog lidt af et pragtstykke med et areal på 120 kvadratmeter, 6 meter til loftet og med hele 46 siddepladser foruden høje pulte til personalet. Moderne og funktionel blev den med godt dagslys, men alligevel med præg af fortiden i form af fx våbenskjolde fra Kancellibygningen³⁸ og buste af historiske personer på meget synlige steder.

Den nye læsesal blev taget i brug 9. december 1910 efter nogle måneder, hvor arkivbrugerne havde måttet tage til takke med forskellige nødløsninger. Utallige er de historiske arbejder, der er blevet samlet stof til dér. Stolene blev lidt flade i betrækket,³⁹ men ellers synes det at have været godt kram, der blev sat ind i 1910. Udover mindre vedligeholdelsesarbejde skete der stort set ingen ændringer med læsesalen før en større istandsættelse i 1962.⁴⁰ Ved istandsættelsen blev væggene malet lysegrønne og træværket blev lyst. For at lydisolere og skjule ventilationskanaler blev lofthøjden sænket ved opsætning af et trælisteloft. Alle møbler blev udskiftet, og det elektriske lys ændret. De smukke gamle glaslamper forsvandt til fordel for arkitektlamper ved bordene, der nu alle fik stikkontakter, så de kunne benyttes til mikrofilm-læseapparater. Arbejdsforholdene blev formentlig bedre, men man kunne have ønsket, at lidt af det gamle inventar var blevet sparet. Det var en modernisering, der var meget typisk for 1960'erne. Efterhånden som bestanden af mikrofilm af genealogisk materiale voksede i 1960'erne steg behovet for særlige mikrofilmlæsepladser. I 1966 blev samtalerummet ved læsesalen taget i brug til formålet, og seglsamlingen, som var placeret i rummet i specielle skabe, blev sammen med disse flyttet til sekretariatsgangen. I 1975 indrettedes to selvstændige læsesale til kopier og mikrofilm i den såkaldte østre hal, en del af stuetagen, som hidtil havde været anvendt til boglager mv. Der blev fra det oprindelige samtaleværsele foretaget gennembrydning, således at man ad en simpel jerntrappe kunne gå umiddelbart til de to lavloftede kopilæsesale.⁴¹

Indeklimaet var aldrig godt i de ofte overfyldte rum, men til gengæld betød de for en tid, bogstavelig talt, mere luft på den almindelige læsesal.

Da et stykke af magasinet bag læsesalen i 1972-73 blev inddraget til kontorer, blev det også muligt at indrette et ekstra værelse bag læsesalen. Det betød bedre plads til vejledningsmateriale og mere ro til telefonisk og mundtlig vejledning, som ikke kunne indpasses ved inspektionsvejledningen på selve læsesalen. Udover denne udvidelse blev læsesalen ikke yderligere rørt i en lang årrække, hvilket sås. Læsesalen var sidste gang åben for publikum den 30. december 1993. Derefter er rummet blevet til kontorlandskab for Statens Arkivers Sekretariat.

Den 10. januar 1994 åbnede den nye læsesal i Provianthuset efter et omfattende tilslutningsbyggeri, også i Rigsarkivets hovedbygning. Læsesalen i Provianthuset omtales i forbindelse med denne bygning.

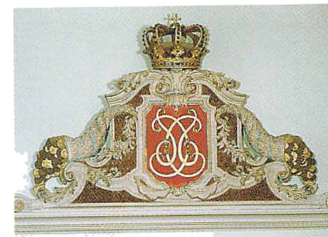
Magasiner – hjemme og ude.

Set med nutidens øjne kan man undre sig over, at det udvalg, der arbejdede med Biblioteksbygningens ombygning til arkiv i 1909, brugte så megen energi på *lysforholdene* i magasinerne, men i betragtning af, at man endnu på det tidspunkt som en selvfølge udstyrede ekspeditionspersonalet og *ikke* magasinerne med elektrisk lys, forstår man hvorfor en reolopstilling, der udnyttede dagslyset optimalt, var nødvendig. Indtil 1940'erne klarede man sig i Rigsarkivets hovedmagasin med en elektrisk håndlampe og nogle lommelygter til personalet. Først da fik man faste lampesteder i magasinernes lofter og gange mellem reolerne. Alligevel var det flere steder i huset svært at se ved ekspeditionsarbejdet i den mørke tid. Efterhånden blev der skaffet stærkere pærer, og i begyndelsen af 1970'erne kom der overalt lysstofrør i magasinerne, som gav bedre og for arkivalierne mere skånsomt lys.

I forhold til de *pladsproblemer*, der for alvor meldte sig fra 1930'erne, var det med lyset dog for intet at regne. Her måtte opfindsomhed til. Hidtil havde arkivpakkerne efter gammel skik ligget fladt på hylderne, men for at spare plads gik man over til at stille dem på kant, hvilket dog viste sig at være hårdere ved arkivalierne, når der skulle ekspederes. Det er i perioden længe før indførelsen af de moderne arkivæsker, som beskytter mod den slags slid.

Som "midlertidigt magasin" fik Rigsarkivet og landsarkiverne i 1935 adgang til i en fløj af Søkvæsthuset på Christianshavn.⁴² Ellers var det frem til 1960'erne kun i det små, at der kom magasinudvidelser, men alle muligheder blev udnyttet. I selve hovedbygningen blev der vundet plads, da sandsækkene fra krigssikringen blev fjernet. Det gav mulighed for flere sidereoler. I 1956-57 blev der bygget om i tilbygningen, den Zuberske fløj, og det betød et nyt sikkerhedsmagasin med et elektrisk compactusreolanlæg, det første i de statslige arkiver.⁴³ Samtidig tog man krigstidens depotlokaler i Esrom Kloster i brug til mindre benyttede arkivgrupper, og senere blev et tidligere ostelager i Sydhavnen lejet, men dog opgivet igen midt i 1960'erne. Hyldekapaciteten blev fra da af suppleret ved lån af magasinplads i de nye tilbygninger til landsarkiverne. Disse omfattende byggerier blev alle afsluttet i rigsarkivar Johan Hvidtfeldts embedsperiode. Det begyndte med Landsarkivet i Viborg (1962-63), derefter Landsarkivet i København (1965-66) og endelig Landsarkivet i Åbenrå (1973-74).⁴⁴ I 1972 var magasinbehovet imidlertid virkelig akut for Rigsarkivet, og ved Boligministeriets mellemkomst blev der lejet plads i I/S Amagerforbrændingen til løbende afleveringer. Forholdene var fysisk rimelige, men navnet lød ikke godt i arkivfolks ører!

Sideløbende med det ovenfor beskrevne var der gennem et par årtier blevet forhandlet om plads andre steder. I slutningen af 1950'erne så man muligheder i de nye ministerialbygninger,



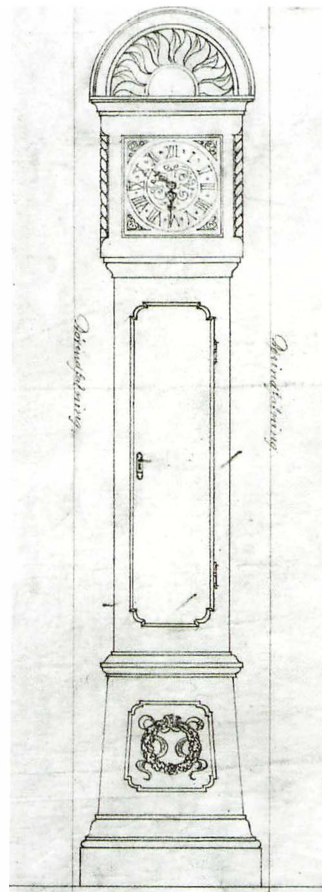
Våbenskjold med Christian VI's monogram og overflødhedshorn

Over læsesalens høje paneler blev der som i den nye vestibule og i Gehejmearkivbygningens "Store kontor" ophængt våbenskjolde med forskellige dele af rigsvåbnet; det var topstykker fra arkivskabe, der havde stået i Kancellibygningen tilbage fra enevældens tid. Alle våbenskjoldene blev før ophængningen repareret og konserveret i samarbejde med Nationalmuseet og Rigsarkivets heraldisk kyndige arkivar Anders Thiset. (Foto: Tage Ludvigsen, Rigsarkivet).

Magasingang i Søkvæsthuset

Da Rigsarkivets magasinplads var brugt op i midten af 1930'erne, blev en fløj af Søkvæsthuset på Christianshavn (bygget 1780-81) stillet til rådighed. Det skulle blot være midlertidigt, men først i 1980'erne kunne Rigsarkivet forlade det historiske, men til arkiver og ekspeditionspersonalet særdeles ubekvemme sted. (Rigsarkivets Fotosamling).





Kabinet til standur på læsesalen 1910. Rigsarkivets kort- og tegningssamling.

På en læsesal er tiden altid vigtig, for åbnings- og lukketiden må overholdes. I den nyindrettede læsesal stod der straks inden for døren et nyt, gedigent standur. Kabinettet blev tegnet af arkitekt Ludvig Andersen. Det var oprindeligt malet mørkt. Uret fik i 1990'erne plads på Publikumsafdelingens arkivchefkontor i det forrige "Store kontor" og har altså siden målt tiden for det publikumsvendte arbejde i Rigsarkivet. (Foto: Tage Ludvigsen, Rigsarkivet).



Sidste åbningsdag i den gamle læsesal.

Ved lukningen i 1993 stod interiøret overvejende, som det blev efter istandsættelse i 1960'erne. I forgrunden er arkivregistrator Preben Schaldemose i gang med den daglige ekspeditionsstatistik. (Foto: Tage Ludvigsen, Rigsarkivet).

Den tidligere læsesal som kontorlandskab.

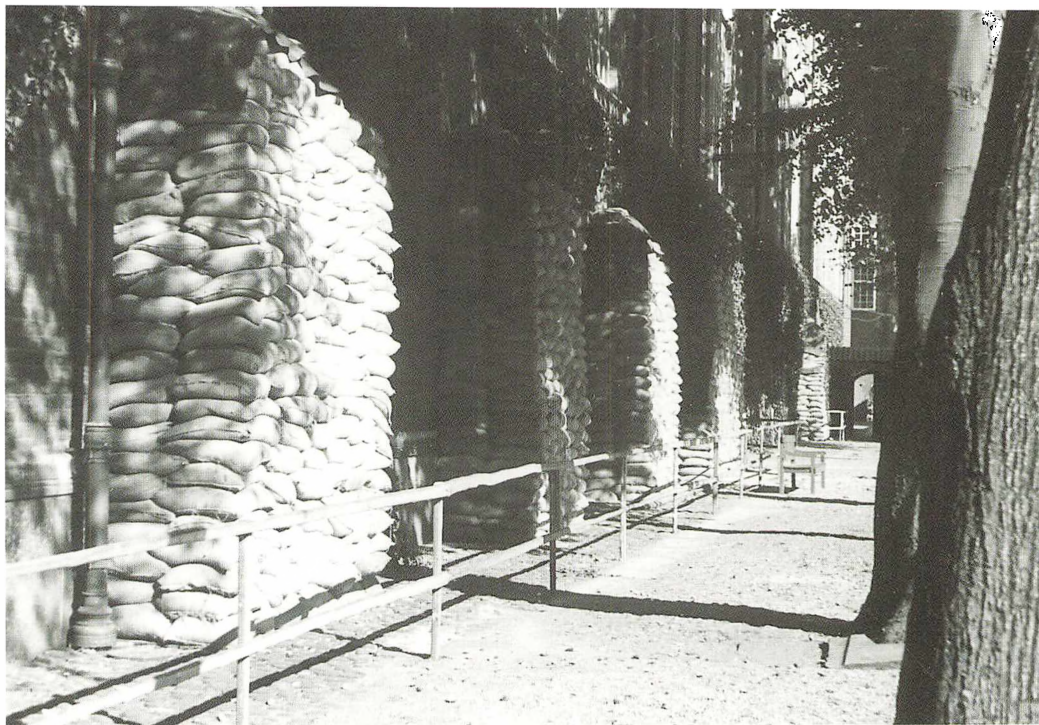
Der blev mangel på kontorplads igennem 1990'erne. Da læsesalen i hovedbygningen blev tom og frisket op i 1994, blev den indrettet til kontorlandskab for en række medarbejdere ved Statens Arkivers Sekretariat og Sektionen for Forsvarets Arkiver. Egeskabene med grønt på toppen sørger for lidt ly til arbejdet. (Foto: Tage Ludvigsen, Rigsarkivet).

Rigsarkivet under krigssikring
oktober 1939.

Ved krigsudbruddet i 1939 og den tyske besættelse 9. april 1940 iværksatte Rigsarkivet i lighed med en række andre offentlige bygninger fysisk sikring efter en forud lagt plan. Den indebar bl.a., at hundreder af sandsække blev stablet op langs hovedbygningens nederste etage, både inde og ude.

Sandsækkene skulle først og fremmest beskytte ved evt. luftangreb. Da de efter befrielsen i maj 1945 blev fjernet, gav det plads i magasinerne til lidt ekstra hylder.

(Foto: Arthur G. Hassø, Rigsarkivets Fotosamling).





der var under opførelse på Slotsholmen. Dernæst var det planen at leje et frømagasin i Gentofte eller en industribygning i Brede. Rigsarkivar Johan Hvidtfeldt stillede dog allerede i 1967 forslag om et nyt annekssarkiv nær København, og valget faldt nogle år senere på en byggegrund i Ballerup. Grunden blev købt af Kulturministeriet i 1977, men atter afhændet, da den bevillingsmæssige situation ikke gav mulighed for at realisere byggeplanerne.⁴⁵

Ved rigsarkivar Vagn Dybdahls tiltræden i 1979 blev pladsbehovene igen taget op, og andre løsninger kom under overvejelse.⁴⁶ Strategien blev, at Rigsarkivet foreløbig skulle forblive på Slotsholmen. Der skulle i stedet satses på et lejemål, som for en lang årrække kunne løse magasinproblemet. Det førte i 1982 til leje af en meget stor lagerhal i Industriparken i Glostrup frem til 2012. Efter omfattende sikring og opstilling af faste stålreoler i to etager skete indflytningen etapevis frem til midten af 1980'erne. Det medførte opgivelse af andre fjernmagasiner, og det gav endelig plads til tilvæksten på én adresse. Ulempen har dog til stadighed været afstanden mellem brugere og arkivhylder. Og problemerne er ikke blevet mindre som tiden er gået. Igennem 1990'erne blev stadig flere arkivgrupper udflyttet fra Slotsholmen til Glostrupmagasinet, bl.a. fordi der har været brug for dele af magasinerne i hovedbygningen til ordningsarbejder og fra slutningen af 1990'erne også til forberedelse af Rigsarkivets udflytning til Ørestad. I samme periode er Glostrupmagasinet i langt større udstrækning end oprindelig tænkt blevet daglig arbejdsplads for adskillige medarbejdere. Når det nye hus i Ørestad er klar, er der altså også uden for Slotsholmen et hus at forlade, både for arkiver og mennesker.

Rigsarkivarens kontor

Inden hovedbygningen forlades, er det tid til at se inden for i rigsarkivarens store aflange kontor på 2. sal. I netop dette rum er der i årtier diskuteret og arbejdet med plads til arkiverne og deres brugere. Heldigvis er rummet fotograferet med jævne mellemrum fra V. A. Sechers dage til nutiden.

Fra Glostrupmagasinet i 1980'erne.

Den solide og mere end 14.000 kvadratmeter store lagerbygning blev efter 1982 omdannet til magasin for Rigsarkivet med stålreoler fra firmaet A/S Nord-Plan. Midt i billedet ses den praktiske arkivvogn, som anvendes ved flytninger og daglig transport af arkivalier til og fra Slotsholmen. Vognen er udviklet af kontorfuldmægtig Tage Støvring i samarbejde med GAR-TEK Transportmateriel, Hvidovre. Cyklen er praktisk ved ekspeditioner i de mere end 100 km arkivalier. (Foto: Pierre Ellow, Annonnsbyrån DIALOG. Efter postkort produceret for Rigsarkivet).

Landsarkivet i Viborg 1964.

I 1963 fik Landsarkivet i Viborg en tilbygning til Hack Kampmanns arkiv fra 1890'erne. Den nye bygning, tegnet af kgl. bygningsinspektør Leopold Teschl, ses her fra bagsiden. Den er opført af jern og beton og beklædt med mørke sten. I stuetagen blev der indrettet læsesal, mens de øvrige 6 etager var magasiner, som der var hårdt brug for i hele arkivvæsenet. I forhold til de gamle magasiner blev der vundet plads ved at installere compactusreoler. Magasinerne er uden egentlige vinduer. I moderne magasiner, underjordiske som overjordiske, turde man omsider forlade sig på elektrisk lys. (Foto: Ejvind Rasmussen. Rigsarkivets Fotosamling).





Rigsarkivar V. A. Sechers nyindrettede kontor i Rigsarkivet 1912.

Hovedpersonen selv ses ganske realistisk fordybet i skrivearbejdet. Ved bordet i baggrunden, der stammede fra bibliotekstiden, arbejder arkivbud C. Østergård, måske med dagens post. Over bordet er der elektriske hængelamper (med frynseser), så kammerstagen af messing fra kancellierne er nok mest til pynt. Til sit nye kontor bestilte Secher et skrivebord af fyrretræ med plade af egetræ og linoleum, overreol af egetræ (her med brev vægt og buste af A. P. Bernstorff), skrivebordsstol og sofa med sæde og pøller af bøffelæder. Desuden de 4 græske stole, som også ses på billedet. Det høje sofa bord har formentlig været genbrug fra før ombygningen, og det hyggelige skindtæppe har måske været rigsarkivarens private, i hvert fald synes det ikke at have fulgt med til hans eftermænd. Til kontorets grundindretning hører også det indmurede jernpengeskabet mellem vinduerne. Det skulle bl.a. bruges til opbevaring af Kongeloven og i øvrigt arkivets kassebeholdning, som tidligere havde været i en skrivebordskuffe. Skabet blev leveret af smedemester N. Brørup på Vesterbrogade 18 for den nette sum af 300 kr. (Rigsarkivets Fotosamling).



Rigsarkivar Axel Linvalds kontor, før 1956.

Man ser, at kontoret var blevet malet i lysere farver end på Sechers tid, men ellers var Linvalds kontor præget af stilen fra århundredskiftet i form af et sæt tunge møbler, tegnet af maleren Harald Slott-Møller (1864-1937). Da Linvald gik på pension i 1956, flyttede han møblelementet til et kontor tæt ved, som dengang blev brugt som pensionistkontor. En sådan luksus kan ingen mere tillade sig. Husets kontorer er forbeholdt arkivets ansatte. (Foto: Bjørn Helsing-Christensen, Nordisk Pressefoto. Rigsarkivets Fotosamling).

Indgang til rigsarkivarkontoret
i Hovedbygningen.

Vindeltrappen fra Rigsdagsgården 9 har siden 1910 ført direkte op til denne venligt afrundede indgang til rigsarkivarens kontor, dvs. først til et forkontor. Arkitekten Ludvig Andersen gav hver eneste dør i huset et individuelt præg inden for en bestemt tidstypisk stil.
(Foto: Tage Ludvigsen, Rigsarkivet).



Secher indrettede sig lidt klunkeagtigt med mørke møbler, som allerede for året 1912 virker lidt gammeldags. Noget af inventaret blev flyttet med fra Gehejmearkivbygningen, fx et stort bord, som egentlig stammede fra Det Kongelige Bibliotek og nogle af arkivets karakteristiske egeskabe. På væggene var der forskellige stik og som en tradition, der stadig fastholdes, portrætter af tidligere rigsarkivarer. Medbragt blev også buste af Frederik VI, A. P. Bernstorff og Høegh-Guldberg.⁴⁷ Secher var økonomisk under byggeriet, men der blev dog fremstillet nye møbler specielt til rigsarkivarkontoret. Stolene var imidlertid af samme type, som dem der blev indkøbt til den nye læsesal.

Sechers efterfølgere, først Kr. Erslev og derefter L. Laursen, ændrede så godt som intet ved kontorinteriøret. Da Harald Jørgensen i 1930 opsøgte Laursen på kontoret for at høre til mulighederne for ansættelse, var kontoret i hans erindring stort set som billeder viser, at det var i Sechers tid.⁴⁸ Da Axel Linvald tiltrådte som rigsarkivar i 1934, fik han derimod straks udrangeret de fleste Secherske møbler. Kontoret blev i stedet møbleret med et sæt herreværelsesmøbler tegnet af Harald Slott-Møller. Det var hans private møbler.⁴⁹

Efter de mange år blev rigsarkivarkontoret endelig i 1956 sat grundigt istand til efterfølgeren, Svend Aakjær. Det blev yderligere lysnet, og der kom nye kontormøbler, denne gang statens ejendom. Det var møbler i periodens enkle og klassisk-moderne design, som de har stået i de fleste af centraladministrationens chefkontorer fra den tid og mange år frem.

I forbindelse med Johan Peter Noacks tiltræden i januar 1992 blev kontoret totalt renoveret. Interiøret fremstår nu overvejende i hvidt, men brudt af grå og koboltblå farver. Nærmest det ligeledes istandsatte forværelse til vindeltrappen står et stort Piet Hein mødebord med lette grå armstole omkring. De passer til den koboltblå lænestolsgruppe overfor. Skrivebord og reoler nærmest sekretærens kontor i den modsatte ende er i mørkere træ. Alt er dog



**Bemalet lyseskærm
på rigsarkivarkontoret.**

Siden 1911 har der på rigsarkivar-kontoret stået en lille lyseskærmen på mahognifod med billede af Provianthuset, Gehejmearkivet og et hjørne af Biblioteksbygningen. Den blev i 1911 skænket til Rigsarkivet af efterkommere af den sidste forvalter i Provianthuset. Han skal have fået den af familien Hetsch. Billedet er ikke signeret, men er formentlig udført af maleren Chr. Hetsch (1830-1903), fra hvis hånd der kendes flere lignende prospekter fra kort før havnen blev fyldt op i 1860'erne. I øvrigt var provianthusforvalteren Hetsch's svigerfader.
(Foto: Tage Ludvigsen, Rigsarkivet).

ikke nyt. Her er stadig et par af arkivets gamle egeskabe. Der er også en indramning med portrætter af forgængerne, og af ting fra kontorets tidligere brugere kan nævnes messing-lysestagerne fra kancellierne og en lille lyseskærm med en farvelagt tegning af Provianthuset, formentlig tegnet af Christian Hetsch.⁵⁰

Forskellene i indretningen af rigsarkivarkontoret fra 1910 til nutiden afspejler mere end rigsarkivarers forskellige smag. I glimt har man også forandringerne i arbejdspladskulturen. Et karakteristisk træk ved sammenligning af interiøret før og nu er, at mødebordet er blevet større og mere frit placeret. Rigsarkivarer har som andre ledere i stigende grad indrettet sig på møder, hyppigt og med flere deltagere.

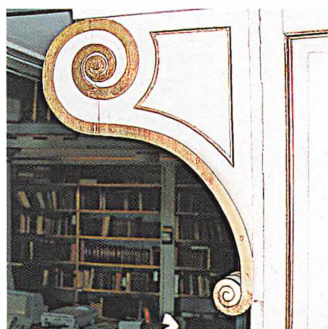
**Rigsarkivar Johan Peter Noacks
kontor i 2000.**

Hovedindtrykket af interiøret er det lyse og enkle. Man kan se, at indehaveren holder af klare, rolige farver. Der er praktiske ganglinier til skrivebord, mødebord og den blå lænestolsgruppe. De blå-grå farver går igen i de klassiske moderne malerier (udlånt af Statens Museum for Kunst).
(Foto: Tage Ludvigsen, Rigsarkivet).





05 Den Zuberske bygning



Konsol i øverste sal, nu Gallerisalen, ca. 1786.

Under konsollen ser man ind i salen til havesiden. Bag det nyere kontorinventar anes hjørnesøjler med doriske kapitæler og kannelerede søjleskafter. Øverst det omløbende galleri med et spinkelt forgyldt gelænder. Fra vinduet kan man her nyde synet over Tøjhusets tårn. (Foto: Tage Ludvigsen, Rigsarkivet).

Korintisk søjlekapitæl fra "den lille bibliotekssal", senere Rigsarkivets foredragssal

Indretningen af de to sale i den Zuberske bygning kendes i detaljer fra bevarede tegninger, som hoftømrer Andreas Kirkerup udførte 1786. Det er formentlig hans værksted, der har udført det prægtige tømmerarbejde, mens malerarbejdet og forgyldninger vides udført af Carsten Bræstrup. (Foto: Tage Ludvigsen, Rigsarkivet)

Fra midt i 1700-tallet tog Det Kongelige Biblioteks pladsproblemer til. Store private bogsamlinger som Otto Thotts og P. F. Suhms blev erhvervet, og reorganisering af pligtafleveringen fra bogtrykkerne i 1780 betød yderligere tilvækst.¹ I 1775 var der blevet nedsat en kommission til at se på pladsproblemerne. Den talte bl.a. arkitekten C. F. Harsdorff (1735-1799). Denne kommission gav forskellige forslag til pladsbesparelse, men fik ellers intet at gøre med tilbygningen til biblioteket i 1780'erne. Alligevel er den berømte arkitekts navn tidligere blevet knyttet til bygningen, som dog er tegnet af arkitekten C. J. Zuber (1736-1802). Zuber var elev af N.-H. Jardin og som sådan repræsentant for nyklassicismen. Han var i 1781 blevet udnævnt til hofbygmester og var dertil bekendt af grev J. G. Moltke, som i 1780 blev leder af Det Kongelige Bibliotek. En af Zubers første opgaver som bygningsinspektør blev at løse bibliotekets pladsproblem, som Harsdorff ikke var kommet videre med.²

De gyldne sale

Zuber foreslog, at man rev nogle mindre bygninger ned og forlængede Biblioteksbygningen med en ny fløj, som mod vest skulle forbindes med Tøjhusbygningen og i øvrigt have etager i niveau med Biblioteksbygningen. Det betød, at den gamle egetræsvindeltrappe i sidstnævnte bygnings vestende også kunne give adgang til den nye fløjs etager. Tegningerne blev godkendt af kongen 18. april 1781.

Den gamle strandlinie gik lige midt igennem den nye bygning, så der måtte funderes grundigt med kampesten, før man kunne komme i gang.³ I 1785 var fløjen i det væsentlige færdig i det ydre, men formentlig var man stadig i gang indvendig i 1786.⁴

Stuetagen var – og er – gennembrudt ved porten ind til arealet langs Tøjhusets østside, dengang havnen. I stuen fik bibliotekets portner bolig. På 1. sal indrettedes "den lille bibliotekssal", dvs. en slags pendant til den lange sal i den gamle biblioteksbygning, men denne blev kun

Fra åbningen af "Rigsdagens
Jubilæumsudstilling" 5. juni 1949
i den Zuberske bygning.

Rigsarkivets samarbejde med Rigsdagen om et stort udstillingsarrangement i anledning af Junigrundlovens hundrede år blev anledningen til, at de fine klassicistiske interiører endelig blev sat i stand. Der var historisk udstilling både i selve salen på 1. sal og på galleriet. Det var en blanding dokumenter fra Rigsarkivet og indlånte historiske malerier, først og fremmest Constantin Hansens kendte maleri af den grundlovgivende rigsforsamling. Udstillingen behandlede bredt de danske grundlove, deres tilblivelse og Rigsdagens historie gennem 100 år. Montren lige midt i billedet indeholdt alle grundlove siden 1849. For udstilling og katalog stod overarkivar Holger Hjelholt og daværende arkivar, senere overarkivar og landsarkivar Harald Jørgensen. (Rigsarkivets Fotosamling).

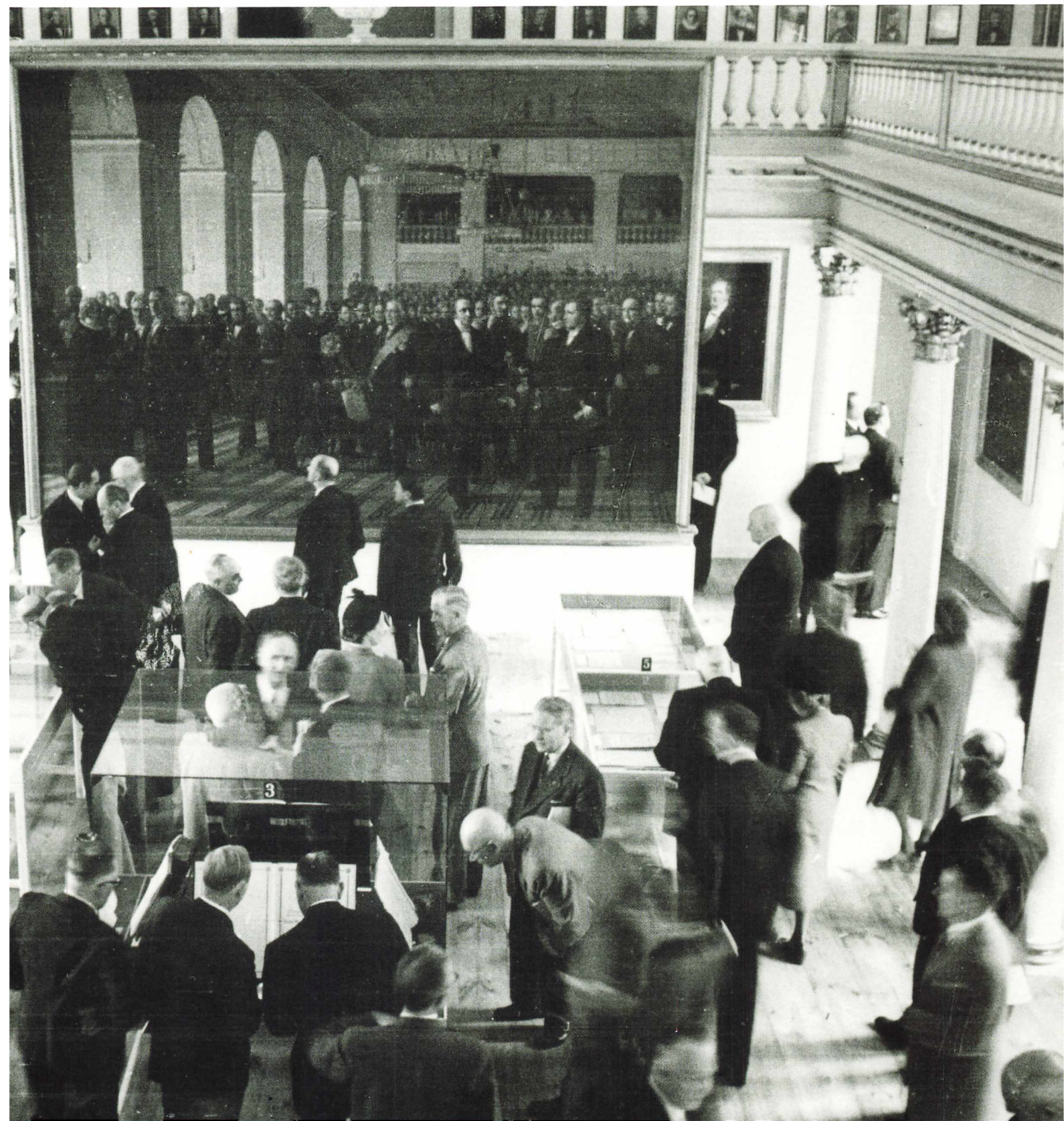
15 meter lang mod den gamle sals 80 meter. Også den nye, lille sal havde omløbende galleri båret af korintiske søjler. Alt var i hvidt og guld, som det var tidens stil. Ovenover er der en sal mere, som det egentlig var meningen, at Kunstammeret skulle råde over, men den endte med at blive ramme om bibliotekets nordiske samling. Her kom der endnu mere guld på træværket, ja så meget, at den i bibliotekstiden blev kaldt "den forgyldte sal". Også den er fuld af prægtigt tømmer, og der er et elegant omløbende galleri, som i hjørnerne bæres af doriske søjler og langs siderne af rigt udhugne forgyldte trækonsoller. Et særtræk er, at der egentlig er tale om to sale, idet rummet på midten er delt, hvor salen er spændt fast i den vældige tagkonstruktion af pommersk fyr – en såkaldt hængeværkskonstruktion.⁵

Man kender ikke meget til selve byggeriet, men efterspillet viser, at Zuber kom i modvind over for Overbygningskommissionen og blev idømt bøder for forsømmelighed, da man i Rentekammeret ikke mente, at arbejdet gik hurtigt nok. Og som det ofte går, blev byggeriet også dyrere end det oprindelige overslag. Pengene blev dog bevilget i 1788, men Zuber blev i 1789 afskediget fra posten som hofbygmester,⁶ hvilket måske er grunden til, at man allerede i samtiden "glemte" hans navn i forbindelse med denne, i hvert fald i det indre, prægtige bygning.

Den Zuberske bygning under Rigsarkivet

Det stod udtrykkeligt i loven af 27. maj 1908 om Rigsarkivets bygninger, at der ikke skulle ske ombygninger i denne bygning ved overdragelsen til Rigsarkivet. Da Det Kongelige Bibliotek var rykket ud med den nordiske samling, stod hele fløjen som da den blev bygget. Udvendig var der dog foretaget ændringer, senest i 1883, da facaderne blev cementpudset. Fløjen blev ikke brandsikret, da den overgik til Rigsarkivet, og det synes at være grunden til, at der ikke var lagt særlige planer for anvendelse af de smukke, men dengang nok noget ramponerede og brandfarlige rum. De fulgte bare med!







**Opgang til Gallerisalens
omløbende galleri.**

Den elegante trappe stammer fra ca. 1786. Guldets blev rensset grundigt for mere end 50 år siden, og det stråler endnu. Hertil kommer, at trapperne i salen har gode, menneskelige proportioner.
(Foto: Tage Ludvigsen, Rigsarkivet).

**Udsigt mod Tøjhuset
fra Foredragsalen med
buste af Erslev.**

Busten af historieprofessor og rigsarkivar Kr. Erslev er skabt af billedhuggeren Ludvig Brandstrup (1861-1935) i 1933. Den blev oprindeligt hugget i marmor, men Rigsarkivets eksemplar er en støbt kopi. Placeringen passer godt til salens udnyttelse til historiefremstilling under mange former og på mange niveauer.
(Foto: Tage Ludvigsen, Rigsarkivet).

Bygningen blev virkelig brugt til diverse, da Rigsarkivet fik rådighed over den.⁷ Stueetagens rum til venstre for porten – den tidligere portnerbolig – blev indtil 1939 udlånt til det i 1910 oprettede Stednavneudvalg. Under besættelsen blev lokalerne benyttet af Københavns civile beredskab. Til højre for porten var der oplagsrum, som fra 1929 blev brugt af Tøjhusmuseet. I 1945-46 overgik disse lokaler helt til museet.

Selve hovedsalen på 1. sal blev indtil en stor istandsættelse i 1948-49 brugt til dubletter af tryksager og lignende, faktisk et pulterkammer. Før krigen havde Rigsarkivet uden held søgt at få bygningen brandsikret og istandsat, bl.a. for at salen på 1. sal kunne anvendes til Rigsarkivets historiske udstilling, som noget hengemt befandt sig på den tilføjede etage i Gehejmarkivbygningen. Under krigen blev planerne stillet i bero, og først da Rigsdagen i 1948 tilkendegav, at man ønskede en historisk udstilling i anledning af grundlovsjubilæet året efter, skete der noget. En tillægsbevilling til finansloven 1948-49 gjorde det muligt at foretage en gennemgribende restaurering efter planer, som var udarbejdet i 1938 af kongelig bygningsinspektør Mogens Clemmensen (1885-1943). Disse planer blev justeret af Rigsdagens arkitekt, Arne Nystrøm.⁸

Arbejdet gik i gang i efteråret 1948 og blev afsluttet betids til 5. juni 1949. Bygningen blev sikret ved betonlag under tag og etager, og den gamle trævindeltrappe blev erstattet af en betontrappe i et større trapperum; derved blev der inddraget plads fra hovedbygningen. Der kom også ny indgang fra Tøjhusgade (Tøjhusgade 1). Der blev indlagt centralvarme og elektrisk lys i hele bygningen, ligesom de sanitære forhold blev gjort tidssvarende. Kælderrum blev sat i stand, og i stueetagen blev de tidligere mindre rum fra portnerboligens tid slået sammen. Salene blev malet og forgyldningerne afrenset.

Udstillinger, bibliotek og undervisning

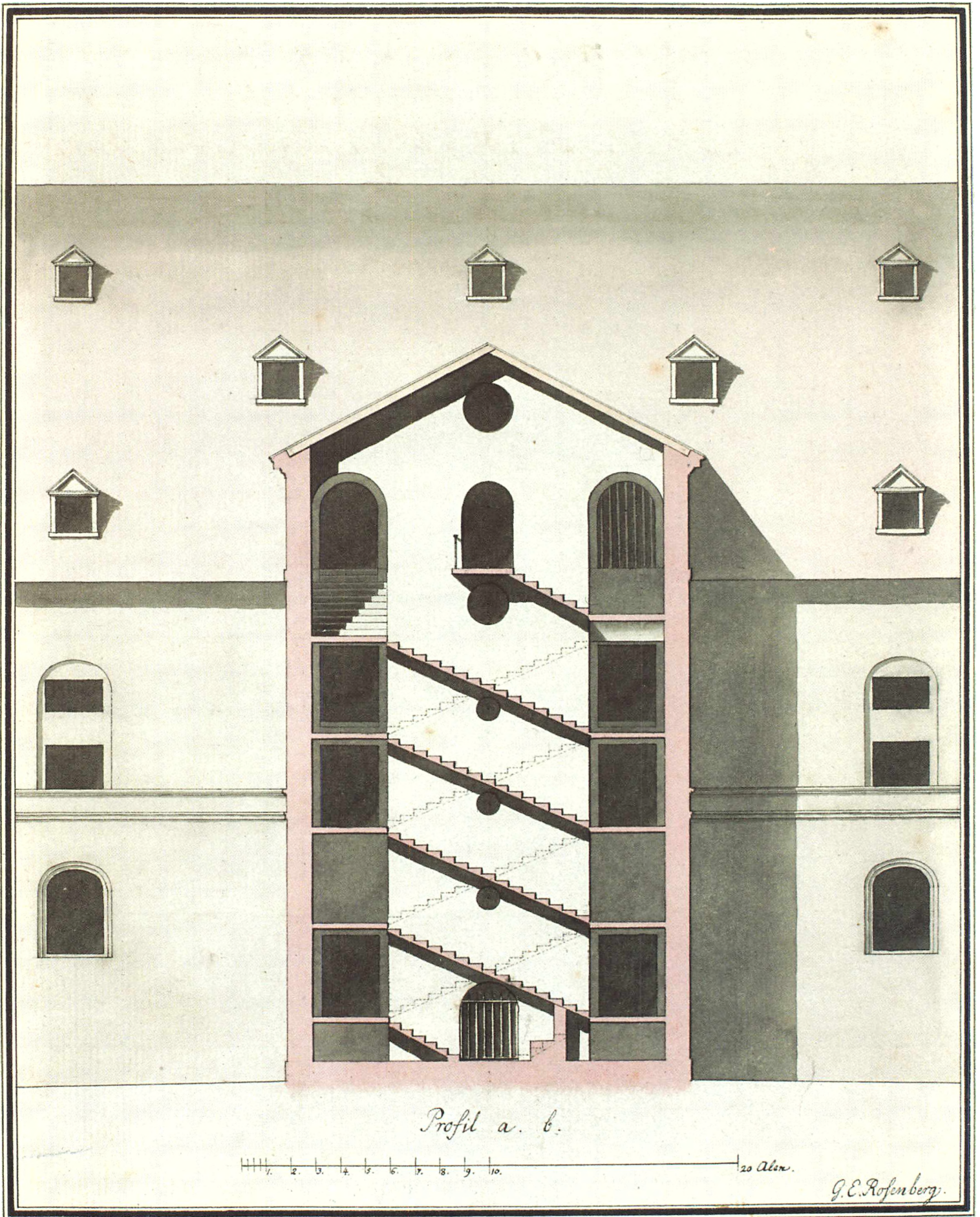
Rigsdagens jubilæumsudstilling var kun åben i juni 1949, og derefter begyndte Rigsarkivet langsomt at tage den renoverede bygning i anvendelse. Den permanente historiske udstilling blev revideret og i 1951 flyttet til salen på 1. sal i den Zuberske bygning, Søjlesalen, som man i Rigsarkivet dengang kaldte denne sal. Både i selve salen og på galleriet var der dokumenter i nye montrer, og på de faste vægreoler begyndte man at opstille *Rigsarkivets bibliotek*. De nederste høje hylder blev dog foreløbig anvendt til Højesterets protokoller. Salen var jo nu brandsikret, så den også kunne bruges til det helt uerstattelige.

“Den forgyldte sal” på 2. etage blev foreløbig blot brugt til arkivmagasin med betegnelsen: *Gallerisalen*. Senere er også den anvendt til Rigsarkivets bibliotek og tryksager, og igennem mange år har salen samtidig fungeret som kontor for adskillige medarbejdere.

I 1964-65 blev der opsat nye lysekroner i salene i den Zuberske bygning, Den ene af salsafsniittene i Gallerisalen blev da brugt til foredragssal, fordi man havde inddraget den oprindelige foredragssal i hovedbygningen til kontorer. Salen på 1. sal stod indtil begyndelsen af 1970'erne med den historiske udstilling, men den blev mere og mere benyttet til møder og undervisning. En del af montrerne blev dog stående i 1970'erne og 1980'erne, og de blev enkelte gange benyttet til særudstillinger, fx markerede Rigsarkivet i 1976 200 året for Indfødsretsloven ved en større særudstilling.

Salen blev fra 1990'erne til *foredragssal* både for interne og aftalte eksterne arrangementer af kulturel art. I slutningen af 1990'erne fik salen et løft med gardiner og nye borde og stole. Kort tid efter blev en del af salen fraskilt til opstilling af edbskærme til brug for den interne IT-kursusvirksomhed. Nyttigt, men måske ikke helt i Zubers ånd. Man kan derimod forestille sig, at Rigsarkivets festlige julesammenkomst, som salen også i mange år har været ramme om, ville behage dens skaber!





Profil a. b.

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 | 20 Alen.

G. E. Rosenbergs

06 Provianthuset



Magasin i Provianthusets øverste loftetage, sommeren 1910.

Samtidige beskrivelser af brandfarlighed og umulige arbejdsforhold på Provianthusets lofter bekræftes til fulde her. Arkivpakkerne i overstørrelse var stablet på hylderne, som de nærmest væltede ud af. (Foto: Bruun. Rigsarkivets Fotosamling).

Trappe til Provianthuset 1772. Rigsarkivets Kort- og tegningssamling. Søetatens restsamling.

Arkitekten G. E. Rosenberg (1739-88) fik i 1772 til opgave at skabe en ny og mere rummelig trappe til Provianthuset. Rosenberg var velkvalificeret efter uddannelse hos Jardin og netop hjemkommet fra studierejse i Europa. På tegningen ses, at der i virkeligheden var to trapper i huset, men flettet ind i hinanden. Derved kunne brugerne komme op og ned uden at mødes og forsinkes. Fra hver trappe var der døre direkte ud til alle etager. Trappen var færdig i 1777. Trappehuset blev udvendigt ændret i 1800-tallet, men ved restaureringen i 1992 blev tagafslutningen fra Rosenbergs tid genskabt, og de slidte trin af bornholmsk sandsten er bevaret. (Foto: Tage Ludvigsen, Rigsarkivet).

Rigsarkivets benyttelse af Christian IV's Provianthus blev intensiveret, da bygningen fra 1993 kom til at rumme Rigsarkivets læsesal, som årligt besøges af op imod 30.000 brugere fra ind- og udland. Men også før den tid var Provianthuset en del af Rigsarkivet. Dets nordende indgik i Gehejmearkivbygningen, da den blev opført i 1715-20, og som tidligere omtalt (se s. 21) fik Rigsarkivet allerede i 1860'erne ekstra magasinplads i Provianthusets hvælvning i stueetagen, den såkaldte Christian IV's hvælvning. Lidt efter lidt kom også lofterne nærmest Gehejmearkivet i brug som arkivmagasiner.

Ved den store ombygning til Rigsarkivet efter 1908-loven indgik også ombygning og sikring af Provianthusets øvre etager til Rigsarkivets brug. Derimod overgik stueetagen dengang til Krigsministeriet, dvs. Hærens Arkiv. Da Hærens Arkiv i 1972 blev en afdeling under Rigsarkivet kom Christian IV's hvælvning tilbage til Rigsarkivet. I den blev den nye læsesal indrettet i forbindelse med Slots- og Ejendomsstyrelsens gennemsanering af det gamle, fredede hus i 1993. Samtidig ophørte Rigsarkivets benyttelse af andre dele af Provianthuset, idet de gamle magasin-etager blev ombygget til smukke kontorer for Folketingets medlemmer og medarbejdere.

Det følgende beskriver Provianthuset som magasin for centrale myndigheders arkiver og i nyere tid som arbejdssted ved benyttelse af arkiverne. For overblikkets skyld nævnes dog også de tidligere faser i bygningens historie.¹

Provianthuset i 1600-1700 tallet

Den danske flåde havde internationalt format omkring 1600, og det lå den unge Christian IV meget på sinde at gøre København til en stærk flådehavn. Der var dels kontrollen med sejldens på Øresund, dels drømmene om en sejrrik krig mod Sverige som baggrund for flådens stærke vækst.² I det lys må man se påbegyndelsen af anlæg af flådehavn ved Slotsholmen i slutningen af 1590'erne. Omkring den kvadratiske havn voksede hurtigt to store bygninger frem. Tøjhuset





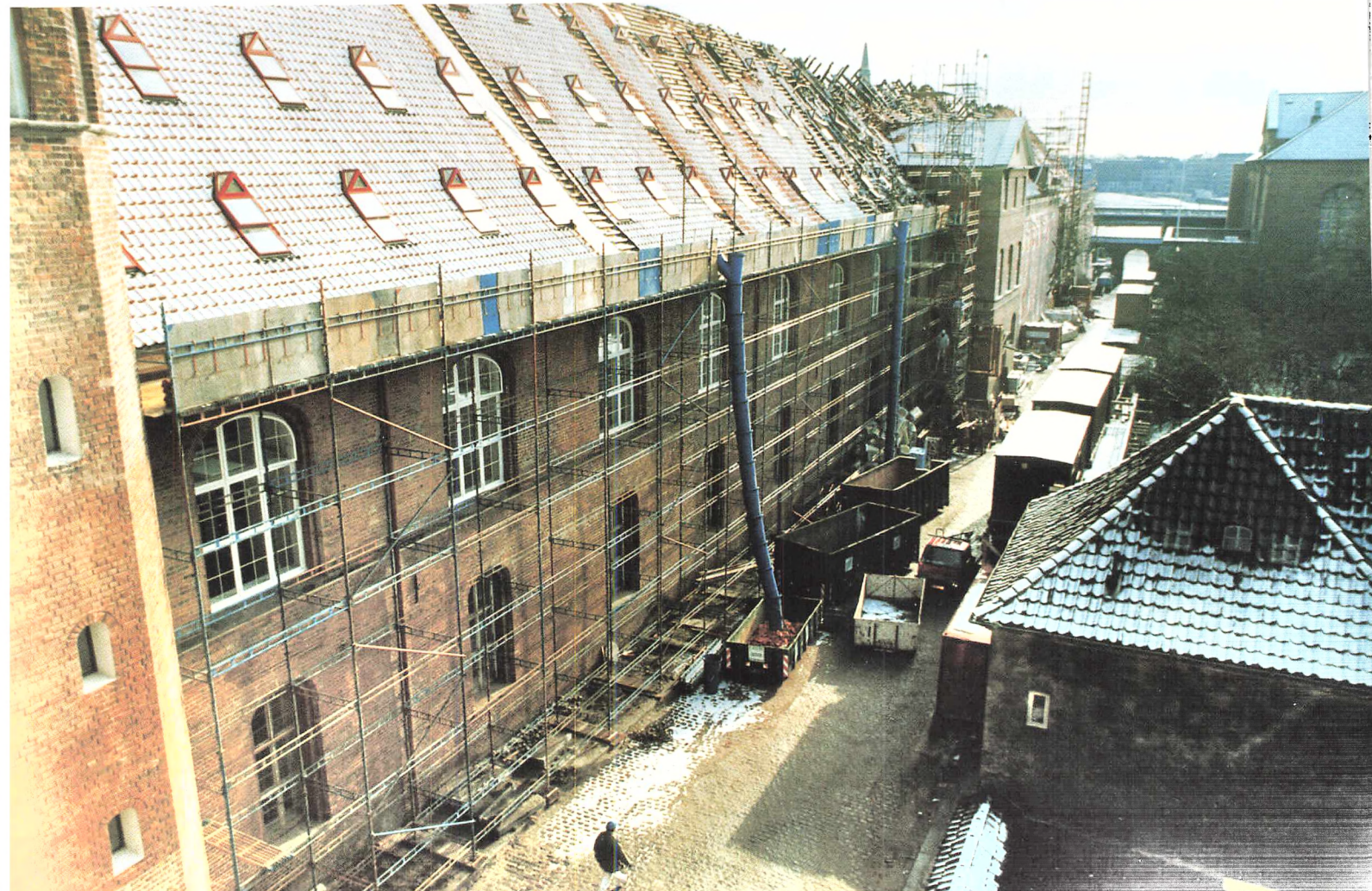
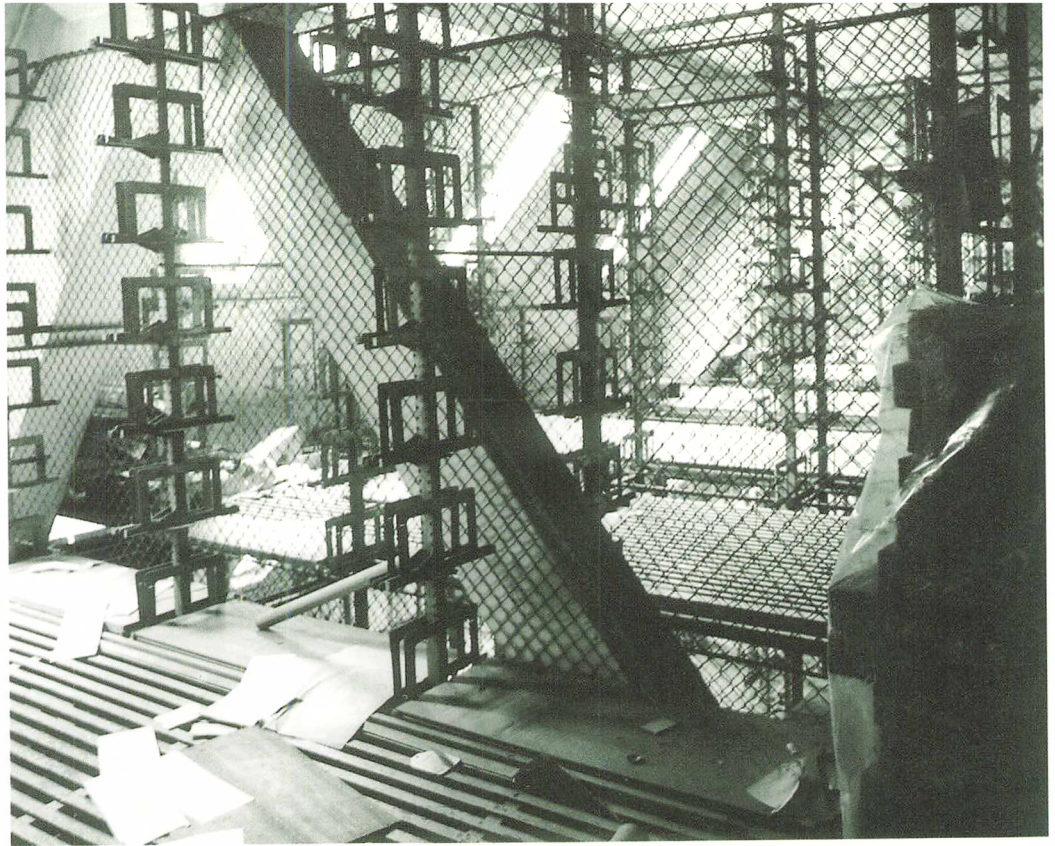
Provanthuset ca. 1860.
Motiv på lyseskærm i Rigsarkivet.

Tegningen er formentlig af maleren Chr. Hetsch. Den giver et godt indtryk af det store Provanthus (th.) påbegyndt i 1603, 163 m langt og 17 m bredt, med 23 par hvælvinger i stueetagen. Dertil kom 1. sal og 3 lofter. Omkring 1860 var det ved at være slut med provianten, men kunstneren har alligevel vist lidt malerisk aktivitet med tønder og sække. Snart rykkede arkiverne ind i huset. Gehejmearkivet ses i baggrunden og til venstre for dette lidt af provianthusforvalterboligen; derefter smedie og værksteder for Tøjhuset.
(Foto: Tage Ludvigsen, Rigsarkivet).

blev bygget 1598-1604 på vestsiden, og i 1603 gik man i gang med at bygge *Provanthuset* overfor. For begge huse stod bygmester von Campen, men det er usikkert, om det er ham eller den i 1601 afdøde Hans van Steenwinckel den Ældre, der er den egentlige mester for de to markante bygningsplan.³

Provanthuset skulle som navnet siger rumme alle de nødvendige forsyninger til flåden: korn, ærter, flæsk, salt, tørret fisk m.v. Det blev så vidt man kan bedømme et funktionelt hus i to etager bygget af store røde mursten, pyntet med sandstensbånd til markering af etagerne. Lopperne blev brugt til korn og gryn, mens hvælvingerne i stueetagen var beregnet til det øvrige forråd og dets tilberedning. Således var der oprindeligt bageri i nordendens stueetage og i en lille udbygning mod øst. Ved nordenden var der også bryghus; det brændte i 1603, men blev genopbygget.⁴ Det var denne ende af Provanthuset, der blev opfyldt og inddraget, da Gehejmearkivbygningen blev opført 1715-20. Sydenden og kælderens midt i bygningen blev især brugt til kød, altså de såkaldte fedevare. Denne kælder medførte, at stueetagen midt i bygningen blev hævet lidt, sådan som det stadig er tilfældet.

Man regner ikke med, at der fra starten har været vinduer i gavlene og østfacaden, hvorimod facaden mod vest (ud til havnen) har haft mindre kurvehanksvinduer i to rækker over hinanden. De har formentlig haft gitre eller luger, der kunne åbnes, så der kunne komme luft til lagrene. Til lofterne kunne kornet hejses op fra nogle kviste på vestfacaden, men ellers foregik transporten til etagerne fra det ottokantede trappetårn, det såkaldte Duetårn i vestfacadens nordlige ende. Det er en pendant til Tøjhusets tårn, og det har som dette oprindeligt haft kuppel.⁵ Indvendigt er der blot en enkelt vindeltrappe, så der har været trængsel på de dage, hvor der skulle provianteres til skibene, eller på kostdagene, når naturalielønnen skulle afhentes af Søetatens folk.⁶



Provianthusets loft før nedbrydning og ombygning.

Rigsarkivet forlod i forbindelse med ombygningen i Provianthuset de tidligere magasiner, og arkivalierne blev flyttet til fjernmagasinet i Glostrup. De solide betonbjælker stammer fra brandsikringen til Rigsarkivet i 1910-11. Selv med nutidens maskinel voldte det betydeligt besvær at få det hele fjernet inden ombygningen til kontorer for Folketinget. (Foto: Tage Ludvigsen, Rigsarkivet).

I løbet af 1700-tallet blev der flere gange arbejdet på Provianthuset. Der var opfyldningen i forbindelse med Gehejmearkivbygningens opførelse, og der var en brand i 1719, som resulterede i flytning af det omtalte bageri i nordenden. Men det, der har givet mest arbejde, var nok, at fire af hvælvinger i den ustabile nordende styrtede ned i 1733. I 1737 var hvælvingerne bygget op igen, og først fra 1760 kender man til større reparationsarbejder og tilbygning. Det vigtigste arbejde var ubetinget opførelsen af en ny trappe midt i bygningen i 1770'erne ved arkitekten G. E. Rosenberg (1739-88). Det blev en praktisk dobbeltløbstrappe, som gav meget bedre plads for trafikken i huset. Rosenbergs trappe er bevaret og er fortsat i daglig brug.

Flåden flytter ud – arkiverne ind

Som forrådskammer var Provianthusets rolle udspillet, da flåden fik nyt hjemsted med anlægelsen af Nyholm. Søetaten flyttede ud og Generalstaben ind i begyndelsen af 1860'erne. Husets sydlige ende blev stærkt ombygget ved arkitekten Ferdinand Meldahl i 1864, bl.a. kom der nye og større vinduer, og efter ombygningen stod bygningen med murværket frilagt, som det ses i dag.

Lokalerne var lidt efter lidt blevet benyttet til andet end proviant, bl.a. til arkiver. Fra slutningen af 1840'erne vides der at have været papirer fra centraladministrationen på 1. etage nærmest Gehejmearkivet, og i 1853 flyttede Matrikelarkivet fra Kancellibygnings til Provianthusets sydende.⁷ Gehejmearkivet fik i 1861 visse pladsproblemer afhjulpet ved brug af Christian IV's hvælving i Provianthusets stueetage. Endelig rykkede i 1860'erne Krigsministeriet (Hærens Arkiv) ind på det såkaldte mellemste loft, hvor der var ret mørkt og uden den brandsikring, som hvælvingerne trods alt gav. Ganske vist blev der i begyndelsen af 1890'erne bygget nogle brandmure, men forholdene har efter alle udsagn at dømme fortsat været helt uegnede til arkivalier, der skulle bevares for eftertiden.⁸ Hertil kommer de særdeles ubehagelige arbejdsforhold for personalet.

Ved forhandlingerne forud for loven om ombygning til Rigsarkivet i 1908 blev det besluttet, at Rigsarkivet skulle forlade Christian IV's hvælving, som skulle overlades Hærens Arkiv. Til gengæld skulle etagerne ovenover brandsikres og ombygges til Rigsarkivet, der allerede havde noget af loftet i brug. Ombygningen indebar, at meget af det gamle tømmer blev fjernet og erstattet af beton og jern. Det var ikke just bygningens antikvariske værdi, men nyttehensyn, der talte på den tid.

Byggeriet i Provianthuset efter 1908-loven fik som meget andet i denne sag et besværligt forløb, hvor Rigsarkivet måtte flytte arkiverne i Provianthuset til de nye magasiner i Biblioteksbygningen, mens magasinerne i Provianthuset blev ombygget. Alt var forsinket, og først i maj 1912 var Rigsarkivet færdig med genindflytning i Provianthuset, hvor de fleste af arkiverne fra ministerierne blev anbragt. Samtidig fyldte Hærens Arkiv Christian IV's hvælving fra loft til gulv med militære sager, men man havde også magasinplads på en indskudt etage på loftet syd for den Rosenbergske trappe. Som noget nyt blev der indlagt varme i hvælvingen, og i 1913 kom der nødtørftigt elektrisk lys.⁹

Pladsen blev yderligere trang, da krigssikringen på Slotsholmen gik i gang i efteråret 1939. Af militære sager blev det vigtigste fra loftet flyttet til hvælvingen i stuen, hvor man også indrettede aflåste rum til fortrolige sager. I det hele taget har forholdene været vanskelige i huset under besættelsen, og for Hærens Arkiv navnlig efter august 1943, da tyskerne beslaglagde Generalstabens lokaler, som hidtil havde fungeret som genvej til den indskudte loftetage. Som

Provianthuset efter branden 9. februar 1992.

Billedet afslører klart, hvor flammerne fik mest fat: omkring trappehuset i midten og den sydlige ende mod havnen. På brandaftenen blev en lang række arkivalier evakueret, navnlig fra den nærliggende Gehejmearkivbygning. (Foto: Pirita Taskinen, Rigsarkivets Fotosamling).

matroserne i sin tid var man nu henvist til vindeltrappen i Duetårnet, der aldrig var blevet istandsat. Det skete først i 1990-91.

Ombygning og restaurering 1990-93

Også efter ombygningen i 1911-12 var Provianthuset et hus med mange funktioner. Således har den Arnamagnæanske Samling haft adresse her, og Matrikelarkivet var i huset frem til 1954. Udover Rigsarkivet og Hærens Arkiv var der efter 1864 Generalstabens Topografiske Afdeling, som i 1928 blev sammenlagt med Den Danske Gradmåling og omdannet til institutionen Geodætisk Institut. I 1989 blev denne institution en del af Kort & Matrikelstyrelsen, hvorefter kortproduktion og kortsalg flyttedes ud af Provianthuset.

Da Folketinget herefter ønskede at indrette kontorer i bygningen, gik Slots- og Ejendomsstyrelsens Bygningstjeneste ved projektleder arkitekt Preben Højmark og arkitekt Steen Kornerup-Bang som sagsarkitekt i 1990 i gang med projektering af en omfattende ombygning og restaurering. Restaureringen skulle synliggøre husets historie. Der blev derfor overalt lagt vægt på at gøre det muligt at se, hvad der var oprindeligt, og hvad der senere var tilføjet.¹⁰

Bygge- og benyttelsesplanerne indebar, at Rigsarkivet måtte forlade magasinerne i Provianthuset, men der blev samtidig givet tilsagn om, at der kunne indrettes ny læsesal til Rigsarkivet i Provianthusets stueetage.¹¹ Det omfattende byggearbejde er dokumenteret andre steder¹² og omtales i denne sammenhæng kun i den udstrækning, det berørte Rigsarkivet og indretningen af den nye læsesal. Der er imidlertid én begivenhed, som berørte alle, der havde med Provianthuset at gøre.

Branden i Provianthuset februar 1992

Ved slutningen af 1991 forelå en programskitse, som også indeholdt indretning af ny læsesal til Rigsarkivet. Planerne skulle for alvor til at tage form, da brandkatastrofen indtraf søndag den 9. februar 1992, angiveligt forårsaget af en henkastet affaldssæk med selvantændeligt materiale. Store dele af taget stod i flammer på begge sider af Rosenbergs trappe, men især spredte ilden sig til sydenden. Branden betød et meget dramatisk døgn for Rigsarkivet. Improviseret måtte man evakuere en lang række arkiver fra Gehejmearkivbygningen, hvor faren for brand- og vandskader var størst. Rigsarkivar Johan Peter Noack, der selv var til stede fra branden blev kendt til den værste risiko var drevet over, har nøje beskrevet, hvordan der blev handlet: "Kun afbrudt af en kort spisepause knoklede ca.15 mand med omflytningen fra ca. kl. 18 til 02.30. Det drejede sig bl.a. om danske embeders arkiver fra de vestindiske øer til 1917, en del af de middelalderlige pergamenter, grundlovene og nogle besættelsestidsarkiver. Evakueringen indledtes fra de øverste etager i Gehejmearkivbygningen, hvor faren for ildens indtrængen var størst".¹³ Arkivalierne blev langet direkte ud af et vindue i Kongehushvælvingen og om natten bragt i sikkerhed i Glostrupmagasinet. Ved rigsarkivarens beskrivelse af brandnatten kommer man uvægerligt til at tænke på de urolige timer, som A. D. Jørgensen oplevede i en lignende situation, da Christiansborg Slot brændte i 1884 (se s. 22).

Heldigvis nåede ilden at blive standset, og arkiverne blev hverken brand- eller vandskadede, men der gik flere dage med at slukke branden. Store dele af det nye tømmer i tagkonstruktionen, der allerede var færdig, gik til. Erstatningstømmer blev skaffet fra danske skove, bl.a. ved Silkeborg, men dyrt blev det. Branden betød ikke bare en merudgift på 74 mio. kr. for hele huset, men også en forsinkelse på hele ombygningen og restaureringen, herunder læsesal til Rigsarkivet.¹⁴

**Fra indvielsen
af læsesalen i Provianthuset
1. februar 1994.**

Efter den højtidelige indvielse
med taler og korsang viste
rigsarkivar Johan Peter Noack
dronningen og kulturministeren
rundt i den store lyse læsesal.
Her bliver arkivalierne
bogstavelig talt belyst.
(Foto: Pirita Taskinen.
Rigsarkivets Fotosamling).



Læsesalen i Provianthuset

Rigsarkivets læsesal blev indrettet i Provianthusets stueetage nord for Rosenbergs trappe, altså det område, som Hærens Arkiv, siden 1971 Forsvarets Arkiver og dermed Rigsarkivet, havde rådet over. Der blev fælles indgang til Rigsarkivets læsesal og Folketinget via Rosenbergs trappe. I sommeren 1992 forelå bevilling til denne del af ombygningen, og et tæt og godt samarbejde mellem Slots- og Ejendomsstyrelsens arkitekter og Rigsarkivet om læsesalens indretning gik i gang.¹⁵ Fra arkitekternes side blev der lagt vægt på et lyst og harmonisk hele, der ville gøre det muligt at opleve husets særpræg og dimensioner, også efter at læsesalen kom i brug. Hvælvingerne havde før stået med røde jordbuer; efter restaureringen blev det hele hvidt, og det lyse og lette blev også understreget af glasskillevægge. Lamper og arbejdspladser blev tegnet til formålet. Navnlige er de store, enkle lysekroner, som også er anvendt i husets sydende (Folketingets vandrehal), blevet beundret. Ved de 110 arbejdspladser er der lamper, hvis lysstyrke kan reguleres efter behov. Stolene er behagelige, og de kan indstilles i højden, hvilket er særdeles praktisk, hvis man fx sidder med en tyk protokol på bordet.

Blandt generne på den gamle læsesal var for lidt og for dårlig plads til arbejde med mikrofilm og microfiches. Desuden var der efterhånden mange, som ønskede lettere adgang til at tilslutte medbragte pc'er. I Provianthuset blev der derfor indrettet en særlig mikrofilmlæsesal med 50 pladser samt en særlig afdeling på hovedlæsesalen for pc-brugere. Ved alle pladser blev der dog tilslutningsmulighed, og med nutidens støjfri bærbare pc'er er det ikke mere teknologien, der afgør, hvilke pladser de besøgende vælger. Nyt ved læsesalen i Provianthuset var også, at information og vejledning blev adskilt fra læsesalene ved at blive placeret i den høje stue, som findes midt i bygningen.¹⁶

Den nye læsesal blev åbnet for publikum den 10. januar 1994, mens den officielle indvielse først fandt sted 1. februar i overværelse af dronning Margrethe og kulturminister Jytte Hilden.

Rigsarkivets læsesal i Provianthuset.

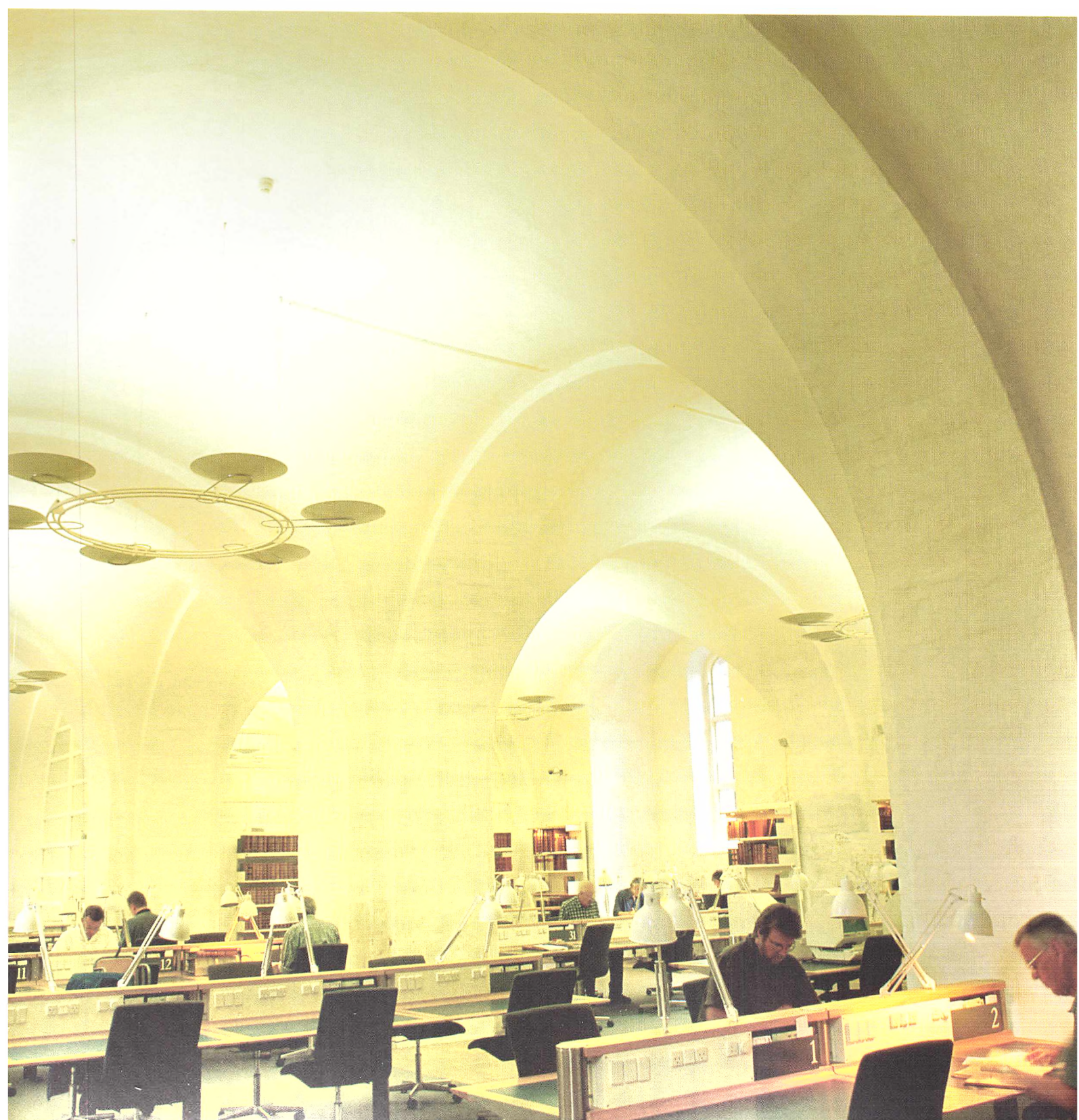
De to rækker 400 år gamle hvælvinger kom først rigtigt til syne ved indretningen i 1993. Tidligere havde der været arkivreoler højt op i hvælvingerne – hvor de elegante lysekroner nu svæver. Ved indretningen var det et ufravigeligt princip, at der ikke skulle overmøbleres. Der blev ikke plads til alt fra den gamle læsesal, men til gengæld blev der opstillet håndskriftmateriale, der ikke var på den gamle læsesal. Læsesalen blev vellykket indrettet af arkitekterne Preben Højmark og Steen Kornerup-Bang i tæt samarbejde med Rigsarkivet. (Foto: Tage Ludvigsen, Rigsarkivet).

Sammenhængen mellem fortid og nutid var bygningen i sig selv udtryk for, men temaet blev også anslået ved festtaler, korsang og ikke mindst ved fremlæggelsen af Kongeloven fra 1665.¹⁷ Det er en gammel tradition i Rigsarkivet, at den er fremtaget ved regentens besøg.

Læsesalen blev fra starten vel modtaget af de fleste brugere. De høje hvælvinger og det gode lys på hovedlæsesalen har virket behageligt, mens akustikken trods visse justeringer med tæpper og inventar er forblevet hård. Trods alt er det et 400 år gammelt hus, skabt til et helt andet formål! En række tilpasninger af driftmæssig art blev foretaget i månederne efter åbningen i 1994, men der er ellers ikke sket egentlige bygningsmæssige ændringer siden 1994. Indvendig har det dog været nødvendigt med reparation af puds og kalk, idet murene i det gamle hus stadig "arbejder", måske også som følge af vandet fra brandslukningen i 1992.

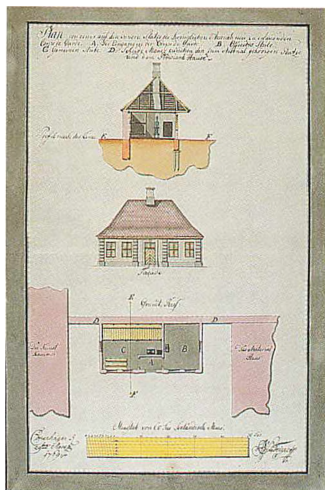
Den voksende bestand af mikrofiches har bevirket, at der i slutningen af 1990'erne også blev opstillet læseapparater til mikrofiches på nogle af arbejdsbordene i hovedlæsesalen, men som helhed har det driftssystem, der blev udtænkt ved indretningen, holdt sig. Det indebar selvbetjening, hvor det var arbejdsbesparende og forsvarligt. Således fik publikum straks fra åbningen af læsesalen adgang til at hente "egne" reserverede sager i rummet bag glasvæggen bagest i læsesalen, og mikrofilm og mikrofiches er i tusindvis stillet frem til fri benyttelse på film læsesalen.







07 Omkring havn og have



Tegning til vagtbygning 1769.
Landetaten. Rigsarkivet.

Den lille pavillon lige bag Rigsarkivets hovedbygning er siden 1999 blevet benyttet af Rigsarkivet. Oprindeligt var her gode vagtstuer for menige og officerer med tjeneste ved Arsenalet, altså Tøjhuset. Bygningen husede i årene 1912-22 det dengang nye Teatermuseum, men den har ellers i nyere tid mest været anvendt til beboelse. (Foto: Tage Ludvigsen, Rigsarkivet).

Sommerstemning i Bibliotekshaven.
Maleri af F. W. Svendsen, (udsnit)
formentlig slutningen af 1920'erne.
Privateje.

I 1920 var den nye Bibliotekshave færdiganlagt og beplantet. Den tidligere ufremkommelige plads mellem Rigsarkivet og Det Kongelige Biblioteks nye bygning stod snart i fuldt flor. Måske har kunstneren her ladet roserne blomstre ekstra meget for at fremhæve stemningen, men der var virkelig blevet en oase med solrige bænke bag muren med de tre portåbninger. (Foto: Tage Ludvigsen, Rigsarkivet).

Bibliotekshaven bag Rigsarkivet var indtil 1860'erne havn. Tøjhus haven, som den ofte blev kaldt, var dengang forsømt og sumpet, men oprindeligt var det et fornemt renæssanceanlæg med fine proportioner, som det meste byggeri fra Christian IV's tid. Anlægget af havnen mellem Tøjhuset og Provianthuset, og til kystsiden den lave Galejbygning, har været en tung opgave. Først skulle der graves ud i 4 meters dybde på et 80 x 80 meter stort areal, og derefter skulle der hele vejen rundt graves en grøft til de kampesten, der skulle bære kajmuren ind imod bygningerne. Ovenpå blev der igen bygget en mur med porte, så man kunne komme til skibene, når der skulle lastes og losses. Til strandsiden var der kanal i samme dybde som havnen. Man regner først med, at hele havneanlægget var færdigt i 1614.¹

Pavillonerne

Med tiden blev der godt tilbygget ved havnekanten. Først og fremmest var der Biblioteksbygningen og siden Gehejmearkivbygningen, men gennem 1600-tallet og 1700-tallet blev der bygget forskellige andre bygninger, enten i tilknytning til Provianthusets drift, eller som en del af Tøjhuskomplekset: værksteder, embedsboliger og vagtthuse.² Af vagthusene står stadig det, som i 1769³ blev bygget i den nordre Tøjhusgård, dvs. lige til venstre, når man har passeret buegangene under Rigsarkivet på vej ind i Bibliotekshaven. Der var planer om at rive det ned i forbindelse med Biblioteksbygningens ombygning til Rigsarkivet. Rigsarkivar Secher argumenterede med, at det tog lyset fra Rigsarkivet og navnlig fra portnerboligen i stueetagen,⁴ men heldigvis fik huset lov at stå. Efter istandsættelse i 1999 fik Rigsarkivet kontorer og mødelokale, hvor soldater og officerer engang holdt til.

Langs med Provianthuset lå oprindeligt provianthusforvalterens bolig, kontor og stald, sidstnævnte mod syd, nærmest stranden. Parallelt med Biblioteksbygningen var der allerede før 1700 opført to lave bygninger ved havnefronten. Den vestlige, nærmest Tøjhuset, var kontorbygning for artillerichefen, mens den længere bygning mod øst oprindeligt var salpetermagasin;



**Kanonlager under militært opsyn
bag Biblioteksbygningen,
senere Rigsarkivet.**

Bygningen forrest th. var artilleri-
chefens domicil, nu "vestre pavillon"
med kontorer for Rigsarkivets
Bevarings- og kassationsafdeling.
Hele området bag Rigsarkivet
forblev militært længe efter
at havnen var fyldt op og våbnene
tav på Slotsholmen.
(Rigsarkivets Fotosamling).

**Kontor i den lille pavillon
bag Rigsarkivet.**

I de tidligere vagtstuer er der
indrettet kontorer og mødelokaler.
Også loftet er nu udnyttet. Her til
et hyggeligt kontor. Det bebos af
arkivar, seniorrådgiver Karen Hjorth,
Bevarings- og Kassationsafdelingen.
(Foto: Tage Ludvigsen, Rigsarkivet).

senere kom den til at rumme Artilleriets bibliotek og arkiv samt modelsamling. Ved denne bygnings vestlige ende var der port i muren indtil havnebassinet. I 1820'erne blev begge bygninger ombygget og forhøjet.⁶ Begge bygninger er bevaret, men de blev stærkt ombygget i forbindelse med anlæggelsen af Bibliotekshaven. Den østlige af bygningerne blev således afkortet mod vest i 1915.

Pavillonerne, som de to bygninger nu i reglen betegnes, er i en del år blevet anvendt af Rigsarkivet. I 1973 flyttede Rigsarkivets afdeling for privatarkiver ind i den østre pavillon, hvorimod den vestre pavillon først blev en del af Rigsarkivet omkring 1990, da ombygning i Provianthuset og Gehejmearkivbygningen medførte, at den daværende 2. afdeling måtte forlade de hidtidige kontorer. Umiddelbart forinden havde bl.a. Indenrigsministeriets lokaler i pavillonen.

Havnen som geværfabrik

I 1867-68 lod Københavns Havnevæsen det gamle havnebassin fylde op. Det skete som kompensation for kommunens overtagelse af det ligeledes militære areal langs stranden, hvor Christiansgade (nuværende Christians Brygge) skulle anlægges.⁷ Havnen havde som nævnt for længst mistet sin maritime betydning. Alt var i forfald, når man ser bort fra nogle haver, der med tiden blev anlagt ved embedsboligerne. I 1867 begyndte Tøjhusets Geværfabrik produktion på havneområdet. Det medførte afprøvning af skydevåben klos op af Gehejmearkivet og Det Kongelige Bibliotek, hvad der hverken var behageligt for institutionernes brugere eller betryggende for samlingerne.⁸ I begyndelsen var det bygningerne langs Provianthuset, der blev taget i brug af geværfabrikken, men hurtigt skød en skov af værkstedsbygninger og skure op på det sumpede areal. En af bygningerne blev senere brugt til kanonreparationsværksted. Det var den bygning, som rigsarkivar V. A. Secher i 1905 havde forestillet sig skulle ombygges til Rigsarkivet (se s. 24).



Heldigvis, må man vist sige, fik geværfabrikken ikke lang tid på Slotsholmen. Allerede fra 1885 blev det foreslået at flytte våbenfabrikken længere væk. Tøjhusets nye geværfabrik rykkede til Kalvebod Strand i en ny bygning i 1889-90 samtidig med, at produktionen af en ny type geværer begyndte.⁹ Der blev igen fred omkring de gamle bygninger på Slotsholmen, men sump og rod var det ikke slut med. Det blev ikke bedre af, at de gamle haver forsvandt, da hele området i årevis var forplads for to store byggerier: Hans. J. Holms nye bygning til Det kongelige Bibliotek fra 1897-1906 og herefter ombygningen af Biblioteksbygningen til ny hovedbygning for Rigsarkivet 1909-10.

Haven

Da Det Kongelige Biblioteks nye bygning blev indviet i 1906, havde militæret afgivet hele området, men foreløbig måtte bibliotekets brugere finde sig i at passere "tundraen", som man kaldte det tidligere militære fabriksområde. Da også Rigsarkivets ombygning var afsluttet og gennemgangen fra Rigsdagsgården skabt, var der ikke mere undskyldning for rodet, og man kunne begynde at realisere planerne for et smukt haveanlæg. Bibliotekets arkitekt Hans J. Holm nåede før sin død i 1916 at skitsere, hvorledes anlægget kunne komme til at se ud. Haven blev anlagt af landskabsgartner I.P. Andersen, hvis tegning i 1915 blev godkendt af Johs. Magdahl-Nielsen og Thorvald Jørgensen, som da havde overtaget tilsynet med haveanlægget.¹⁰

I midten blev udgravet et rektangulært bassin. Det kan opfattes som en henvisning til dengang, der var havn. I hvert fald peger anlægget i det hele i retning af renæssancens og barokkens haver, som netop blev genoptaget ved denne tid.¹¹ Haven er i øvrigt enkelt komponeret omkring to akser, der krydser hinanden. I kvadranterne kom der græs og blomster, bl.a. lod Thorvald Jørgensen opsætte rester fra det nedbrudte Christiansborg som blomsterkummer.¹² Indgangen til haven blev placeret, så man først måtte passere de nye buede gange under

Vinterstemning med Griffenfeld.

Statuen af Griffenfeld, den første "rigsarkivar", blev rejst bag Rigsarkivets hovedbygning i 1922. Baggrunden var Kancellibygnings 200-årsjubilæum og i forskellige kredse en politisk præget interesse for Griffenfelds rolle som embedsmand. Her har den drilske sne imidlertid fortegnet det hele! Til venstre ses – nok så tydeligt – den vestre pavillon, som benyttes af Rigsarkivet, bagved Tøjhuset. (Foto: Tage Ludvigsen, Rigsarkivet).

Rigsarkivet. Dernæst danner den gamle havnemur med tre porte mellem de ovenfor nævnte pavilloner den egentlige indgang til haven – endnu ses rester af de gamle fortøjningsringe til skibene. Det var i forbindelse med denne del af anlægget, at den østre pavillon blev afkortet af hensyn til symmetrien. Af de tre åbninger er kun den vestlige nærmest Tøjhuset original, og her ser man stadig jernhængslerne fra den gamle port. Kongemonogrammer og årstal over åbningerne blev ved havens anlæggelse indhugget som en art tidstavle for stedets historie: Fra vest er det C4 og 1603 (havnens anlæg), i midten C9 og 1867 (opfyldningen) og mod øst C10 og 1915 (haveanlægget). Helt færdig var anlægget dog først i 1920. I 1918 var billedhuggeren Louis Hasselriis' statue af Søren Kierkegaard blevet opstillet til Tøjhussiden, og i forbindelse med Kancellibygnings 200-års jubilæum blev Carl-Martin Hansens statue af Griffenfeld i 1922 placeret bag Rigsarkivets hovedbygning, lige ved indgangen til haven.¹³

Rigsarkivets personale og brugere har gennem årene nydt haven i fulde drag. Det må have været lidt af en åbenbaring for alle, da blomster og græs endelig afløste "tundraen". Senere har turister i tusindtal kigget indenfor, og utallige er fotografierne, der er taget foran Griffenfeld eller Kierkegaard.

I slutningen af 1990'erne skete der forskellige forandringer med haven. Blomsterne langs bassinet blev erstattet af en grusbelægning, og midt i bassinet – hvor der førhen var et lille andehus – blev billedhuggeren Mogens Møllers (f. 1934) vandskulptur "Bogens Monument" opstillet. Skulpturen forandrer sig, når man bevæger sig rundt om den. Ved vandet, der falder ned over den i forskellige sekvenser og med vekslende intensitet, signalerer den både ro og bevægelse. Vandskulpturen ses godt fra vinduerne midt i Provianthuset, hvor bl.a. Rigsarkivets medarbejdere og besøgende færdes.

Udsigt over Bibliotekshaven, set fra Rigsarkivets hovedbygning.

Den enkle og stramme form i hele haveanlægget træder tydeligt frem. I forgrunden ses den delvis gamle havnemur flankeret af de to oprindelig militære bygninger, som Rigsarkivet i en årrække har benyttet. Af Provianthuset stikker trappetårnet op. Det har siden 1994 bl.a. været indgang til Rigsarkivets læsesal, hvorfra der er godt udsyn til den rolige have med færre blomster end før, men både klassisk og moderne kunst. (Foto: Tage Ludvigsen, Rigsarkivet).





08 Nyt hus i Ørestad

Model af Benisch, Benisch & Partners projektforslag til arkiv i Ørestad, januar 2000.

Arkivet har 5 arkivtårne svarende til 300.000 hyldemeter. I forgrunden ses metroen med stationen "Rigsarkivet". Herfra fører en stor rampe op til hovedindgangen og publikumsindgangen i 1. etage, hvor der bl.a. er adgang til læsesal med plads til 300 besøgende. Nedenunder er drift- og værksteds-etagerne. Over publikums- og læsesalsniveauet ses den forskudte kontorfløj i 3 etager delvist på søjler ud mod metroen. Mellem magasinerne ses trappe og elevatorkernen, som forbinder de 5 magasiner.
(Foto i Rigsarkivet).

Trods Slotsholmens mange kvaliteter stod det for Rigsarkivets vedkommende igennem 1990'erne klart, at situationen med læsesal på Slotsholmen og store dele af arkivalierne i fjernmagasin i længden ville være uholdbar. Udvidelsesmuligheder på Slotsholmen var, som udviklingen forløb, udelukket. I overvejelserne om et nybyggeri indgik tidligt, at et bo- og arbejdsfællesskab med Landsarkivet i København kunne give rationaliseringsgevinst for begge institutioner under Statens Arkiver. Siden 1992 blev der derfor arbejdet med planlægning af muligt nybyggeri for Rigsarkivet og Landsarkivet, og i december 1995 var arbejdet så langt, at et programoplæg kunne udgives.

Sideløbende blev der ført forhandlinger om byggegrund i Ørestads universitetsområde.¹ En særbevilling blev givet, og i juli 1996 udskrev Kulturministeriet projektkonkurrence efter prækvalifikation, dvs. at 10 danske og udenlandske arkitektfirmaer blev indbudt til at deltage. I konkurrenceprogrammet blev der opstillet en række arkitektoniske, bymæssige og funktionelle krav, hvortil hørte hensynet til forsvarlig opbevaring af "Danmarks arkivalske kulturarv".²

Juryen, der havde kulturministeren som formand, og i øvrigt talte såvel arkiv- som bygnings-sagkyndige, nåede ikke til enighed, idet spørgsmål om klimatisering og bymæssig indpasning blev vægtet forskelligt. Konkurrencen blev imidlertid vundet af det tyske arkitektfirma Benisch, Benisch & Partner, Stuttgart, hvis fornyende og dristige forslag vakte opsigt, da det kort før jul 1996 sammen med øvrige præmierede projekter blev præsenteret og udstillet i Folketingets hal i Provianthuset.

Det blev i tiden herefter undersøgt, om der fandtes andre og billigere bevaringsmuligheder end det store nybyggeri. Konklusionen blev, at denne nationale bevaringsopgave krævede nyt byggeri efter international standard; flere billige nødløsninger ville være uforvarlige i længden. På finansloven 1998 blev der afsat midler til køb af grund i Ørestad og til første del af projekte-

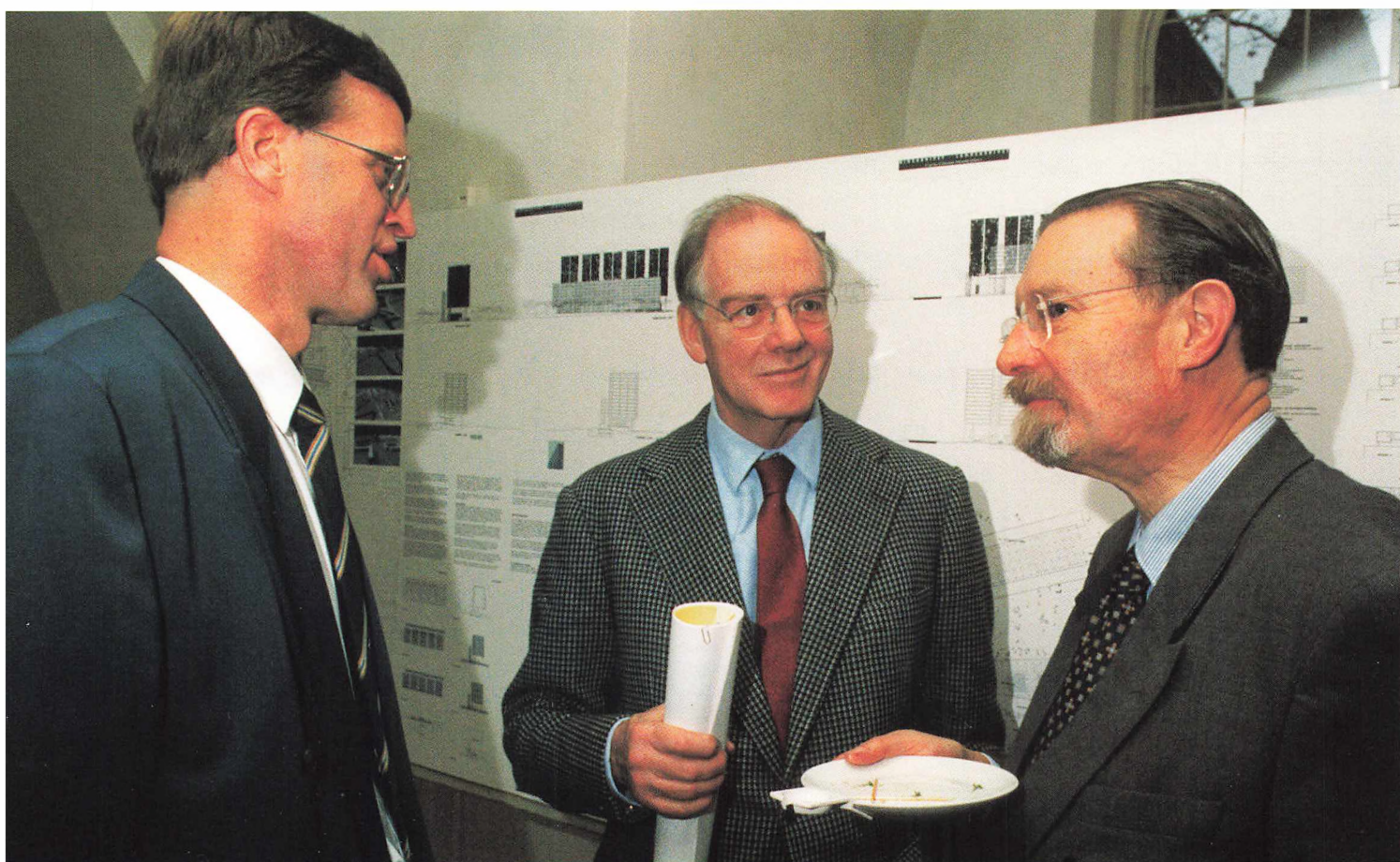
ringen. I 1998 blev der forhandlet med Ørestadsselskabet om grundkøb og med Københavns Kommunes planmyndigheder om det valgte projekts indpasning i det overordnede bymæssige og landskabelige koncept for hele Ørestad Nord. Et byggeprogram med hensyntagen til en række ønsker, herunder brugerønskerne fra arkivside, blev færdiggjort af Benisch, Benisch & Partners i 1998. I 1999 blev grunden købt af Kulturministeriet, og den økonomiske ramme samt det endelige projektforslag blev forhandlet på plads af Rigsarkivet i samarbejde med sagkyndige rådgivere og Kulturministeriet, bistået af Forskningsministeriets Byggedirektorat. Efter de justerede beregninger er beløbsrammen for det nye arkiv godt 1 milliard kr. Der regnes med tilstrækkelig magasinkapacitet frem til 2014, og på stedet vil det være fysisk muligt at udvide. I den endelige projekteringsfase blev besparelser nødvendige, men der er ikke skåret ned på plads og faciliteter for arkivets brugere. Der bliver rummelige og funktionelle faciliteter med umiddelbar adgang til metrostationen "Rigsarkivet".

Byggeriet påbegyndes i foråret 2002, og indflytningen vil begynde i 2005.³ I mellemtiden arbejdes der på kraft med flytteforberedelserne, som bl.a. indebærer, at en lang række arkivalier ompakkes til æsker med strejkode. Det vil lette flytningen og den fremtidige ekspedition til læsesalene med alle tidens teknologiske faciliteter. For at sikre en rational og velfungerende institution i det nye hus, blev det i efteråret 2000 besluttet at sammenlægge Landsarkivet for Sjælland m.m. og Rigsarkivet til én institution i forbindelse med ibrugtagningen af arkivet i Ørestad. Det indgår derfor også i forberedelserne at samarbejde to traditionsrige virksomhedskulturer til et harmonisk hele.

Epoken med Slotsholmens huse som ramme om den arkivalske kulturarv er snart slut. Husene er brugt godt, men de har deres charme i behold, forhåbentlig til glæde for fremtidige brugere og offentligheden. Rigsarkivet har haft gode tider i disse huse, men der har også været vanskelige tider for både arkivalier og mennesker. Katastrofer blev heldigvis afværget, men det har flere gange været på nippet. Set fra Rigsarkivet på Slotsholmen er det en glæde at forberede en ny epoke i et nyt hus i Ørestad.

**Præsentation i december 1996
af det vindende projekt
til nyt arkiv i Ørestad.**

Rigsarkivar Johan Peter Noack (tv.)
i samtale med direktør Erik Stig
Jørgensen i Folketingets hal i
Provanthuset. Imellem dem ses
Folketingets formand, professor
Erling Olsen. Erik Stig Jørgensen var
fra 1995 til sin død i januar 2000
leder af Rigsarkivets og Landsarkivets
for Sjællands Projekt- og
Byggesekretariat. Herefter blev
arbejdet ledet af specialkonsulent
Asbjørn Hellum; fra 2001 af
arkivchef August Eriksen.
(Foto: Tage Ludvigsen, Rigsarkivet).



Gehejmearkivarer og rigsarkivarer

Gehejmearkivet 1664-1889:

Arkivarer 1664-1731:

Peter Schumacher (Griffenfeld) (1664-1676)
Frederik Wolf (1676-1677)
Kasper Schøller (1677-1687)
Matthias Moth (1687-1699)
Frederik Rostgaard (1700-25)

Arkivsekretærer 1684-1731:

Thomas Bartholin (1684-1690)
Søren Rasmussen (1690-1697)
Arne Magnussen (1697-1730)
Christian Ludvig Harboe (1720-30)
Hans Gram (1730-1731)

Gehejmearkivarer 1731-1889:

Hans Gram (1731-1748)
Jacob Langebek (1748-75)
Gerhard Schioning (1775-1780)
Christian Eberhard Voss (1780-1791)
Grim Jonsen Thorkelin (1791-1829)
Finn Magnussen (1829-1847)
Casper Frederik Wegener (1848-1882)
Adolf Ditlev Jørgensen (1882-1889)

Rigsarkivet 1889-:

Rigsarkivarer 1889-:

Adolf Ditlev Jørgensen (1889-1897)
Carl Frederik Bricka (1897-1903)
Vilhelm Adolf Secher (1903-1915)
Kristian Erslev (1916-1924)
Laurs Rasmus Laursen (1924-1934)
Axel Steffensen Linvald (1934-1956)
Svend Aakjær (1956-1963)
Johan Hvidtfeldt (1963-1978)
Vagn Dybdahl (1979-1992)
Johan Peter Noack (1992-)

Noter

01 Indledning

- ¹ Lorenzen (1921); Raabyemagle og Feldbæk (1996).
² Jørgensen, A. D. (1884); Dybdahl og Gelting (1982), Thomsen (1980) og (1981).

02 Arkivernes vej til Slotsholmen

- ¹ Jørgensen og Westrup (1982), s. 13 ff.
² Dybdahl og Gelting (1982), s. 29.
³ Dansk Forvaltningshistorie I (2000), s. 35.
⁴ Jørgensen og Westrup (1982), s. 16.
⁵ Dansk Forvaltningshistorie I (2000), s. 35.
⁶ Jørgensen, A. D. (1884), s. 26.

- ⁷ Olden-Jørgensen (1999), s. 72-73.
⁸ Jørgensen, A. D. (1884), s. 47-58.
⁹ Folioregistratur 8 i Rigsarkivet; Jørgensen, A. D. (1884), s. 48-49.

03 Gehejmearkivbygningen

- ¹ Jørgensen, A. D. (1884) s. 17; Raabyemagle og Feldbæk (1996), s. 12.
² Raabyemagle og Feldbæk (1996), s. 14.
³ Raabyemagle og Feldbæk (1996), s. 19-20.
⁴ Dette og alle detaljer i byggeriet er inden for de seneste år kortlagt, tolket og beskrevet af kunsthistorikeren Hanne Raabyemagle, hvis grundige arkivundersøgelser gav det historiske fundament for Slots- og Ejendomsstyrelsens omfattende restaurerings- og ombygningsarbejder i Provianthuset, Gehejmearkivbygningen samt Den røde Bygning (nu Finansministeriet) siden slutningen af 1980'erne. Denne fremstilling bygger overvejende på Hanne Raabyemagles arbejder. Om Gehejmearkivbygningen se Raabyemagle og Feldbæk (1996), s. 147-152 samt Raabyemagle (1988).
⁵ Jensen, Bjerre (1987), s. 304.
⁶ Samtlige tegninger er gengivet hos Raabyemagle og Feldbæk (1996), s. 32-36 og s. 90.
⁷ Dybdahl og Gelting (1982), s. 34.
⁸ Gehejmearkivar C. F. Wegeners redegørelse af december 1855 til Kultusministeriet vedr. bl.a. arkivlokalerne. Kopibog i Arkivvæsenets arkiv.
⁹ Jørgensen, A. D. (1884), s. 91-92.
¹⁰ Raabyemagle og Feldbæk (1996), s. 147-152.
¹¹ Gehejmearkivar C. F. Wegeners redegørelse af december 1855 til Kultusministeriet vedr. bl.a. arkivlokalerne. Kopibog i Arkivvæsenets arkiv.
¹² Jørgensen, A. D. (1884), s. 91.
¹³ Trap (1959), bd. II,1, s. 322.
¹⁴ Gehejmearkivar C. F. Wegeners redegørelse af december 1855 til Kultusministeriet vedr. bl.a. arkivlokalerne. Kopibog i Arkivvæsenets arkiv.
¹⁵ Jørgensen, A. D. (1884), s. 130ff.
¹⁶ Jørgensen, A. D. (1884), s. 305-307 (tillæg nr. 69).
¹⁷ Jørgensen, Harald (1977), s. 107; Secher (1906), s. 84; Raabyemagle (1988), s. 39.
¹⁸ Indtægterne fra marmorfliserne synes at have finansieret nyt inventar til læsesalen. Indenrigsmin. Offentlige Arbejder, Bygnings- og Havesager, gr. 2, jr. nr. 643/1884 (i pk. 1850-84).
¹⁹ Jørgensen, Harald (1939), s. 140-142, brev nr. 103.
²⁰ Indenrigsmin. Offentlige Arbejder, Bygnings- og Havesager, gr. 2, jr.nr. 644/1884 (i pk. 1850-85).
²¹ Raabyemagle (1988), s. 40.
²² Detaljer om brandsikringen i: Indenrigsmin. Offentlige Arbejder, Bygnings- og Havesager, gruppe 2, jr.nr. 645/1884 (i pk. 1850-1884).
²³ Secher (1906), s. 11-12 og 83-84.
²⁴ Skr. af 20.9.1905, Kirke- og Undervisningsmin. 3. kt. jr.nr. 720/1904, afskrift i Arkivvæsenets arkiv, pk. 335.
²⁵ Raabyemagle (1988), s. 43.
²⁶ Jørgensen, Harald (1977), s. 23.
²⁷ Skr. af 1.4.1887 som svar på Kultusministeriets skr. af 16.3.1887, trykt som bilag til Landstingets Lovforslag nr. 65. Arkivvæsenets arkiv pk. 335.
²⁸ Jørgensen, Harald (1977), s. 127.
²⁹ Jørgensen, Harald (1977), s. 241.
³⁰ Meddelelser (1958), s. 27.
³¹ Jørgensen, Harald (1977), s. 58.
³² Erslev (1920), s. 73.
³³ Sechers mødereferat af 15.5.1907, Arkivvæsenets arkiv pk. 335.
³⁴ Raabyemagle (1988), s. 39.
³⁵ Jørgensen, Harald (1977), s. 107.
³⁶ Jørgensen, Harald (1977), s. 33.
³⁷ Meddelelser (1958), s. 25.
³⁸ Meddelelser (1978), s. 89.

04 Rigsarkivets Hovedbygning

- ¹ Schiøtt (1908), s. 9.
² Det Kongelige Bibliotek (1993), s. 8.
³ Bencard og Hein (1999), s. 8.
⁴ Det Kongelige Bibliotek (1993), s. 12.
⁵ Schiøtt (1908), s. 6.
⁶ For detaljeret beskrivelse se Schiøtt (1908); Grøn bæk (1987) og Det Kongelige Bibliotek (1993).

- ⁷ Blom (1888), s. 647.
- ⁸ Schiøtt (1908), s. 16; Clausen (ca. 1927), s. 417.
- ⁹ Det Kongelige Bibliotek (1993), s. 12-14.
- ¹⁰ Grøn bæk (1987), s. 24-26.
- ¹¹ Det Kongelige Bibliotek (1993), s. 16.
- ¹² Bøgh (1992), s. 19-20.
- ¹³ Secher (1906), s. 73 ff.
- ¹⁴ Kirke- og Undervisningsmin. 3. kt., jr. nr. 720/1904, Sechers skrivelse af 9.1. 1906.
- ¹⁵ Kultusministeriets skr. af 30.11. 1905, Arkivvæsenets arkiv pk. 335.
- ¹⁶ Skrivelse af 30.12.1905, Kirke- og Undervisningsmin. 3. kt. jr. nr. 720/1904.
- ¹⁷ Secher (1906), s. 76-78.
- ¹⁸ Weilbach (1994), s. 88-89.
- ¹⁹ Tegninger og beskrivelser i Arkivvæsenets arkiv pk. 335.
- ²⁰ 26. november 1906.
- ²¹ Betænkningen findes som bilag til forslag til lov om nyt Rigsarkiv mv. Rigsdagstidende 1907-08, sp. 3527 ff. Sammesteds er de nævnte breve fra hhv. Rigsarkivets personale og Secher trykt. Det originale udvalgsarkiv findes som Indenrigsministeriets, Bygnings- og Havesager, gruppe 1, journalnr. 238/1908. Arkivet rummer dog ikke alle de Secherske skrivelser, som er trykt i Rigsdagstidende, men koncepter hertil findes i Rigsarkivets arkiv, pk. 335.
- ²² Rigsdagstidende 1907-08, sp. 3630-3634.
- ²³ Det Kongelige Bibliotek (1993), s. 16.
- ²⁴ Referat i Arkivvæsenets arkiv pk. 335.
- ²⁵ Avispolemikken er samlet i en mappe i Rigsarkivets Bibliotek: Ud klip, referater og lign. om Rigsarkivets bygning.
- ²⁶ Foreløbig betænkning af 7.3. 1908, Arkivvæsenets arkiv, pk. 335.
- ²⁷ Dateret 13. maj 1908
- ²⁸ Landstingets betænkning af 20.5. 1908 m. bilag i Arkivvæsenets arkiv, pk. 335.
- ²⁹ Erslev (1920), s. 61.
- ³⁰ Papirer fra udvalget i Arkivvæsenets arkiv pk. 335. Desuden i Indenrigsministeriet, Offentlige arbejder, Bygnings- og Havesager, gr. 2, jr.nr. 636/1908 (i pk. 1885-1908).
- ³¹ Skr. af 17.9. 1909, i Arkivvæsenets arkiv, pk. 335.
- ³² Erslev (1920), s. 60. Den originale skrivelse fra de 16 videnskabsmænd, der blev bedt om udtalelse, findes i: Indenrigsmin.arbejder, Bygnings- og Havesager, gr. 2, jr. 378/1909.
- ³³ Arkitekt Ludvig Andersens rapport til Rigsarkivets byggeudvalg, Arkivvæsenets arkiv pk. 335.
- ³⁴ Dedenroth-Schou (1979).
- ³⁵ Erslev (1920), s. 63. Det var dog først i 1913, at man modtog honoratores, bl.a. den danske og svenske kongefamilie.
- ³⁶ Se Indenrigsministeriet, Bygnings- og Havesager, gr. 2. Gehejmearkivet/ Rigsarkivet, skr. af 12. dec. 1908, jr. nr. 636 Y/1908 i pk. 1885-1908.
- ³⁷ Alle disse tilpasninger til tiden er nøje dokumenteret i de forskellige årgange af "Meddelelser om Rigsarkivet".
- ³⁸ Grandjean (1985)
- ³⁹ Da Harald Jørgensen som ung historiker i 1927 kom på læsesalen, mærkede han sig alle detaljer, herunder de slidte stole. Jørgensen, Harald (1977), s. 12ff.
- ⁴⁰ Meddelelser (1968), s. 46.
- ⁴¹ Meddelelser (1978), s. 89.
- ⁴² Skønt der var både fugtigt og brandfarligt, var det dog først i 1980'erne, at dette magasin kunne forlades. Rambusch (1983).
- ⁴³ Meddelelser (1961), s. 43.
- ⁴⁴ Landsarkivet i Odense fik i 1969 opført en midlertidig barak til læsesal og administration, hvorimod magasinpresset måtte klares ved at leje fjernmagasiner. Først i 1990'erne blev der skaffet en varig løsning ved køb af magasinplads og ved udbygning af de gamle bygninger. Blüdnikow (1993), 12.
- ⁴⁵ Magasinsituationen er beskrevet på grundlag af de forskellige årgange af "Meddelelser".
- ⁴⁶ Rambusch (1983).
- ⁴⁷ Erslev (1920), s. 72.
- ⁴⁸ Jørgensen, Harald (1977), s. 18-19.
- ⁴⁹ Jørgensen, Harald (1977), s. 30.
- ⁵⁰ Erslev (1920), s. 28.

05 Den Zuberske bygning

- ¹ Det Kongelige Bibliotek (1993), s. 12.
- ² Schiøtt (1908), s. 17 ff.
- ³ Underlaget blev åbenbaret, da der blev gravet ud til opsætning af compactus reoler i 1956. Meddelelser (1961), s. 43.
- ⁴ Bøgh (1992), s. 22; Rasmussen (1986).

- ⁵ Grøn bæk (1987), s. 23; Rigsdagens Jubilæumsudstilling 1949.
- ⁶ Rasmussen (1986).
- ⁷ Meddelelser (1958), s. 28-31.
- ⁸ Jørgensen, Harald (1977), s. 130.

06 Proviaanthuset

- ¹ Hvad angår selve bygningshistorien, er grundlaget kunsthistorikeren Hanne Raabyemagles arkivundersøgelser forud for restaurering og ombygning i begyndelsen af 1990'erne: Raabyemagle (1988 og 1990). Vedr. restaureringen er benyttet publikationer ved Slots- og Ejendomsstyrelsens sagkyndige: Frydendal (1993) og Christiansen (1993). Desuden har en ældre fremstilling om Hærens Arkiv anskueliggjort tilstandene i Proviaanthuset, som de var fra 1860'erne og til langt ind i 1900-tallet. Kohl (1946).
- ² Benito Scocozza: Flådehavn og provianthuset, i Frydendal (1993), s. 11-20.
- ³ Raabyemagle (1988), s. 8.
- ⁴ Smith (ca. 1927), s. 342.
- ⁵ Raabyemagle (1990), s. 3, 6-7. Det vides, at bygmester Häusser opsatte en ny kuppel i 1737, men den synes at være fjernet igen før 1800.
- ⁶ Rasmussen (1996), s. 111.
- ⁷ Jensen (1993)
- ⁸ Kohl (1946), s. 68 og 77.
- ⁹ Kohl (1946), s. 94-97.
- ¹⁰ Christiansen (1994)
- ¹¹ Blüdnikow (1992), s. 12.
- ¹² Frydendal (1993), s. 33 ff.; Christiansen (1994).
- ¹³ Blüdnikow (1992) s. 2-3.
- ¹⁴ Christiansen (1994), s. 66.
- ¹⁵ Nuværende arkivchef, dengang arkivar, August Eriksen var formand for Rigsarkivets byggeudvalg, som samarbejdede med den samlede byggeledelse.
- ¹⁶ Området blev i sin tid af Hærens Arkiv anvendt til bibliotek. Kohl (1946), situationsplan og vejviser bagi bogen.
- ¹⁷ Nordisk Arkivnyt 1994:1, s. 6-9.

07 Omkring havn og have

- ¹ Blom (1888), s. 593.
- ² Smith (ca. 1927), s. 353 ff.
- ³ Landetaten, 2. dept. Indkomne sager april 1769, no. 1
- ⁴ Indenrigsministeriet, Bygnings- og Havesager, gr. 2, jr.nr. 333/1910.
- ⁵ Smith (ca. 1927), s. 359.
- ⁶ Blom (1888), s. 630.
- ⁷ Det Kongelige Bibliotek (1993), s. 58.
- ⁸ Hansen (1995), s. 39 ff.
- ⁹ Denne fabriks bygninger blev nedrevet i 1990'erne (Hansen (1995), s. 40)
- ¹⁰ Hauxner (1999), s. 6-7.
- ¹¹ Hauxner (1999), s. 9-10.
- ¹² Det Kongelige Bibliotek (1993), s. 60.
- ¹³ Skulpturen blev givet af Ministeriaalforeningen og skulle egentlig have stået foran Kancellibygningen som en pendant til Frederik VII's rytterstatue. Historikeren Sebastian Olden-Jørgensen har peget på den politisk betingede relancering af Griffenfeld, som skulpturen udtrykker. (Olden-Jørgensen (1999), s. 299-301).

08 Nyt hus i Ørestad

- ¹ Udviklingen i byggeplanerne kan mere detaljeret følges i Statens Arkivers årsberetninger (1996-1999).
- ² Rigsarkivet-Landsarkivet. Projektkonkurrence 1996. Et nyt hus til Danmarks arkivalske kulturarv. Kulturministeriet 1996.
- ³ Noack (2000), s. 28 og 38.

Kilder og Litteratur

Utrykt/ubliceret materiale:

- Arkivvæsenets arkiv, pk. 335 og 339. Rigsarkivet.
Arkivvæsenets arkiv, Gehejmearkivets kopibog 1855. Rigsarkivet.
Indenrigsministeriet, Offentlige arbejder, Bygnings- og havesager, gr. 2.
Gehejmearkivet/Rigsarkivet, div. år.
Kirke- og Undervisningsministeriets arkiv, Rigsarkivet: 3. kt. jr.nr. 720/1904.
Landetaten, Generalitets- og Kommissariatskollegiet, 2. departement. Indkomne sager 1769, 1. halvår (april 1769, nr.1).
Rigsarkivets bygninger 1909. Mappe III.H. Kort- og tegnings-samlingen. Arkivnr. 737.
Raabyemagle, Hanne: Gehejmearkivet. En bygningshistorisk redegørelse. Boligministeriets Ejendomsdirektorat 1988.
Raabyemagle, Hanne: Proviandhusets Bygningshistorie 1603-1864. En foreløbig rapport med tegningsbilag. Maj 1990.
Udklip, referater og lign. om Rigsarkivets bygning, mappe i Rigsarkivets bibliotek.

Trykt materiale

- Bencard, Mogens og Hein, Jørgen: Rosenborg. De Danske Kongers Kronologiske Samling. Kbh. 1999.
Blom, Otto: Kjøbenhavns Tøihus. En udsigt over dets Bygningshistorie (i Historisk Tidsskrift 6. rk. 1. bd. s. 549-670). Kbh. 1888.
Blüdnikow, Bent (red.): Statens Arkiver. Årsberetning 1992.
Bogh, Knud: Det kongelige Bibliotek gennem 300 år. Kbh. 1992.
Christiansen, Jørgen Hegner: Proviandhuset, restaurering og ombygning. Slots- og Ejendomsstyrelsen (i Arkitektur DK 2-1994, s. 65-79)
Clausen, Julius: Det Kgl. Bibliotek og Rigsarkivet (i Før og Nu. Historisk, Topografisk Tidsskrift, Supplement 2, 413-436). Kbh. ca. 1927.
Dansk Forvaltningshistorie, Stat, forvaltning og samfund, bd. I: Kbh. 2000.
Dedenroth-Schou, Poul: Bibliotekssalen på Koldinghus (i Museet på Koldinghus. Årsberetning 1978. 40-51). Kolding 1979.
Det Kongelige Bibliotek – et hus på Slotsholmen. Kbh. 1993.
Dybdahl, Vagn og Gelting, Michael: Danmarks Arkiver. Historie, funktioner, fremtid. Kbh. 1982
Erslev, Kr.: Meddelelser om Rigsarkivet med Landsarkiverne for Aarene 1916-20. Kbh. 1922.
Erslev, Kr.: Meddelelser om Rigsarkivet med Landsarkiverne for Aarene 1906-1915. Kbh. 1920.
Fryndendal, Flemming: Proviandhuset. Restaurering 1990-93. Slots- og Ejendomsstyrelsen. Kbh. 1993.
Grandjean, Bredo: Våbenskjoldene i Rigsarkivet. Inventar og udsmykning fra Danske kancellis arkiv (i Arkiv 10. bd. nr. 4 1985, 229-238).
Grønbæk, Jakob H.: Bogsalene i det store Kongelige Bibliotek – og deres genbrug (i Magasin fra Det Kongelige Bibliotek og Universitetsbiblioteket 1987/2, 19-33).
Hansen, Søren Toft: Fra værksted til fabrik. Amerikanske produktionsprincipper på Tøjhusets nye Geværfabrik 1887-94 (i Erhvervshistorisk Årbog 1995, 31-56).
Hauxner, Malene: Det Kongelige Biblioteks have (i Magasin fra Det Kongelige Bibliotek, 1999, nr. 2 s. 3-12).
Jørgensen, A. D.: De Danske Rigsarkivers Historie. Kbh. 1884.
Jørgensen, Frank og Westrup, Morten: Dansk centraladministration i tiden indtil 1848. Kbh. 1982.
Jørgensen, Harald (udg.): A. D. Jørgensens Breve. Udgivet af Den Danske Historiske Forening i Hundredåret for dens Stiftelse. Kbh. 1939.
Jørgensen, Harald: Arkiver (i Trap: Danmark 5. udg. bd. II,1 , 320-327. Kbh. 1959).
Jørgensen, Harald: I rigsarkivets tjeneste. Nogle erindringsblade fra årene 1943-62. Kbh. 1977.
Kohl, Carl v.: Hærens Arkiv, dets Historie, dets Placering, Inndeling og Opgaver. Kbh. 1946.
Lorenzen, Vilh: Bygningshistorien (i Aage Sachs (red): Den danske Central-administration, Kbh. 1921, 5-112).
Meddelelser om Rigsarkivet for årene 1921-55. Kbh. 1958.
Meddelelser om Rigsarkivet og Landsarkiverne for årene 1956-60. Kbh. 1961.
Meddelelser om Rigsarkivet og Landsarkiverne for årene 1961-65. Kbh. 1968
Meddelelser om Rigsarkivet og Landsarkiverne for årene 1966-75. Kbh. 1978.
Noack, Johan Peter: Nyt arkiv i Ørestaden. Drøm, vision, virkelighed (i Arkiv. Tidsskrift for arkivforvaltning og arkivteknik, Nr. 05 2000, 28-38)

- Nordisk Arkivkundskab under redaktion af Harald Jørgensen, nr. 4: Moderne nordisk arkivbyggeri. Kbh. 1975.
Olden-Jørgensen, Sebastian: Kun navnet er tilbage – en biografi om Peter Griffenfeld. Kbh. 1999.
Rambusch, Sigurd: Glostrupmagasinet, løsningen på Rigsarkivets pladsproblemer (i Nordisk Arkivnyt 1983, nr. 1)
Rasmussen, Frank Allan: Flåden, Holmen og københavnernes (i Karl-Erik Frandsen (red.): Kongens og Folkets København – gennem 800 år. Brikker til en mosaik. Kbh. 1996, 105-127).
Rasmussen, Jørgen, Nybo: Harsdorff-bygningen 200 år (i Intern Information 1986, nr. 12).
Rigsdagens Jubilæumsudstilling 1949. Dansk Folkestyre gennem 100 år. 6-30. juni 1949. Kbh. 1949. [Udstillingskatalog].
Raabyemagle, Hanne og Feldbæk, Ole: Den røde Bygning. Frederik den Fjerdes Kancellibygnings gennem 275 år. Finansministeriet. Kbh. 1996.
Schiøtt, Fr.: Kong Frederik III's Biblioteks- og Kunstammer-Bygning. Architecten, Meddelelser fra Akademisk Architectforening. Kbh. 1908 (særltryk, 2-25)
Secher, V.A.: Meddelelser om Rigsarkivet med Provinsarkiverne for Årene 1901-1905. Kbh. 1906.
Smith, Otto: Tøjhuskomplekset (i Før og Nu. Historisk, Topografisk Tidsskrift, Supplement 2, 337-412). Kbh. ca. 1927.
Thomsen, Hans Kargaard: Nogle omrids af Gehejmearkivets historie i 19. århundrede (i Arkiv, bd. 8 nr. 2, 1980, s. 73-102)
Thomsen, Hans Kargaard: Strukturkampen i dansk arkivvæsen 1849-1882 (i Arkiv, bd. 8 nr. 4, 1981, s. 217-292).
Weilbach, Dansk Kunstnerleksikon (Sys Hartmann, red.). Bd. 1-8. Kbh. 1994.

Register

A

Andersen, I. P., landskabsgartner, 85
Andersen, Ludvig, arkitekt, 26, 44, 48, 50, 53, 59, 63
Anna Sophie, (Reventlow), dronning, 18
Arkivpakker, 31, 56, 73
Arkivvogn, 60
Arkivæsker, 90
Arnsmagnæanske Samling, Den, 78
Arsenal, 39, 41, 83
Artilleriets bibliotek, 84

B

Bageri, i Provianthuset, 17, 75
Bartholin, Thomas, 13
Benisch, Benisch & Partner, arkitekter, 89ff.
Beton, 16, 19, 26, 33, 37, 45, 52, 77
Bevarings- og Kassationsafdelingen, 14
Biblioteksbygningen, 6, 9, 13, 24, 26-27, 39, 40, 49, 67
Bibliotekshaven, 24, 36, 83-84
Blom, oberstløjtnant, 22
Blåtårn, 13, 15
Bogbinderi, 29
Bogens Monument, skulptur, 86
Boligministeriet, 56
Brandsikring, 18, 42, 52, 77
Brandstrup, Ludvig, billedhugger, 70
Bruun, Christian, overbibliotekar, 42
Bryghus, Provianthuset, 75
Bræstrup, C., dekoratør, 67
Brørup, C., smedemester, 62
Buegange, 52, 83, 86
Buret, (ekspedition til ministerier), 31-32, 36

C

Christian I, konge, 10
Christian IV, konge, 13, 18
Christian IV's hvælving, 21, 24, 31, 36, 42, 73, 77
Christiansborg Slot, 6, 21, 24, 31, 40, 78
Christoffer af Bayern, konge 10
Clemmensen, Andreas, arkitekt, 24
Clemmensen, Mogens, arkitekt, 31, 71
Compactusreoler, 56, 60

D

Danmarks Statistik, 37
Danske Gradmåling, Den, 78
Danske Kancelli, 10, 18
Den røde Bygning, 15
Duetårnet, 29, 36, 75, 78
Dybdahl, Vagn, rigsarkivar, 60

E

Egeskabe, 13, 15, 17, 22, 31-32, 63
Egeskabshvælvingen, 35, 53
Elektrisk lys, 24, 49, 55, 56, 60, 71, 77
Ellinger, H. O. G., politiker, 47
Erik af Pommern, konge, 9
Eriksen, August, arkivchef, 90
Ernst, J. C., arkitekt, hofbygmester, 17ff
Erslev, Kr., historiker, rigsarkivar, 50, 63, 70-71
Esrom Kloster, 31, 56

F

Folen, tårn, 9ff
Folketinget, 47ff, 73
Foredragssal, 27, 53, 67, 70-71
Foreningen til Gamle Bygningers Bevaring, 47
Forskningsministeriets Byggedirektorat, 90
Forsvarets Arkiver, 37
Fotoatelier, 29, 53
Frederik III, konge, 6, 13, 17, 39
Frederik IV, konge, 6, 15
Frederik VI, konge, 63
Frederiksborg Slotskirke, 31
Friis, Gerda, konservatorassistent, 27
Friis, Aage, historiker, 50
Frokoststue, 33-35, 53

G

Galejbygning, 9, 17
Gallerisal, 67, 70
GAR-TEK Transportmateriel, 60
Gehejmearkivbygningen, 7, 13, 18, 24, 26, 37, 42
Gehejmearkivet, 9, 15ff.
Gehejmearkivtrappen, 22, 24, 32, 36
Gelling, Michael H., arkivar, 32
Generalstabens, 44, 77
Generalstabens Topografiske Afdeling, 78
Geværfabrik, Tøjhusets, 84-85
Glostrupmagasinet, 7, 60-61, 78.
Gottorp Slot, 10, 21.
Gram, Hans, historiker, 21
Griffenfeld, rigskansler, greve, 2, 8, 13, 53, 87
Grundlove, 78
Guldhorn, tyveri af, 40
Gyrstinger, Johannes, arkivbetjent, 28
Gåsetårnet, 9

H

Hans, konge, 9
Hansen, Carl-Martin, billedhugger, 86
Hansen, C., gørtlermester, 48
Hansen, C. F., arkitekt, 22
Hansens, Constantin, maler, 67
Harsdorff, C. F., arkitekt, 67
Hasselriis, Louis, billedhugger, 86
Hejselamper, på læsesal, 55
Helligåndskirken, 18
Hellum, Asbjørn, specialkonsulent, 90
Hetsch, Christian, maler, 64, 74
Hilden, Jytte, kulturminister, 79
Hjelholt, Holger, overarkivar, 68
Hjorth, Karen, arkivar, 84
Hofarkiverne, 55
Holm, Hans J., arkitekt, 42, 85
Huitfeldt, Arild, historiker, 10, 13
Hvidfeldt, Johan, rigsarkivar, 36, 56, 60
Hærens Arkiv, 37, 77
Häusser, E. D., arkitekt, 18
Hoegh-Guldberg, Ove, 63
Højmark, Preben, arkitekt, 78, 80

I

Indenrigsministeriet, 21, 84
Indfødsretsloven, 20-21, 71
IT-afdeling, 27, 29, 71

J

Jardin, N.-H., arkitekt, 73
Jensen-Sønderup, J. minister, 49
Jerndøre, 26, 50
Jørgensen, A. D., rigsarkivar, 21, 22, 24, 27, 35, 44, 78
Jørgensen, Erik Stig, direktør, 90
Jørgensen, Harald, overarkivar, landsarkivar, 24, 27, 63, 68
Jørgensen, Thorvald, arkitekt, 24, 31, 42, 44, 48, 85
Jørgensen, Weigaard, E., oberst, 35

K

Kalundborg Slot, 9-11, 39
Kammerstage, 62, 64
Kampmann, Hack, arkitekt, 60
Kancellibygning, 7, 10, 17, 18, 37, 50, 56, 77, 86
Kanonværkstedbygning, 24, 42, 84
Kiel, aflevering til, 31
Kierkegaard, Søren, filosof, 86
Kirkerup, Andreas, hofdommer, 67
Klein, Vilh., arkitekt, 48
Knudsen, Cornelius, installatør, 55
Kong Valdemars jordebog, 10-11
Kongehusarkiver, 18, 22, 31, 35
Kongehushvælving, 31
Kongelige Bibliotek, Det, 24, 40 ff., 48, 63, 68, 84
Kongeloven, 16-17, 62, 80
Kongerigets Arkiv, 21
Konsejlsværelse, 42, 53
Konserveringsværksted, 27, 29, 44, 53
Kornerup-Bang, Steen, 78-80
Kort & Matrikelstyrelsen, 78
Kort- og tegningsamling, 27
Krigshavn, 7, 9, 15, 73, 83
Krogerup gods, 17
Krypten, 36
Kulturarv, 7, 89
Kulturministeriet, 60, 69, 89
Kultusministeriet, 24, 42, 44
Kunstammeret, 36, 39, 41, 52-53, 68
Københavns Havnevæsen, 84
Københavns Slot, 7, 9, 10, 40

L

Lamper, 48, 53, 55ff., 79
Landsarkiver, 7, 22, 56
Landsarkivet i København, 29, 44, 49, 89ff
Landsarkivet i Viborg, 56
Landsarkivet i Åbenrå, 56
Landstinget, 48
Lange, Th., arkitekt, 26, 42, 44, 47
Laursen, L., rigsarkivar, 63
Linvald, Axel, rigsarkivar, 30, 62
Louise, dronning, 55
Lysekroner, 79
Lyseskærm, 55
Læsesal, 21, 24, 26, 31, 36, 50, 55, 58, 73, 79
Logstrup, Birgit, arkivchef, 37

M

Magasiner, 7, 21, 56, 60, 76
Magdahl-Nielsen, Johannes, arkitekt, 47, 85
Magnussen, Arne, 13
Margrethe I, dronning, 9

Margrethe II, dronning, 79
Marselis, Christoph, arkitekt, 18
Matrikelarkivet, 77
Matthiesen, Albert, bygmester, 40
Meldahl, Ferdinand, arkitekt, 77
Metrostation Rigsarkivet, 90
Mikrofilm, 55, 80
Mikrofilm læsesal, 55, 80
Moltke, J. G., greve, 67
Museet på Koldinghus, 52
Møller, Mogens, billedhugger, 86

N

Nationalmuseet, 31, 39, 41, 47, 56
Nederste hvælving, 31
Noack, Johan Peter, rigsarkivar, 5, 32, 63, 78
Nordlien, Fr. departementschef, 48
Nord-Plan A/S, reolfirma, 60
Norge, aflevering til, 21
Norske kontor, 31
Nyebølle, V., 48
Nyrop, Martin, arkitekt, 48
Nystrom, Arne, arkitekt, 71
Nærmagasinet, 31-32

O

Offentlige Arbejder, Ministeriet for, 26, 42, 44, 48, 50
Olsen, Erling, politiker, økonom, 90

P

Pavillon, 6, 83
Pengeskab, rigsarkivarkontoret, 62
Platen, W. F. von, arkitekt, 18
Preussen, aflevering til, 21
Provianthuset, 6, 7, 17, 18, 21, 29, 64, 75
Provianthusets brand, 76-77, 78
Publikumsafdelingen, 36, 37, 58

R

Reformationen, 10
Registraturværelset, 55
Rentekammeret, Rigsarkivarens kontor, 53, 60
Rigsdagen, 24, 26, 44, 47, 71
Rigsdagens Jubilæumsudstilling, 68, 71
Ristegulve, 27, 32, 47, 53
Rosenberg, G. E., arkitekt, 22, 73
Rosenbergske trappe, 21, 73, 77ff
Rosenborg Slot, 7, 13, 15, 17, 41
Rostgaard, Frederik, gehejmearkivar, 13, 17ff

S

Samtaleværelse, 55
Scavenius, Peter, generalprokurør, 40
Schaldemose, Preben, arkivregistrator, 58
Schumacher, Peter, se Griffelfeld
Secher, V. A., rigsarkivar, 24, 26, 31, 42, 44, 49, 60, 62, 83, 84
Seglsamlingen, 55
Slots- og Ejendomsstyrelsens, 6, 7, 18
Slotspladsmagasinet, 27, 29
Slott-Møller, Harald, maler, 62-63
Soro Akademi, 10





Indhold

	Forord.....	05
01	Indledning.....	06
02	Arkivernes vej til Slotsholmen.....	09
03	Gehejmearkivbygningen.....	15
04	Rigsarkivets hovedbygning.....	39
05	Den Zuberske bygning.....	67
06	Provianthuset.....	73
07	Omkring havn og have.....	83
08	Nyt hus i Ørestad.....	89
	Gehejmearkivarer og rigsarkivarer.....	92
	Noter.....	92
	Kilder og litteratur.....	94
	Register.....	95

Forord

Enhver ledelse skal anvise retning og tempo. Det har sin egen fortryllelse, som rask væk lægger beslag på alle døgnets vågne timer. For Rigsarkivet har til denne opgave hørt, at der har skullet banes vej for et nybyggeri, som om få år vil skyde op i Ørestad. Det er et sandt privilegium at lægge så meget af sin sjæl i et konkret stykke fremtid.

Uden begreb om, hvad man kommer fra, formes ingen god fremtid. Fortrænges fortiden, dukker den op vrangvendt i en nutid, der famler sig frem. Der er brug for kritisk traditionsbevidsthed, som hviler på autentisk dokumentation. Generationer af arkivarer har ladet sig udfordre af denne civilisatoriske opgave. Ofte under trange kår.

Om få årtier vil erindringer om Rigsarkivet på Slotsholmen tørre ud. Det vil da ikke være enkelt at svare nye arkiv-

interesserede generationer. Det blev derfor besluttet, at der i tide skulle fremstilles en illustreret bog. Jeg håber, at den rummer oplysninger nok til de første byger af spørgsmål.

En stor tak retter jeg til arkivar, seniorforsker, ph.d. Margit Mogensen, som har forestået projektet, skrevet teksten og valgt billederne. Medarbejdere ved Publikumsafdelingen har undervejs ydet værdifuld hjælp med kilder og henvisninger. Cheffotograf Tage Ludvigsen takkes på det bedste for at have fastholdt partier af bygningernes indre og ydre i nye optagelser.



Johan Peter Noack
Rigsarkivar

01 Indledning

Rigsarkivet fra havsiden

(Foto: Tage Ludvigsen,
Rigsarkivet).

I denne bog er det hensigten i ord og ikke mindst i *billeder* at give et indtryk af de historiske bygninger på eller tæt ved Slotsholmen, hvor Rigsarkivet har haft til huse igennem flere hundrede år, huse som snart forlades. Fra Rigsarkivets samlinger vises kort og gamle fotografier, som sættes i relief af helt nye farveoptagelser fra både inde og ude.

Efter emnets natur er det ikke en helt ny historie, der fortælles. Det drejer sig oftest om kendte bygninger, som er grundigt og professionelt behandlet i både ældre og nyere arkitektur- og forvaltningshistoriske værker¹. I de fleste tilfælde er det bygninger, der har spillet en rolle i rigshistorien som magtens huse, og som sådanne har de for længst fået deres selvfølgerige plads i både Københavns og Danmarks historie.

Her har vi imidlertid ønsket at lade *arkivfunktionen* gennem mere end 400 år være ledetråden i præsentationen. Det betyder, at både de forsvundne huse og de, der stadig står i al deres soliditet, omtales. Det er valgt at beskrive husene og deres nærmeste omgivelser i den rækkefølge, hvori de for alvor har fået en funktion som arkivbygninger. De optræder derfor ikke i streng kronologisk orden. Der er også bygninger og steder, som nævnes i flere sammenhænge.

Lad os straks præsentere dem. Ser man på Resens oversigt over Slotsholmen fra 1674, får man et udmærket – om end

nok ikke i alle detaljer korrekt - overblik over Slotsholmen og nærmeste omgivelser. Det giver et begreb om husene og havnen, der siden blev til en have. Hovedtemaerne vil være:

- Det gamle Københavns Slot som "rigsarkiv" fra 1582.
- Frederik IV's Gehejmearkivbygning fra 1720.
- Frederik III's Biblioteksbygning fra 1673, der blev Rigsarkivets hovedbygning i 1910.
- Bibliotekets Zuberske bygning fra 1785, som Rigsarkivet overtog sammen med hovedbygningen.
- Provianthuset, der blev påbegyndt i 1603 og i lange perioder har haft arkivfunktion, men for Rigsarkivet især efter 1910.
- Krigshavnen, der blev til have – med pavilloner, som i de senere år er blevet brugt af Rigsarkivet.
- Udsigt til nyt arkiv i Ørestad.

Hvor det gamle Københavns Slot var engang, er nu det tredje Christiansborg Slot. Også andre steder er der igennem årene bygget nyt og til, men alligevel får man indtryk af kontinuitet, når man færdes på Slotsholmen. Kontinuiteten vil mange gange træde frem i det følgende, men sandelig også forandringen. Målet med denne lille bog er at vise begge dele.

Utilsigtede tab eller planlagte kassationer har mindsket arkivmasserne, men alligevel har opbevaring af centraladministrationens arkiver til alle tider givet pladsproblemer. Arkiver er



dynamiske. Væksten betød hurtigt, at Rigsarkivet bredte sig på Slotsholmen. Fra Københavns Slot gik strømmen – med en afstikker til Rosenborg Slot – til Gehejmearkivbygningen og delvis også til den samtidige Kancellibygning. Proviaanhuset blev en ventil allerede i 1800-tallet, men det var indflytningen i den ombyggede Biblioteksbygning og en større del af Proviaanhuset i 1910, som for en årrække omsider gav luft og plads. I 1890'erne blev også de tre landsarkiver bygget til at modtage den lokale forvaltnings arkiver. For de statslige arkiver, og dermed historieforskningen, var tiden for ca. hundrede år siden en ganske løfterig tid. Der var udsigt til ordentlige forhold for kulturarven på pergament og papir.

Tilstanden varede dog nok kortere, end man havde regnet med. Allerede midt i 1930'erne begyndte den lange periode med midlertidige og bestemt ikke altid hensigtsmæssige magasiner uden for Slotsholmen. Først var det i det gamle Søkvæsthus på Christianshavn, siden i forskellige lagerbygninger i andre bydele. Disse midlertidige lokaler var ofte besværlige, men de betød alligevel, at det, der skulle bevares af hensyn til den historiske forskning, i det store og hele også blev det.

De evindelige nødløsninger affødte naturligvis planer om nybygning, så arkiverne igen kunne opbevares samlet og hensigtsmæssigt i forhold til brugerne. Men tilløb til nybygning har haft det med at gå i stå. Fra begyndelsen af

1980'erne blev behovet for magasinplads dækket ved leje af en stor lagerbygning i Glostrup. Det gjorde det muligt at modtage arkivalier efter gældende bestemmelser, men både for Rigsarkivets brugere og medarbejdere har de mange og lange transporter til Slotsholmen været en ulempe. Heller ikke for arkivalierne har trafikken været ideel. For brugerne gav udvidelsen med læsesal i Proviaanhuset i 1990'erne luft, men først med beslutningen om en ny arkivbygning i Ørestad er den fremadrettede og hensigtsmæssige løsning på vej.

De forskellige huse uden for Slotsholmen hører med i billedet af Rigsarkivet, ikke mindst for de mange medarbejdere, der har taget deres tårn dér, men alligevel vil fjernmagasinerne kun blive sporadisk omtalt i denne bog. Her er det valgt at fokusere på Rigsarkivets rødder og vækst i de gamle bygninger, som også er kendt for deres danmarkshistoriske og arkitektoniske betydning. Arkivvæsenets historie er grundigt beskrevet andet steds.² Derfor er dette heller ikke en bog om love og regler for arkiverne, men de vigtigste vil blive nævnt, hvor de har sammenhæng med bygningerne og de mange forandringer, der er foretaget i tidens løb. Det er heller ikke en bog om Rigsarkivets ansatte, men i forbindelse med byggeri og arkivopgaver træder de af og til ind på scenen. Hovedsigtet er altså at vise bygningerne i deres "arkivrolle", som til tider har været både krævende og dramatisk.



Dette værk er downloadet fra Slægtsforskernes Bibliotek

Slægtsforskernes Bibliotek drives af foreningen Danske Slægtsforskere. Det er et privat special-bibliotek med værker, der er en del af vores fælles kulturarv omfattende slægts-, lokal- og personalhistorie.

Støt Slægtsforskernes Bibliotek – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug. Videre publicering og distribution uden for husstanden er ulovlig.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

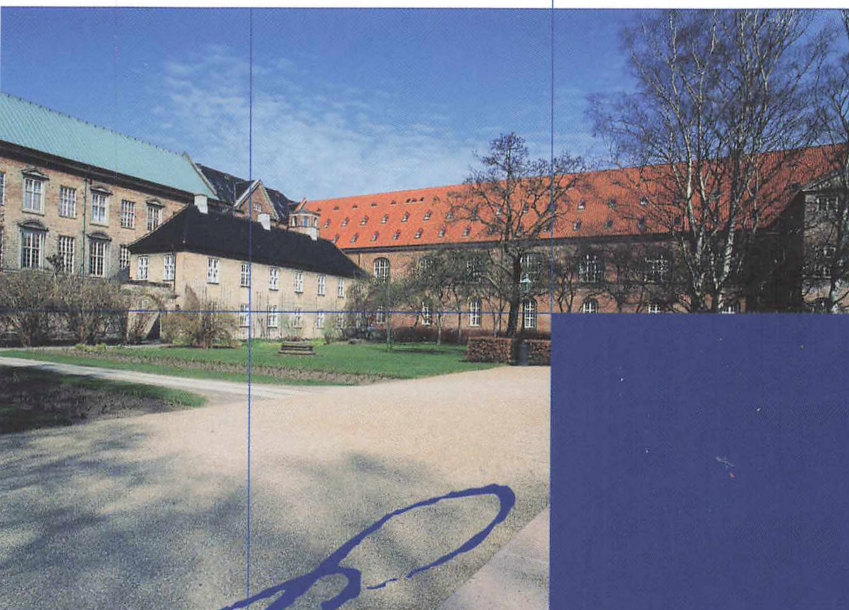
Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>



STATENS ARKIVER

Margit Mogensen

RIGSARKIVET HUSENE PÅ SLOTSHOLMEN



Rougns: Conje



STATENS ARKIVER

Margit Mogensen

RIGSARKIVET
HUSENE PÅ SLOTSHOLMEN

Billedredaktion: Margit Mogensen

Foto: Tage Ludvigsen

Mot.

Patron m.

